RETTENS DOM (Anden Afdeling)

3. marts 2011 *

I sagerne T-117/07 og T-121/07,

Areva, aktieselskab, Paris (Frankrig),

Areva T & D Holding SA, Paris,

Areva T & D SA, Paris,

Areva T & D AG, Oberentfelden (Schweiz),

ved advokaterne A. Schild og J.-M. Cot,

Alstom, aktieselskab, Levallois-Perret (Frankrig), først ved advokat J. Derenne og solicitor W. Broere samt advokaterne A. Müller-Rappard og C. Guirado, derefter ved advokaterne J. Derenne og A. Müller-Rappard,

sagsøgere,

* Processprog: fransk.

mod

Europa-Kommissionen, først ved X. Lewis og F. Arbault, derefter ved M. Lewis og endelig ved V. Bottka og N. Von Lingen, som befuldmægtigede,

sagsøgt,

angående en principal påstand om delvis annullation af Kommissionens beslutning K(2006) 6762 endelig af 24. januar 2007 om en procedure i henhold til artikel 81 EF og EØS-aftalens artikel 53 (sag COMP/F/38.899 — Gasisoleret koblingsudstyr) og en subsidiær påstand om nedsættelse af den bøde, som sagsøgerne er blevet pålagt,

har

RETTEN (Anden Afdeling)

sammensat af afdelingsformanden, I. Pelikánová (refererende dommer), og dommerne K. Jürimäe og S. Soldevila Fragoso,

justitssekretær: fuldmægtig C. Kristensen,

på grundlag af den skriftlige forhandling og efter retsmødet den 24. marts 2009,

afsagt følgende

Dom

Tvistens baggrund

1 Tvistens baggrund fremgår i det væsentlige af de konstateringer, som Kommissionen for De Europæiske Fællesskaber har foretaget i beslutning K(2006) 6762 endelig af 24. januar 2007 om en procedure i henhold til artikel 81 EF og EØS-aftalens artikel 53 (sag COMP/F/38.899 — Gasisoleret koblingsudstyr) (herefter »den anfægtede beslutning«). I det omfang disse konstateringer ikke er blevet bestridt eller i hvert fald ikke med føje er blevet bestridt af parterne, skal de i forhold til nærværende tvist anses for godtgjort.

Det omhandlede produkt

2 Gasisolerede koblingsanlæg (gas insulated switchgear, herefter »GIS«) anvendes til at kontrollere energistrømmen i elnet. Der er tale om tungt elektrisk udstyr, der anvendes som hovedkomponent i nøglefærdige transformerstationer.

3 Transformerstationerne er reserveelværker, som omdanner den elektriske spænding. Ud over transformatoren består transformatorstationerne af kontrolsystemer, relæer, batterier, ladeaggregater og koblingsanlæg. Koblingsanlæggets funktion er at beskytte transformatoren mod overbelastning og/eller at isolere kredsløbet og den defekte transformator.

4 Koblingsanlæg kan være gasisolerede, luftisolerede, eller isolationen kan være en hybrid, når de to førnævnte teknikker kombineres. GIS'erne sælges i hele verden som en integrerende del af nøglefærdige transformerstationer eller som en separat del, der skal integreres i sådanne transformerstationer. GIS'erne udgør ca. 30-60 % af den samlede pris for disse transformerstationer.

5 Den anfægtede beslutning vedrører GIS-projekter med en spænding på 72,5 kV eller derover (herefter »GIS-projekterne«), hvilket omfatter GIS'er som separate produkter, herunder alle de dertil knyttede tjenester (transport, installation, test, isolering osv.), og nøglefærdige transformerstationer, hvilket inkluderer GIS'er og transformerstationens andre komponenter, såsom transformatorer og alle de dertil knyttede tjenester (transport, kabelføring, opførelse, isolering osv.).

De omhandlede virksomheder

6 Alstom (tidligere Alsthom), som er et fransk aktieselskab med en bestyrelse, er moderselskabet i en koncern (herefter »Alstom-koncernen«). I perioden mellem den 15. april 1988 og den 8. januar 2004 drev Alstom-koncernen virksomhed inden for eltransmission og -distribution (herefter »T & D-branchen«) og navnlig på GIS-området.

7 Alstom-koncernens virksomhed på GIS-området blev i Frankrig drevet af Alstom SA (France) indtil 1989, da selskabet tog navneforandring til GEC Alsthom SA, som var helejet af GEC Alsthom NV. Den 16. november 1992 blev Kléber Eylau SA stiftet, og det blev tildelt virksomheden på GIS-området i Frankrig ved en aftale, der trådte i kraft den 7. december 1992. GEC Alsthom SA ejede 99,76 % af Kléber Eylau, og Ètoile Kléber ejede 0,04 % heraf. I juni 1993 blev Kléber Eylau til GEC Alsthom T & D SA, og dette blev for sin del i juni 1998 til Alstom T & D SA. Sidstnævnte var helejet af Alstom Holdings (France), som for sin del var helejet af Alstom.

8 Fra januar 1986 blev Alstom-koncernens virksomhed på GIS-området drevet parallelt i Schweiz og Frankrig, da Sprecher Energie AG blev et helejet datterselskab af Alsthom. I november 1993 blev Sprecher Energie til GEC Alsthom T & D AG, som i juli 1997 blev til GEC Alsthom AG og i juni 1998 til Alstom AG (herefter »Alstom (Suisse)«). Den 22. december 2000 blev sidstnævnte overtaget af Alstom Power (Schweiz) AG. Den nye enhed fik navneforandring til Alstom (Schweiz) AG. I november 2002 blev der inden for Alstom-koncernen oprettet en ny juridisk enhed, som virksomheden inden for T & D-branchen i Schweiz blev overdraget til. Denne nye enhed, der først blev benævnt Alstom (Schweiz) Services AG, har senere fået navnet Alstom T & D AG.

9 Alstom-koncernens samlede virksomhed inden for T & D-branchen blev den 8. januar 2004 overdraget til en koncern, som Areva, der er et fransk aktieselskab med en direktion og en bestyrelse, er moderselskab i (herefter »Areva-koncernen«). I perioden fra den 9. januar til den 11. maj 2004 blev Areva-koncernens virksomhed på GIS-området drevet af Areva T & D SA og af Areva T & D AG, som er helejede datterselskaber af Arevat T & D Holding SA, som for sin del er helejet af Areva (herefter samlet benævnt »selskaberne i Areva-koncernen«).

Den administrative procedure

10 Den 3. marts 2004 underrettede ABB Ltd Kommissionen om eksistensen af en konkurrencebegrænsende praksis i GIS-branchen og anmodede mundtligt om bødefritagelse i overensstemmelse med Kommissionens meddelelse af 19. februar 2002 om bødefritagelse eller bødenedsættelse i kartelsager (EFT C 45, s. 3, herefter »samarbejdsmeddelelsen«).

11 Den af ABB anmeldte praksis bestod i en verdensomspændende koordinering af salget af GIS-projekter, der indebar en opdeling af markederne, tildeling af kvoter og opretholdelse af de respektive markedsandele, fordeling af GIS-projekterne til dertil udpegede producenter og manipulation med udbudsprocedurer (svindel med tilbud) med henblik på, at kontrakterne blev tildelt disse producenter, samt prisfastsættelse ved hjælp af komplekse ordninger for de GIS-projekter, der ikke var blevet tildelt, og opsigelse af licensaftaler med virksomheder, der ikke deltog i kartellet, og udvekslingen af følsomme oplysninger på markedet.

12 Navnlig den 7. maj 2004 kompletterede ABB sin mundtlige anmodning om bødefritagelse med mundtlige bemærkninger og dokumentbeviser. Den 25. april 2004 indrømmede Kommissionen ABB en betinget bødefritagelse.

13 På grundlag af anmeldelsen fra ABB indledte Kommissionen en undersøgelse og foretog den 11. og 12. maj 2004 kontrolbesøg i forretningslokalerne hos flere selskaber, der drev virksomhed i GIS-branchen.

14 Mellem den 14. og den 25. maj 2004 samarbejdede Areva-koncernen med Kommissionen og fremlagde forskelligt bevismateriale samt oplysninger i medfør af samarbejdsmeddelelsen.

15 Den 4. oktober 2004 besvarede ABB en anmodning om oplysninger fra Kommissionen.

16 Den 6. februar 2006 rettede Kommissionen ligeledes en anmodning om oplysninger til Alstom, som denne besvarede ved skrivelse af 24. februar 2006.

17 Den 20. april 2006 vedtog Kommissionen en klagepunktsmeddelelse, som — ud over Alstom og selskaberne i Areva-koncernen — var rettet til Fuji Electric Holdings Co., Ltd og til Fuji Electric Systems Co., Ltd (herefter under ét »selskaberne i Fuji-koncernen«), til Hitachi og til Hitachi Europe Ltd (herefter under ét »selskaberne i Hitachi-koncernen«), til Japan AE Power Systems Corp. (herefter »JAEPS«), til Mitsubishi Electric System Corp. (herefter »Melco«), til Nuova Magrini Galileo SpA, til Schneider Electric SA (herefter »Schneider«), til Siemens AG, til Toshiba Corp. samt til fem selskaber i en koncern, hvori VA Technologie AG var moderselskabet (herefter »VA Tech-koncernen«), herunder også til selve VA Technologie.

18 Den 5. maj 2006 kunne Alstom i overensstemmelse med samarbejdsmeddelelsen konsultere de mundtlige erklæringer fra de andre involverede selskaber.

19 Den 30. juni 2006 tilstillede Alstom og selskaberne i Areva-koncernen inden for den fastsatte frist Kommissionen deres respektive bemærkninger som svar på klagepunktsmeddelelsen. Alstom fremlagde i bilaget til sit svar på klagepunktsmeddelelsen flere interne dokumenter fra Alstom-koncernen, som krævede fortrolig behandling i forhold til enhver tredjepart ud over Kommissionen. Ligeledes svarede

ABB, selskaberne i Fuji-koncernen, Hitachi og JAEPS, Melco, Schneider, Siemens AG Österreich, Siemens og Toshiba skriftligt på klagepunktsmeddelelsen inden for den fastsatte frist.

20 Ved skrivelse af 12. juli 2006 samarbejdede selskaberne i Fuji-koncernen med Kommissionen og fremlagde forskelligt bevismateriale samt oplysninger i medfør af samarbejdsmeddelelsen.

21 Den 14. juli 2006 sendte ABB et »supplerende svar på klagepunktsmeddelelsen«.

22 Den 18. og 19. juli 2006 foretog Kommissionen høring af de selskaber, som klagepunktsmeddelelsen var blevet rettet til.

23 Den 25. august 2006 fik parterne i proceduren adgang til uddrag af den ikke-fortrolige version af selskaberne i Fuji-koncernens svar på klagepunktsmeddelelsen, selskaberne i Fuji-koncernens begæring af 12. juli 2006 (jf. præmis 20 ovenfor) i henhold til samarbejdsmeddelelsen, ABB's supplerende svar på klagepunktsmeddelelsen og supplerende dokumenter, for at de kunne kommentere dem. Alstom indgav den 15. september 2006 sine bemærkninger til disse dokumenter, samtidigt med at virksomheden fremlagde en erklæring fra en af sine ansatte, S., som havde haft et direkte kendskab til de omtvistede faktiske omstændigheder.

24 Den 20. september 2006 rettede Kommissionen en anmodning om oplysninger til selskaber i Areva-koncernen, som disse besvarede den 6. oktober 2006 ved at fremlægge adskillige dokumenter vedrørende den omorganisering af virksomheden inden for Alstom-koncernens T & D-sektor, som var sket med henblik på det ovenfor i præmis 9 nævnte salg til en anden koncern.

25 Den 14. november 2006 meddelte Kommissionen på engelsk Alstom sit standpunkt vedrørende de i præmis 23 ovennævnte supplerende dokumenter, og efter Alstoms begæring herom af 17. november 2006 meddelte Kommissionen den 22. november 2006 dette standpunkt på fransk. Den 27. november 2006 fremlagde Alstom sine bemærkninger til det nævnte standpunkt.

26 Den 4. december 2006 tilstillede Alstom Kommissionen en skrivelse om fastsættelsen af de juridiske personer, som var berørt af de omtvistede faktiske omstændigheder. Denne skrivelse indeholdt bl.a. en række skemaer, der illustrerede de forskellige omstruktureringstiltag af Alstom-koncernens virksomhed inden for T & D-branchen.

Den anfægtede beslutning

27 Den 24. januar 2007 vedtog Kommissionen den anfægtede beslutning, hvoraf der er offentliggjort et resumé i *Den Europæiske Unions Tidende* af 10. januar 2008 (EUT C 5, s. 7). Beslutningen blev den 8. februar 2007 meddelt Alstom og selskaberne i Areva-koncernen.

28 Ud over til Alstom og Areva-koncernen var den anfægtede beslutning rettet til ABB, til selskaberne i Fuji-koncernen, til selskaberne i Hitachi-koncernen, til JAEPS, til Melco, til Nouva Magrini Galileo, til Schneider, til Siemens AG Österreich, til Siemens Transmission & Distribution Ltd (herefter »Reyrolle«), til Siemens Transmission & Distribution SA, til Toshiba og til VA Tech Transmission & Distribution GmbH & Co KEG.

29 I 113.-123. betragtning til den anfægtede beslutning anførte Kommissionen, at de forskellige virksomheder, der havde deltaget i kartellet, havde koordineret fordelingen af GIS-projekter på verdensplan — bortset fra visse markeder — efter aftalte regler navnlig med henblik på at fastholde kvoter, som i vidt omfang afspejlede deres anslåede historiske markedsandele. Kommissionen præciserede, at tildelingen af GIS-projekter var sket på grundlag af en samlet »japansk« kvote og en samlet »europæisk« kvote, som derefter skulle fordeles mellem henholdsvis de japanske og de europæiske producenter. Der var ved en aftale underskrevet i Wien den 15. april 1988 (herefter »GQ-aftalen«) fastsat regler for tildelingen af GIS-projekterne enten til de japanske producenter eller til de europæiske producenter og for at fratrække den tilsvarende kvote deres værdi. I 124.-132. betragtning til den anfægtede beslutning præciserede Kommissionen i øvrigt, at de forskellige virksomheder, der havde deltaget i kartellet, havde oprettet en uskreven ordning (herefter »den fælles ordning«), hvorefter GIS-projekterne i Japan på den ene side og i landene for de europæiske medlemmer af kartellet på den anden side, der under ét betegnedes GIS-projekternes »hjemlande«, var forbeholdt henholdsvis de japanske medlemmer og de europæiske medlemmer af kartellet. GIS-projekterne i »hjemlandene« var ikke genstand for udveksling af oplysninger mellem de to grupper og blev ikke fratrukket deres respektive kvoter.

30 GQ-aftalen indeholdt også regler om udveksling af oplysninger, der var nødvendige for, at kartellet mellem de to producentgrupper fungerede, hvilket bl.a. var sikret ved hjælp af sekretærerne for de to grupper, manipulationen med de berørte udbud og prisfastsættelsen for de GIS-projekter, der ikke kunne tildeles. GQ-aftalen fandt ifølge ordlyden af dens bilag 2 anvendelse på hele verden med undtagelse af De Forenede Stater, Canada, Japan og 17 vesteuropæiske lande. Desuden var GIS-projekterne i andre europæiske lande end »hjemlandene« i medfør af den fælles ordning ligeledes

forbeholdt den europæiske gruppe, idet de japanske producenter havde forpligtet sig til ikke at indgive bud på GIS-projekterne i Europa.

31 Ifølge Kommissionen reguleredes fordelingen af GIS-projekterne mellem de europæiske producenter af en aftale, som ligeledes var underskrevet i Wien den 15. april 1988, med titlen »E-Group Operation Agreement for GQ-Agreement« (E-gruppens aftale om iværksættelse af GQ-aftalen, herefter »EQ-aftalen«). Den anførte, at GIS-projekterne i Europa blev fordelt efter de samme regler og procedurer som dem, der regulerede fordelingen af GIS-projekterne i andre lande. Navnlig skulle GIS-projekterne i Europa også meddeles, registreres, tildeles, systematiseres eller have tildelt en minimumspris.

32 I 142. betragtning til den anfægtede beslutning konstaterede Kommissionen, at de forskellige kartelmedlemmer både i GQ-aftalen og i EQ-aftalen af hensyn til kartellets tilrettelæggelse og funktionsmåde identificeredes ved en kode, som for de europæiske medlemmer bestod af tal, og for de japanske medlemmer bestod af bogstaver. De oprindelige koder blev fra og med juli 2002 erstattet af numre.

33 I artikel 1, litra b), i den anfægtede beslutning konstaterede Kommissionen, at Alstom havde overtrådt artikel 81 EF og artikel 53 i aftalen om Det Europæiske Økonomiske Samarbejdsområde (herefter »EØS-aftalen«) ved i branchen for GIS-projekter at have deltaget i et sæt aftaler og samordnet adfærd i EØS-området i perioden fra den 15. april 1988 til den 8. januar 2004. I artikel 1, litra c), d), e) og f), i den anfægtede beslutning konstaterede Kommissionen ligeledes denne dobbelte overtrædelse i forhold til Areva og Areva T & D Holding i perioden fra den 9. januar til den 11. maj 2004, Areva T & D AG i perioden fra den 22. december 2003 til den 11. maj 2004 og Areva T & D SA i perioden fra den 7. december 1992 til den 11. maj 2004.

34 For de i den anfægtede beslutnings artikel 1 konstaterede overtrædelser blev Alstom i den anfægtede beslutnings artikel 2, litra b) og c), pålagt en individuel bøde på 11 475 000 EUR samt en bøde på 53 550 000 EUR, som skulle betales solidarisk med Areva T & D SA.

35 For de i den anfægtede beslutnings artikel 1 konstaterede overtrædelser blev Areva T & D SA i den anfægtede beslutnings artikel 2, litra c), pålagt en bøde på 53 550 000 EUR, som skulle betales solidarisk med Alstom, og derudover en bøde på 25 500 000 EUR, som skulle betales solidarisk med Areva, Areva T & D Holding og Areva T & D AG.

Retsforhandlinger og parternes påstande

36 Ved stævninger indleveret til Rettens Justitskontor den 18. april 2007 har selskaberne i Areva-koncernen og Alstom anlagt de foreliggende sager, der blev registreret som henholdsvis sag T-117/07 og T-121/07.

37 På grundlag af den refererende dommers rapport har Retten (Anden Afdeling) besluttet at indlede den mundtlige forhandling i sagerne T-117/07 og T-121/07.

38 Efter at parterne er blevet hørt om dette punkt, har formanden for Rettens Anden Afdeling ved kendelse af 12. marts 2009 forenet sagerne T-117/07 og T-121/07 med henblik på den mundtlige forhandling i henhold til artikel 50 i Rettens procesreglement. Formanden har desuden anordnet, at dokumenterne, der som bilag var vedlagt

Alstoms svar på klagepunktsmeddelelsen (jf. præmis 19 ovenfor), og som indgår i sagsakten i sag T-121/07, skal behandles fortroligt.

39 Under retsmødet den 24. marts 2009 fremsatte parterne mundtlige indlæg og besvarede spørgsmål fra Retten. Sagsøgerne bekræftede, at deres anbringender og klagepunkter vedrørende tilsidesættelsen af artikel 81 EF også skulle fortolkes som vedrørende EØS-aftalens artikel 53. Kommissionen har i denne henseende indtaget det standpunkt, at der gælder en formodning for, at det solidariske ansvar for overtrædelsen af konkurrenceretten er et ligeligt fordelt ansvar, når ikke dette præciseres i beslutningens konklusion, der fastslår dette ansvar. Sagsøgerne har derimod bestridt, at der skulle gælde en sådan formodningsregel. Endelig hævdede Kommissionen, at man inden for rammerne af vurderingen af den ledende rolle i en overtrædelse af konkurrenceretten skulle afveje alle kriterierne, herunder varigheden af den ledende rolle og intensiteten af denne rolle. Disse bemærkninger er blevet tilført retsbogen. I deres endelige bemærkninger har selskaberne i Areva-koncernen påpeget den materielle fejl, der bestod i at anse Areva T & D AG for at være det samme selskab som Alstom T & D, hvor kun selskabsbetegnelsen var blevet ændret.

40 Ved skrivelser, som blev indleveret til Justitskontoret den 29. og 30. april 2009, fremsatte henholdsvis Alstom og selskaberne i Areva-koncernen visse bemærkninger til indholdet af retsbogen vedrørende Kommissionens svar på de af Retten stillede spørgsmål angående den solidariske ansvarsordning for overtrædelser af konkurrenceretten.

41 Ved Rettens kendelse af 3. juni 2009 blev den mundtlige procedure genåbnet. I henhold til artikel 7, stk. 1, i instruks for justitssekretæren ved Retten besluttede formanden for Rettens Anden Afdeling at lade skrivelserne indleveret den 29. og 30. april 2009 indgå i sagsakterne.

42 Ved skrivelse, som blev registreret på Rettens Justitskontor den 18. juni 2009, fremsatte Kommissionen sine bemærkninger til de førnævnte skrivelser. Kommissionen gjorde i denne forbindelse gældende, at når den pålægger flere selskaber en bøde til solidarisk betaling uden at præcisere eller angive andet i beslutningens konklusion, har den ikke i forholdet mellem de forskellige hæftende debitorer til hensigt at regulere, hvor meget hver enkelt bidrager med til betaling af denne bøde.

43 Ved beslutning af 1. juli 2009 afslog formanden for Rettens Anden Afdeling begæringen om ændring af retsbogen efter at have efterprøvet det præcise indhold af de mundtlige svar, som Kommissionen havde afgivet under det nævnte retsmøde.

44 Alstom har nedlagt følgende påstande:

— Den anfægtede beslutnings artikel 1, litra b), og artikel 2, litra b) og c), annulleres.

— Subsidiært nedsættes den bøde, som er blevet pålagt Alstom ved den anfægtede beslutnings artikel 2, litra b) og c), væsentligt.

— Kommissionen tilpligtes at betale sagens omkostninger.

45 Selskaberne i Areva-koncernen har nedlagt følgende påstande:

— Den anfægtede beslutnings artikel 1 annulleres, dels for så vidt som den pålægger Areva T & D SA og Alstom solidarisk ansvar for overtrædelsen i perioden fra den 7. december 1992 til den 8. januar 2004, dels for så vidt som den pålægger dem solidarisk ansvar for overtrædelsen i perioden fra den 9. januar til den 11. maj 2004.

— Subsidiært annulleres eller nedsættes den bøde, som de er blevet pålagt ved den anfægtede beslutnings artikel 2, litra c), væsentligt.

— Kommissionen tilpligtes at betale sagens omkostninger.

46 Kommissionen har nedlagt følgende påstande:

— Frifindelse.

— Sagsøgerne tilpligtes at betale sagens omkostninger.

Retlige bemærkninger

47 Eftersom de foreliggende sager er konnekse for så vidt angår deres genstand, og idet parterne er blevet hørt om dette punkt, finder Retten, at sagerne i henhold til procesreglementets artikel 50 skal forenes med henblik på dommen.

48 I sagerne nedlægges der principal påstand om annullation af den anfægtede beslutnings artikel 1, litra b), c), d), e) og f), principal eller subsidiær påstand om annullation af den anfægtede beslutnings artikel 2, litra b) og c), samt subsidiær påstand om afgørelse af den anfægtede beslutnings artikel 2, litra b) og c).

49 Påstandene om annullation af den anfægtede beslutnings artikel 1, litra b), c), d), e) og f), skal først undersøges. Herefter skal der om fornødent foretages en undersøgelse af påstandene om annullation af den anfægtede beslutnings artikel 2, litra b) og c). Endelig skal påstandene om omgørelse af den anfægtede beslutnings artikel 2, litra b) og c), undersøges.

50 Selskaberne i Areva-koncernen har gjort syv anbringender gældende til støtte for deres påstande i sag T-117/07. Det første anbringende vedrører tilsidesættelse af begrundelsespligten i henhold til artikel 253 EF. Det andet anbringende vedrører i det væsentlige en tilsidesættelse af reglerne om pålæggelse af ansvaret for overtrædelser, som følger af artikel 81, stk. 1, EF og af EØS-aftalens artikel 53, stk. 1, samt en tilsidesættelse af de generelle principper om retssikkerhed og forbuddet mod tilbagevirkende kraft. Det tredje anbringende vedrører i det væsentlige en tilsidesættelse af reglerne om pålæggelse af ansvaret for overtrædelser, som følger af artikel 81, stk. 1, EF og af EØS-aftalens artikel 53, stk. 1. Det fjerde anbringende vedrører i det væsentlige en tilsidesættelse af reglerne om pålæggelse af ansvaret for overtrædelser og om

solidarisk betaling af bøder, som følger af artikel 81, stk. 1, EF og af EØS-aftalens artikel 53, stk. 1, en tilsidesættelse af artikel 7 EF samt en tilsidesættelse af de generelle principper om ligebehandling og proportionalitet, om retssikkerhed, om forbuddet mod tilbagevirkende kraft og om effektiv rdomstolsbeskyttelse. Det femte anbringende vedrører en tilsidesætte af reglerne om solidarisk betaling af bøder, som følger af artikel 81, stk. 1, EF og af EØS-aftalens artikel 53, stk. 1. Det sjette anbringende vedrører i det væsentlige en tilsidesættelse at artikel 23, stk. 2, litra a), i Rådets forordning (EF) nr. 1/2003 af 16. december 2002 om gennemførelse af konkurrencereglerne i […] artikel 81 [EF] og 82 [EF] (EFT 2003 L 1, s. 1) og af punkt 2 i retningslinjer for beregningen af bøder i henhold til artikel 15, stk. 2, i forordning nr. 17 og artikel 65, stk. 5 (KS) (EFT 1998 C 9, s. 3, herefter »retningslinjerne«), en fejlagtig bedømmelse samt en tilsidesættelse af de generelle principper om ligebehandling og proportionalitet. Endelig bygger det syvende anbringende i det væsentlige på en fejlagtig bedømmelse og en tilsidesættelse af artikel 81 EF og af EØS-aftalens artikel 53, stk. 1, og af samarbejdsmeddelelsen.

51 Alstom har gjort otte anbringender gældende til støtte for sine påstande i sag T-121/07. Det første anbringende vedrører tilsidesættelsen af adgangen til effektive retsmidler. Det andet anbringende vedrører i det væsentlige en tilsidesættelse af reglerne om solidarisk betaling af bøder, som følger af artikel 81 EF og af EØS-aftalens artikel 53, en tilsidesættelse af de generelle principper om retssikkerhed og om individuelle straffe samt en tilsidesættelse af begrundelsespligten. Det tredje anbringende vedrører en tilsidesættelse af begrundelsespligten, som følger af artikel 253 EF. Det fjerde anbringende vedrører principalt en tilsidesættelse af reglerne om pålæggelse af ansvaret for overtrædelser, som følger af artikel 81 EF og af EØS-aftalens artikel 53 samt en retlig fejl, og subsidiært en tilsidesættelse af artikel 25 i forordning nr. 1/2003. Det femte anbringende vedrører i det væsentlige en fejlagtig bedømmelse, en tilsidesættelse af retningslinjerne, en tilsidesættelse af principperne om ligebehandling og proportionalitet samt en tilsidesættelse af begrundelsespligten. Det sjette anbringende vedrører i det væsentlige en tilsidesættelse af bevisreglerne for den fortsatte overtrædelse af artikel 23, stk. 3, i forordning nr. 1/2003 og af artikel 15, stk. 2, i Rådets forordning nr. 17 af 6. februar 1962, første forordning om anvendelse af bestemmelserne i [artikel 81 EF] og [82 EF], med senere ændringer (EFT 1959-1962 s. 81), samt en tilsidesættelse

af retssikkerhedsprincippet. Det syvende anbringende bygger på en tilsidesættelse af princippet om overholdelse af retten til forsvar og af artikel 27, stk. 1, i forordning nr. 1/2003. Det ottende anbringende vedrører i det væsentlige en tilsidesættelse af retningslinjerne og subsidiært en tilsidesættelse af proportionalitetsprincippet.

52 I det omfang visse af de af sagsøgerne fremførte anbringender er overlappende, vil de af hensyn til en god retspleje blive behandlet samlet.

Påstandene om annullation af den anfægtede beslutnings artikel 1, litra b), c), d), e) og f)

53 De anbringender og klagepunkter, som bestrider Kommissionens konstatering af, at selskaberne i Areva-koncernen og Alstom har overtrådt artikel 81 EF og EØS-aftalens artikel 53, fordi de har deltaget i et sæt aftaler og samordnet adfærd i EØS under de perioder, der er nævnt i den anfægtede beslutnings artikel 1, er rettet mod denne beslutnings artikel 1, litra b), c), d), e) og f).

54 I sag T-117/07 støttes påstanden om annullation af den anfægtede beslutnings artikel 1, litra c), d), e) og f), på de i stævningen fremførte anbringender eller klagepunkter, som rejser tvivl om Kommissionens vurderinger, hvorefter Areva T & D SA i perioden fra den 7. december 1992 til den 11. maj 2004, Areva T & D AG i perioden fra den 22. december 2003 til den 11. maj 2004 og Areva og Areva T & D Holding SA i perioden fra den 9. januar til den 11. maj 2004 personligt stilles til ansvar for deres med GIS-området beskæftigede afdelings deltagelse eller for deres datterselskabers deltagelse i et sæt aftaler og samordnet adfærd i EØS-området (andet, tredje, fjerde

og femte anbringende), eller hvorefter der er sket tilsidesættelse af væsentlige formforskrifter, der kunne have haft indvirkning på disse vurderinger (første anbringende).

55 I sag T-121/07 støttes påstanden om annullation af den anfægtede beslutnings artikel 1, litra b), på de i stævningen fremførte anbringender eller klagepunkter, som rejser tvivl om Kommissionens vurderinger, hvorefter Alstom personligt stilles til ansvar for dets med GIS-området beskæftigede afdelingers deltagelse eller for dets datterselskabers deltagelse i et sæt aftaler og samordnet adfærd i EØS i perioden fra den 15. april 1988 til den 8. januar 2004 (fjerde og sjette anbringende), eller som påstår tilsidesættelse af væsentlige formforskrifter, der kunne have haft indvirkning på disse vurderinger (tredje og syvende anbringende).

Indledende bemærkninger

56 Det følger af de i stævningerne fremførte anbringender eller klagepunkter, at selskaberne i Areva-koncernen på den ene side og Alstom på den anden side har diametralt modsatte anskuelser hvad angår ansvarspådragelsen for overtrædelsen for hele eller en del af perioden fra den 15. april 1988 til den 11. maj 2004.

57 Alstom har nærmere bestemt gjort gældende, at det personlige ansvar, selskabet ifaldt på grund af sin med GIS-området beskæftigede afdelings deltagelse i overtrædelsen i perioden fra den 15. april 1988 til den 8. januar 2004, er blevet overført på Alstom T & D SA og på Alstom T & D AG som følge af omstruktureringstiltag vedrørende koncernens virksomhed inden for T & D-branchen. Alstom har desuden gjort gældende, at selskabet ikke kan ifalde noget personligt ansvar på grund af disse datterselskabers deltagelse i overtrædelsen i perioden fra henholdsvis den 7. december 1992 til den 8. januar 2004 og den 22. december 2003 til den 8. januar 2004, for så vidt som

Alstom T & D SA og Alstom T & D AG, som denne virksomhed var blevet overdraget til, selvstændigt fastlagde deres markedsadfærd. Endelig har Alstom gjort gældende, at det personlige ansvar, selskabet er blevet pålagt på grund af sin med GIS-området beskæftigede afdelings, Alstom T & D SA's og Alstom T & D AG's deltagelse i overtrædelsen i perioden fra den 15. april 1988 til den 8. januar 2004, sammen med denne afdelings og nævnte datterselskabers virksomhed (datterselskaberne er siden blevet til Areva T & D SA og Areva T & D AG) i forbindelse med salget af aktiviteter inden for T & D-branchen til en anden koncern er blevet overdraget til selskaber i Areva-koncernen.

58 Selskaberne i Areva-koncernen har derimod gjort gældende, at de ikke kan ifalde noget personligt ansvar for selskaber i Alstom-koncernens deltagelse i overtrædelsen i perioderne henholdsvis fra den 7. december 1992 til den 8. januar 2004 og fra den 22. december 2003 til den 8. januar 2004, for så vidt som Alstom T & D SA's og Alstom T & D AG's markedsadfærd, som virksomheden på GIS-området var blevet overdraget til, blev fastlagt af Alstom. Desuden har Areva og Areva T & D Holding SA gjort gældende, at de ikke kan pålægges noget personligt ansvar på grund af deres datterselskabers deltagelse i overtrædelsen i perioden fra den 9. januar til den 11. maj 2004, for så vidt som Areva T & D SA og Areva T & D AG, som denne virksomhed var blevet overdraget til, selvstændigt fastlagde deres markedsadfærd.

59 Det skal fastslås, at sagsøgerne i deres skriftlige indlæg lægger den omstændighed til grund, at Areva T & D SA og Areva T & D AG blot er nye selskabsbetegnelser, som Alstom T & D SA og Alstom T & D AG har fået efter deres overdragelse til Areva-koncernen, som fandt sted den 8. januar 2004. I denne forbindelse kan der ikke tages hensyn til de påstande, som selskaberne i Areva-koncernen fremsatte i deres afsluttende bemærkninger under retsmødet, hvorefter Kommissionen begik en materiel fejl, da den antog, at Areva T & D AG var det samme selskab som Alstom T & D AG. I det omfang disse påstande underbygger et anbringende om, at den anfægtede beslutning var behæftet med en faktisk fejl i denne henseende, skal det nemlig bemærkes, at nye anbringender ifølge procesreglementets artikel 48, stk. 2, første afsnit, ikke må fremsættes under sagens behandling, medmindre de støttes på retlige eller faktiske

omstændigheder, som er kommet frem under retsforhandlingerne. I det omfang selskaberne i Areva-koncernen i det foreliggende tilfælde ikke er fremkommet med nye væsentlige faktiske forhold, som deres nye anbringende kunne støttes på, og heller ikke har påstået, at disse forhold er kommet frem under retsforhandlingerne, skal de ovennævnte påstande ikke realitetsbehandles. I sagerne T-117/07 og T-121/07 skal Alstom T & D AG og Areva T & D AG således anses for under forskellige selskabsbetegnelser at betegne en og samme juridiske person.

Om overførelsen på Areva T & D SA og Areva T & D AG af det personlige ansvar, som Alstom ifaldt som følge af dennes med GIS-området beskæftigede afdelings deltagelse i overtrædelsen i perioden fra den 15. april 1988 til den 6. december 1992.

— Parternes argumenter

60 Inden for rammerne af sit fjerde anbringendes andet led vedrørende en retlig fejl har Alstom kritiseret Kommissionen for ikke i den anfægtede beslutning at have overført det personlige ansvar, som selskabet ifaldt for en del af sin »T & D-sektors« deltagelse i overtrædelsen i perioden fra den 15. april 1988 til den 6. december 1992, på Areva T & D SA og Areva T & D AG.

61 Ifølge Alstom begik Kommissionen en retlig fejl i sin anvendelse af reglerne om pålæggelse af ansvaret for en overtrædelse af artikel 81, stk. 1, EF og af EØS-aftalens

artikel 53, stk. 1, da den ikke i forhold til dets tidligere datterselskaber, som var beskæftiget i T & D-branchen, havde anvendt det såkaldte kriterium om »økonomisk succession« sådan som opstillet i retspraksis (Domstolens dom af 7.1.2004, forenede sager C-204/00 P, C-205/00 P, C-211/00 P, C-213/00 P, C-217/00 P og C-219/00 P, Aalborg Portland m.fl. mod Kommissionen, Sml. I, s. 123, præmis 356-359, og Rettens dom af 27.9.2006, sag T-43/02, Jungbunzlauer mod Kommissionen, Sml. II, s. 3435, præmis 132), og ved personligt at holde Alstom ansvarlig for en del af virksomhedens »T & D-sektors« deltagelse i overtrædelsen i perioden fra den 15. april 1988 til den 6. december 1992, uden at tage hensyn til, at denne virksomhed var blevet overdraget til selskabets tidligere datterselskaber, som var aktive i T & D-branchen, hvilket skete som følge af omstruktureringstiltag inden for Alstom-koncernen. Alstom mener, at selv om Alstom-koncernens »T & D-sektor« ikke inden den 7. december 1992 var en juridisk person, ville stiftelsen på denne dato af et datterselskab, der specifikt havde ansvar for »T & D-sektoren« uden for Schweiz, nemlig Kléber Eylau (senere Alstom T & D SA og dernæst Areva T & D SA), have gjort det muligt for Kommissionen på tidspunktet, da den anfægtede beslutning blev vedtaget, at identificere en juridisk person, til hvilken den virksomhed, der havde deltaget i overtrædelsen, var blevet overdraget, og som den nævnte overtrædelse således kunne tilregnes. Et analogt ræsonnement kunne anvendes i forhold til Alstom-koncernens overdragelse den 22. december 2003 af den schweiziske virksomhed i T & D-branchen til Alstom (Schweiz) Services AG (senere Alstom T & D AG og dernæst Areva T & D AG).

62 Kommissionen bestrider de af Alstom fremførte argumenter og har påstået dette klagepunkt forkastet.

— Rettens bemærkninger

63 Begrebet virksomhed skal inden for konkurrenceretten forstås som en økonomisk enhed i relation til den pågældende overtrædelse (jf. i denne retning Domstolens dom af 12.7.1984, sag 170/83, Hydrotherm Gerätebau, Sml. s. 2999, præmis 11, samt

Rettens dom af 29.6.2000, sag T-234/95, DSG mod Kommissionen, Sml. II, s. 2603, præmis 124, og af 15.9.2005, sag T-325/01, DaimlerChrysler mod Kommissionen, Sml. II, s. 3319, præmis 85). Artikel 81, stk. 1, EF, hvorefter det bl.a. er forbudt for virksomheder at indgå aftaler eller deltage i samordnet praksis, der kan påvirke handelen mellem medlemsstater, og som har til formål eller til følge at hindre, begrænse eller fordreje konkurrencen inden for det indre marked, er rettet til økonomiske enheder bestående af menneskelige, materielle og immaterielle ressourcer, der forfølger et økonomisk mål på lang sigt, og som kan medvirke ved overtrædelser af bestemmelserne (jf. i denne retning Rettens dom af 17.12.1991, sag T-6/89, Enichem Anic mod Kommissionen, Sml. II, s. 1623, præmis 235, og af 10.3.1992, sag T-11/89, Shell mod Kommissionen, Sml. II, s. 757, præmis 311).

64 Med henblik på anvendelsen og gennemførelsen skal de beslutninger, der træffes i medfør af artikel 81 EF, imidlertid have en enhed, der har status som juridisk person, som adressat (jf. i denne retning Rettens dom af 20.4.1999, forenede sager T-305/94 — T-307/94, T-313/94 — T-316/94, T-318/94, T-325/94, T-328/94, T-329/94 og T-335/94, Limburgse Vinyl Maatschappij m.fl. mod Kommissionen, »PVC II-dommen«, Sml. II, s. 931, præmis 978, og af 12.12.2007, sag T-112/05, Akzo Nobel m.fl. mod Kommissionen, Sml. II, s. 5049, præmis 59). Når Kommissionen således vedtager en beslutning i medfør af artikel 81, stk. 1, EF, skal den identificere den eller de personer, fysiske eller juridiske, som kan drages til ansvar for den pågældende virksomheds adfærd, som kan pålægges en sanktion herfor, og som skal være adressat for beslutningen (jf. i denne retning Hydrotherm Gerätebau-dommen, nævnt i præmis 63 ovenfor, præmis 11).

65 I overensstemmelse med princippet om personligt ansvar (Domstolens dom af 14.7.1972, sag 48/69, ICI mod Kommissionen, Sml. 1972, s. 151; org.ref.: Rec. s. 619, præmis 131-141, af 8.7.1999, sag C-49/92 P, Kommissionen mod Anic Partecipazioni, Sml. I, s. 4125, præmis 78, og af 11.12.2007, sag C-280/06, ETI m.fl., Sml. I, s. 10893, præmis 39; jf. også generaladvokat Kokotts forslag til afgørelse i den ovennævnte dom i sagen ETI m.fl., Sml. I, s. 10892, punkt 71 ff.), hvorefter en person kun kan drages til ansvar for sine egne handlinger (generaladvokat Cosmas' forslag til afgørelse i

dommen i sagen Kommissionen mod Anic Partecipazioni, Sml. I, s. 4130, punkt 74), er det som udgangspunkt den person, der ledte virksomheden på det tidspunkt, hvor denne virksomhed deltog i overtrædelsen, der er ansvarlig for overtrædelsen, selv om det på tidspunktet for vedtagelsen af den beslutning, hvorved overtrædelsen blev fastslået, var en anden person, der havde ansvaret for eller ledte virksomhedens drift (Domstolens domme af 16.11.2000, sag C-297/98 P, SCA Holding mod Kommissionen, Sml. I, s. 10101, præmis 27, og sag C-286/98 P, Stora Kopparbergs Bergslags mod Kommissionen, Sml. I, s. 9925, præmis 37; jf. også i denne retning Domstolens dom af 16.11.2000, sag C-279/98, Cascades mod Kommissionen, Sml. I, s. 9693, præmis 79).

66 Under visse særlige omstændigheder tillader retspraksis, at princippet om personligt ansvar kan fraviges i medfør af kriteriet om »økonomisk succession«, hvorefter en overtrædelse af konkurrencereglerne kan tilregnes den økonomiske efterfølger for den juridiske person, der har begået overtrædelsen, selv om sidstnævnte stadig eksisterer på tidspunktet for vedtagelsen af beslutningen, hvorved den nævnte overtrædelse fastslås, således at disse reglers effektive virkning ikke begrænses som følge af ændringer, der navnlig vedrører de pågældende selskabers juridiske form (Rettens dom af 20.3.2002, sag T-9/99, HFB m.fl. mod Kommissionen, Sml. II, s. 1487, præmis 105 og 106).

67 I den i præmis 61 ovennævnte dom i sagen Aalborg Portland m.fl. mod Kommissionen (præmis 356-359) fastslog Domstolen, at Retten ikke havde begået en fejl, da den fastslog, at Kommissionen med rette inden for rammerne af et koncerninternt virksomhedssalg anså det erhvervende selskab for at være ansvarligt for den af virksomheden begåede overtrædelse inden salget, og dette uanset at det sælgende selskab fortsat eksisterede i retlig forstand. For således at tilsidesætte løsningen i præmis 145 i den ovenfor i præmis 65 nævnte dom i sagen Kommissionen mod Anic Partecipazioni, hvoraf fulgte, at kriteriet om »økonomisk succession« kun kan finde anvendelse, hvis den juridiske person, der var ansvarlig for virksomhedens drift, er ophørt med at eksistere i retlig forstand, efter at overtrædelsen er blevet begået, støttede Domstolen sig på den omstændighed, at det sælgende selskab havde solgt alle sine økonomiske aktiviteter til det erhvervende selskab, samtidigt med at det fastholdt en strukturel forbindelse til sidstnævnte selskab, som det ejede 50 % af aktierne i.

68 I den ovenfor i præmis 61 nævnte dom i sagen Jungbunzlauer mod Kommissionen (præmis 132 og 133) fastslog Retten under henvisning til den ovenfor i præmis 61 nævnte dom i sagen Aalborg Portland m.fl. mod Kommissionen, at den omstændighed, at et selskab fortsætter med at eksistere som juridisk person, ikke udelukker, at der i henhold til konkurrenceretten kan være overført en del af dets aktiviteter, som i konkurrencerettens forstand udgør en virksomhed, til et andet selskab, som bliver ansvarligt for overtrædelser, som nævnte virksomhed har begået. Retten fastslog således, at Kommissionen ikke havde begået en fejl, da den inden for rammerne af et koncerninternt virksomhedssalg fandt, at den overtrædelse, denne virksomhed havde begået inden salget, skulle tilregnes det erhvervende selskab, uanset at det sælgende selskab fortsat eksisterede i retlig forstand. Selv om det sælgende selskab i det foreliggende tilfælde havde beholdt produktionsaktiviteterne, som var knyttet til den omhandlede virksomhed, havde den bl.a. overdraget forvaltningen eller ledelsen af denne virksomhed til det erhvervende selskab, og i dette omfang kunne sidstnævnte selskab anses for at være den økonomiske efterfølger til det sælgende selskab.

69 I præmis 38-42 i den ovenfor i præmis 65 nævnte dom i sagen ETI m.fl. begrundede Domstolen kriteriet om »økonomisk succession« med nødvendigheden af at sikre, at sanktionen for overtrædelser af konkurrenceretten havde en afskrækkende virkning. Under henvisning til den ovenfor i præmis 61 nævnte dom i sagen Aalborg Portland m.fl. mod Kommissionen anførte Domstolen i dommens præmis 48-51, at en sådan sanktionsfastsættelse er berettiget og ikke er i strid med princippet om det personlige ansvar — selv ikke når den enhed, der har begået overtrædelsen, stadigvæk eksisterer på tidspunktet, da den enhed, som har fået overdraget førstnævnte enheds økonomiske aktiviteter, er blevet pålagt en sanktion — når de to pågældende enheder kontrolleres af den samme person og, henset til de tætte bånd, som forener dem på det økonomiske og organisatoriske plan, i alt væsentligt har fulgt de samme kommercielle instrukser. Domstolen fastslog således, at artikel 81 EF ff. skal fortolkes således, at når en adfærd, som udgør én overtrædelse af konkurrenceretten, er blevet begået af en enhed og derefter videreført indtil overtrædelsens ophør af en anden enhed, som efterfulgte den første, der ikke er ophørt med at eksistere, kan denne anden enhed, såfremt enhederne henhører under samme offentlige myndighed, pålægges en sanktion for overtrædelsen i sin helhed, hvis det er godtgjort, at disse to enheder har været underlagt den omhandlede offentlige myndigheds kontrol.

70 Ovennævnte retspraksis finder analog anvendelse på EØS-aftalens artikel 53, stk.1.

71 I det foreliggende tilfælde skal den »virksomhed« i konkurrencerettens forstand, der har deltaget i den overtrædelse, der tilregnes Alstom i den anfægtede beslutnings artikel 1, litra b), først og fremmest identificeres. Det fremgår af beskrivelsen af de faktiske omstændigheder i 5.-87. betragtning til den anfægtede beslutning vedrørende »den af proceduren berørte branche«, og i 16.-22. betragtning til den anfægtede beslutning vedrørende »de af proceduren berørte virksomheder«, at den omhandlede virksomhed svarer til den økonomiske enhed bestående af menneskelige, materielle og immaterielle ressourcer, der i Alstom-koncernen og efter salget til en anden koncern, som fandt sted den 8. januar 2004 (jf. præmis 9 ovenfor), i Areva-koncernen udøver aktiviteter på GIS-området (herefter »den omhandlede virksomhed«). Det er således med urette, at Alstom foregiver, at den omhandlede virksomhed bestod af Alstom-koncernens »T & D-sektor«, eller i videre forstand af alle de forhold, som på tidspunktet for de faktiske omstændigheder bidrog til aktiviteterne i denne branche.

72 Det fremgår også af 357. og 358. betragtning til den anfægtede beslutning, at Kommissionen for at tilregne Alstom den omhandlede virksomheds deltagelse i overtrædelsen i perioden fra den 15. april 1988 til den 6. december 1992 påpegede, at Alstom-koncernens aktiviteter på GIS-området før den 7. december 1992 direkte blev udført af Alsthom SA og siden af GEC Alsthom SA og ikke af Areva T & D SA's og Areva T & D AG's forgængere. Kommissionen påpegede også, at Alstom-koncernens aktiviteter i T & D-branchen i Schweiz før december 2002 var blevet udført af Sprecher Energie (som i januar 1986 var blevet købt af Alsthom SA), som er blevet Alstom AG (Suisse). Efter at have konstateret, at de omhandlede juridiske enheder stedse fandtes i Alstom-koncernen under nye navne, antog Kommissionen, at Alstom som moderselskab, der fuldt ud ejede disse forskellige enheder, ifaldt ansvar for deres aktiviteter før stiftelsen af Areva T & D SA's og Areva T & D AG's forgængere. Kommissionen udledte heraf, at Areva T & D SA og Areva T & D AG ikke som retlige og økonomiske

efterfølgere skulle stilles til ansvar for den omhandlede virksomheds deltagelse i overtrædelsen for den omhandlede periode, uanset at Alstom-koncernens T & D-sektors aktiviteter herefter var blevet overdraget til deres respektive forgængere.

73 Alstom har ikke gjort noget specifikt anbringende eller klagepunkt gældende vedrørende begrundelserne for den anfægtede beslutning, som tilregner Alstom den omhandlede virksomheds deltagelse i overtrædelsen i perioden fra den 15. april 1988 til den 6. december 1992, fordi Alstom på tidspunktet for de faktiske omstændigheder ledte den nævnte virksomhed gennem helejede eller næsten helejede datterselskaber. Alstom har nemlig begrænset sig til at gøre gældende, at det ansvar, selskabet i denne henseende ifaldt, i overensstemmelse med princippet om »økonomisk succession«, der blev opstillet i de ovenfor i præmis 61 nævnte domme i sagerne Aalborg Portland m.fl. mod Kommissionen og Jungbunzlauer mod Kommissionen, var blevet overført til Areva T & D SA og Areva T & D AG.

74 Det skal indledningsvis præciseres, at 339. betragtning til den anfægtede beslutning, som 357. betragtning henviser til, ikke kan anses for at støtte Kommissionens beslutning om ikke at overføre ansvaret for den omhandlede virksomheds deltagelse i overtrædelsen i perioden fra den 15. april 1988 til den 6. december 1992 til Areva T & D SA og Areva T & D AG. I forhold til de principper, som blev opstillet i de ovenfor i præmis 61 nævnte domme i sagerne Aalborg Portland m.fl. mod Kommissionen, præmis 356-359, og Jungbunzlauer mod Kommissionen, præmis 132, behandler 339. betragtning til den anfægtede beslutning nemlig muligheden for i medfør af kriteriet om »økonomisk succession« at overføre ansvaret mellem selskaber i samme koncern. Kommissionen anførte i denne betragtning, at den omstændighed, at et selskab bevarer sin juridiske personlighed efter at have solgt en del af sine aktiviteter til et andet selskab i samme koncern, ikke er til hinder for, at det andet selskab bliver gjort ansvarligt for overtrædelser, som det første selskab har begået. Heraf følger, at der med henblik på at vurdere, om den manglende overførsel af ansvaret for den omhandlede virksomheds deltagelse i overtrædelsen i perioden fra den 15. april 1988 til den 6. december 1992 til Areva T & D SA og Areva T & D AG var velbegrundet, ikke kan tages hensyn til henvisningen til 339. betragtning til den anfægtede beslutning, i 357. betragtning.

75 I svarskriftet i sag T-121/07 har Kommissionen gjort gældende, at den i den anfægtede beslutning skulle anvende de regler, der følger af princippet om det personlige ansvar (jf. præmis 65 ovenfor). Det følger nemlig af 357. og 358. betragtning til den anfægtede beslutning, hvis indhold er sammenfattet i præmis 72 ovenfor, at den omhandlede virksomheds deltagelse i overtrædelsen i perioden fra den 15. april 1988 til den 6. december 1992 tilregnes Alstom med den begrundelse, at dette selskab på tidspunktet for de faktiske omstændigheder ledede den nævnte virksomhed gennem helejede eller næsten helejede datterselskaber, der hele tiden eksisterede i Alstom-koncernen.

76 Det spørgsmål, der skal besvares, er således, hvorvidt ansvaret for den omhandlede virksomheds deltagelse i overtrædelsen i perioden fra den 15. april 1988 til den 6. december 1992, sådan som Alstom påstår, skal overføres på Areva T & D SA og Areva T & D AG med den begrundelse, at den omhandlede virksomhed var blevet solgt til deres respektive forgængere, nemlig til Kléber Eylau og Alstom (Schweiz) Services, af GEC Alsthom SA den 7. december 1992 og af Alstom AG (Suisse) den 22. december 2003.

77 Det skal i denne henseende fastslås, at det af Alstom fremførte argument ville indebære, at Areva T & D SA og Areva T & D AG skulle være ansvarlige for en overtrædelse, som personligt kunne tilregnes GEC Alsthom SA og Alstom AG (Suisse), som på tidspunktet for de faktiske omstændigheder var Alstoms eller dennes forgængeres helejede eller næsten helejede datterselskaber inden for Alstom-koncernen.

78 I en sådan situation finder kriteriet om »økonomisk succession« imidlertid kun anvendelse, for så vidt som den omhandlede virksomhed ikke længere efter omstruktureringstiltagene inden for Alstom-koncernen, som fandt sted den 7. december 1992 og den 22. december 2003, var underlagt Alstoms ansvar eller ledelse. Hvis derimod Alstom gennem sine helejede eller næsten helejede datterselskaber aldrig frem til salget til en anden koncern, som fandt sted den 8. januar 2004, ophørte med at lede den omhandlede virksomhed, ifalder selskabet personligt ansvar for den omhandlede virksomheds deltagelse i overtrædelsen i perioden fra den 15. april 1988 til den 6. december 1992, og Kommissionen vil ikke have begået en retlig fejl ved ikke i forholdet mellem Alstom og dennes i T & D-branchen aktive datterselskaber at have anvendt

kriteriet om »økonomisk succession« på baggrund af den ovennævnte omstrukturering inden for koncernen (jf. i denne retning generaladvokat Mischos forslag til afgørelse i den ovenfor i præmis 65 nævnte dom af 16.11.2000 i sagen SCA Holding mod Kommissionen, Sml. I, s. 10104, punkt 26).

79 Af alle de ovennævnte grunde forekommer det — inden der træffes afgørelse om det foreliggende klagepunkt — hensigtsmæssigt at tage stilling til de anbringender og klagepunkter, der er rettet mod det forhold, at Alstom som moderselskab, der fuldt ud ejer Alstom T & D SA og Alstom T & D AG, i den anfægtede beslutnings artikel 1, litra b), tilregnes den omhandlede virksomheds deltagelse i overtrædelsen i perioden fra den 7. december 1992 til den 8. januar 2004.

Om det personlige ansvar, som Alstom som moderselskab, der fuldt ud ejer Alstom T & D SA og Alstom T & D AG, ifaldt som følge af den omhandlede virksomheds deltagelse i overtrædelsen i perioden fra den 7. december 1992 til den 8. januar 2004

— Parternes argumenter

80 Med sit fjerde anbringendes første led vedrørende en tilsidesættelse af reglerne om pålæggelse af ansvaret for en overtrædelse af artikel 81 EF og af EØS-aftalens artikel 53 har Alstom kritiseret Kommissionen for i den anfægtede beslutning at have tilregnet Alstom som moderselskab, der fuldt ud ejer Alstom T & D SA og Alstom T & D AG, den omhandlede virksomheds deltagelse i overtrædelsen i perioden fra den 7. december 1992 til den 8. januar 2004.

81 Med sit tredje anbringende har Alstom kritiseret Kommissionen for at have overtrådt artikel 253 EF ved ikke i tilstrækkelig grad at have begrundet den omstændighed, at Alstom som moderselskab, der fuldt ud ejer Alstom T & D SA og Alstom T & D AG, tilregnes ansvaret for overtrædelsen, når henses til de beviser, Alstom havde fremlagt under den administrative procedure. Også under retsmødet påberåbte Alstom sig i denne forbindelse en tilsidesættelse af princippet om overholdelse af retten til forsvar og af princippet om parternes ligestilling for Unionens retsinstanser.

82 Inden for rammerne af sit syvende anbringende har Alstom gjort en tilsidesættelse af princippet om overholdelse af retten til forsvar og af artikel 27, stk. 1, i forordning nr. 1/2003 gældende, fordi Kommissionen for at tilregne Alstom — som moderselskab, der fuldt ud ejer Alstom T & D SA og Alstom T & D AG — ansvar for den omhandlede virksomheds deltagelse i overtrædelsen i perioden fra den 7. december 1992 til den 8. januar 2004, i den anfægtede beslutning foreholdt Alstom visse faktiske forhold, som selskaberne i Areva-koncernen havde fremført, uden forudgående at have oplyst Alstom om, at disse forhold kunne bruges mod selskabet, og uden at have givet Alstom mulighed for at fremføre sit synspunkt. Dette gælder også i forhold til de omstændigheder, der er nævnt i 351. og 354. betragtning til den anfægtede beslutning, vedrørende en beslutning af 1. marts 1988 truffet af Conseil de la concurrence français (den franske konkurrencemyndighed), hvorved Alsthom SA — et af dets foregående selskaber — blev sanktioneret, og vedrørende det forhold, at seks medlemmer af Alsthom T & D SA's bestyrelse samtidigt eller efterfølgende havde beklædt poster i Alsthom SA's direktion.

83 Kommissionen bestrider Alstoms argumenter og har påstået de ovennævnte anbringender eller klagepunkter forkastet.

— Rettens bemærkninger

84 Med henblik på anvendelsen af konkurrenceretten er den formelle adskillelse mellem to selskaber, som er en følge af deres status som selvstændige juridiske personer, ikke

afgørende, idet der skal lægges vægt på, om de optræder samlet på markedet (jf. i denne retning den ovenfor i præmis 65 nævnte dom i sagen ICI mod Kommissionen, præmis 140). Det kan således vise sig nødvendigt at tage stilling til, om to selskaber, der er særskilte juridiske personer, udgør eller hører til en og samme virksomhed set som en økonomisk enhed, som udfolder en enkelt adfærd på markedet (den ovenfor i præmis 63 nævnte dom i sagen DaimlerChrysler mod Kommissionen, præmis 85).

85 Ifølge fast retspraksis udelukker den omstændighed, at et datterselskab udgør en selvstændig juridisk person, således ikke, at dets adfærd kan tilregnes moderselskabet, bl.a. når datterselskabet ikke frit bestemmer sin adfærd på markedet, men i det væsentlige følger instrukser fra moderselskabet (den ovenfor i præmis 65 nævnte dom i sagen ICI mod Kommissionen, præmis 132 og 133, og den ovenfor i præmis 64 nævnte dom i sagen PVC II, præmis 960). Når datterselskabet ikke har reel frihed til at tilrettelægge sin politik på markedet, kan forbuddene i artikel 81, stk. 1, EF anses for uanvendelige i dets forhold til moderselskabet, med hvilket det danner en økonomisk enhed (den ovenfor i præmis 65 nævnte dom i sagen ICI mod Kommissionen, præmis 134, og Rettens dom af 12.1.1995, sag T-102/92, Viho mod Kommissionen, Sml. II, s. 17, præmis 51).

86 I denne forbindelse påhviler det principielt Kommissionen at påvise, at moderselskabet reelt har udøvet en sådan afgørende indflydelse på datterselskabets adfærd på markedet, hvilket skal ske på grundlag af en flerhed af faktiske omstændigheder, herunder navnlig at moderselskabet har haft ledelseskompetence i forhold til datterselskabet (jf. Rettens dom af 27.9.2006, sag T-314/01, Avebe mod Kommissionen, Sml. II, s. 3085, præmis 136 og den deri nævnte retspraksis). Det følger af Domstolens og Rettens faste praksis, at Kommissionen under sådanne omstændigheder med rimelighed kan lægge til grund, at et datterselskab, der ejes fuldt ud af moderselskabet, i det væsentlige følger dettes instrukser, og at denne ansvarsformodning indebærer, at Kommissionen ikke er forpligtet til at undersøge, om moderselskabet faktisk har udøvet disse beføjelser i forhold til sit datterselskab. Hvor Kommissionen i klagepunktsmeddelelsen under henvisning til ansvarsformodningen, der følger af, at datterselskabet er helejet af moderselskabet, oplyser, at den agter at holde moderselskabet

personligt ansvarligt for en overtrædelse, som datterselskabet har begået, tilkommer det moderselskabet, som har til hensigt at anfægte det pålagte ansvar under den administrative procedure eller senest for Unionens retsinstanser at fremlægge tilstrækkelige beviser for at afkræfte formodningen ved at påvise, at datterselskabet, på trods af at det ejes fuldt ud af moderselskabet, reelt selvstændigt bestemte sin adfærd på markedet (jf. Rettens dom af 27.9.2006, sag T-330/01, Akzo Nobel mod Kommissionen, Sml. II, s. 3389, præmis 82 og 83 og den deri nævnte retspraksis).

87 Kommissionen må i den beslutning, der fastslår en overtrædelse, kunne tage de berørte virksomheders svar på klagepunktsmeddelelsen i betragtning. I den forbindelse må den ikke alene kunne godtage eller forkaste de berørte virksomheders argumenter, men også foretage sin egen vurdering af de faktiske omstændigheder, som virksomhederne har henvist til, med henblik på enten at frafalde klagepunkter, der viser sig ikke at være tilstrækkeligt begrundede, eller, såvel faktisk som retligt, at tilrettelægge og supplere argumentationen til støtte for de klagepunkter, som den opretholder (Rettens dom af 15.3.2006, sag T-15/02, BASF mod Kommissionen, Sml. II, s. 497, præmis 93; jf. også i denne retning Domstolens dom af 15.7.1970, sag 41/69, ACF Chemiefarma mod Kommissionen, Sml. 1970, s. 107; org.ref.: Rec. s. 661, præmis 91 og 92, af 16.12.1975, forenede sager 40/73-48/73, 50/73, 54/73-56/73, 111/73, 113/73 og 114/73, Suiker Unie m.fl. mod Kommissionen, Sml. s. 1663, præmis 437 og 438, og af 29.10.1980, forenede sager 209/78-215/78 og 218/78, Sml. s. 3125, præmis 68).

88 Hvad angår den begrundelsespligt, der påhviler Kommissionen, bl.a. når den vedtager en beslutning, der fastslår en overtrædelse af konkurrencereglerne, skal det fastslås, at det af fast retspraksis følger, at der skal sondres mellem anbringender vedrørende manglende eller utilstrækkelig begrundelse og anbringender om, at begrundelsen for afgørelsen er urigtig (på grund af en urigtig gengivelse af de faktiske omstændigheder eller urigtig retsanvendelse). Sidstnævnte aspekt vedrører den materielle gennemgang vedrørende beslutningens lovlighed og ikke tilsidesættelse af væsentlige formforskrifter og kan således ikke udgøre en tilsidesættelse af artikel 253 EF (jf. i denne retning Domstolens dom af 2.4.1998, sag C-367/95 P, Kommissionen mod Sytraval

og Brink's France, præmis 67 og 72, af 30.3.2000, sag C-265/97 P, VBA mod Florimex m.fl., Sml. I, s. 2061, præmis 114, og af 2.10.2003, forenede sager C-172/01 P, C-175/01 P, C-176/01 P og C-180/01 P, International Power m.fl. mod NALOO, Sml. I, s. 11421, præmis 145, samt Rettens dom af 7.11.1997, sag T-84/96, Cipeke mod Kommissionen, Sml. II, s. 2081, præmis 47). Som væsentlige formforskrifter skal den begrundelse, som kræves i henhold til artikel 253 EF, tilpasses karakteren af den pågældende retsakt og klart og utvetydigt angive de betragtninger, som den institution, der har udstedt den anfægtede retsakt, har lagt til grund, således at de berørte parter kan få kendskab til grundlaget for den trufne foranstaltning med henblik på at beskytte deres rettigheder, og således at den kompetente ret kan udøve sin prøvelsesret (Domstolens dom af 18.9.2003, sag C-338/00 P, Volkswagen mod Kommissionen, Sml. I, s. 9189, præmis 124). Selv om det i medfør af artikel 253 EF påhviler Kommissionen at angive de faktiske og retlige omstændigheder, som ligger til grund for dens beslutning, og de retlige betragtninger, som har foranlediget den til at træffe denne, kræver bestemmelsen ikke, at Kommissionen behandler alle de faktiske og retlige spørgsmål, som er blevet behandlet under den administrative procedure (Domstolens dom af 17.1.1984, forenede sager 43/82 og 63/82, VBVB og VBBB mod Kommissionen, Sml. s. 19, præmis 22, og af 11.7.1989, sag 246/86, Belasco m.fl. mod Kommissionen, Sml. s. 2117, præmis 55, samt dommen i sagen Volkswagen mod Kommissionen, præmis 127). Det nærmere indhold af begrundelseskravet skal fastlægges i lyset af den konkrete sags omstændigheder, navnlig indholdet af den pågældende retsakt, indholdet af de anførte grunde og den interesse, som retsaktens adressater samt andre, der må anses for umiddelbart og individuelt berørt af retsakten, kan have i begrundelsen (jf. dommen i sagen Kommissionen mod Sytraval og Brink's France, præmis 63 og den deri nævnte retspraksis).

89 Den ovennævnte retspraksis finder analog anvendelse på Kommissionens beslutninger, der fastslår en overtrædelse af EØS-aftalens artikel 53, stk. 1.

90 I det foreliggende tilfælde har Kommissionen i klagepunktsmeddelelsens punkt 331 og 337 oplyst, at den agter at holde Alstom solidarisk ansvarlig med Areva T & D SA og Areva T & D AG for den omhandlede virksomheds deltagelse i overtrædelsen i perioden fra den 15. april 1988 til den 8. januar 2004, hvilket den støtter på

ansvarsformodningen, som følger af, at datterselskaberne ejes fuldt ud af deres moderselskab (jf. præmis 86 ovenfor).

91 Det følger af 335., 348.-356. og 358. betragtning til den anfægtede beslutning, at Kommissionen for at holde Alstom solidarisk ansvarlig med Areva T & D SA for den omhandlede virksomheds deltagelse i overtrædelsen i perioden fra den 7. december 1992 til den 8. januar 2004 endte med ikke blot at støtte sig på ansvarsformodningen, som følger af, at datterselskaberne ejes fuldt ud af deres moderselskab, men også på faktiske omstændigheder, som blev fremført under den administrative procedure. I 351. betragtning til den anfægtede beslutning henviste Kommissionen således til en beslutning af 1. marts 1988 truffet af Conseil de la concurrence français, hvorved Alsthom i henhold til fransk konkurrenceret blev pålagt en bøde for samordning af tilbudsgivning ligeledes vedrørende elektriske apparater (mellemspændingstransformatorer). Kommissionen har også i 353. betragtning til den anfægtede beslutning henvist til forhold, som Alstom selv har fremført, og som skulle godtgøre, at den operationelle organisation i Alstom-koncernen havde forrang for den retlige struktur, og at GIS-projektsaktiviteterne i lighed med T & D-sektorens var ledet på højere niveau af Alstom og dennes forgængere. Endelig har Kommissionen i 354. og 355. betragtning til den anfægtede beslutning henvist til forhold, som selskaber i Arevakoncernen har fremført, som gjorde det muligt at identificere seks medlemmer af Alsthom T & D SA's bestyrelse, der samtidigt eller efterfølgende havde været bestyrelsesmedlemmer i »centrale selskaber« i Alstom-koncernen før januar 2004, eller som endog havde bestridt posten som øverste direktør.

92 Alstom har ikke bestridt vurderingerne af de faktiske omstændigheder i den anfægtede beslutning, hvorefter Alstom T & D SA og Alstom T & D AG var datterselskaber, som i perioden fra den 7. december 1992 til den 8. januar 2004 var helejede selskaber. I modsætning til det, Alstom har gjort gældende, var det alene disse konstateringer, der tillod, at Kommissionen antog, at Alstom T & D SA og Alstom T & D AG ikke havde reel frihed i forhold til Alstom til at tilrettelægge deres politik på markedet, og

at disse selskaber sammen med Alstom derfor udgjorde et og samme selskab i konkurrencerettens forstand. I overensstemmelse med den ovenfor i præmis 86 nævnte retspraksis tilkom det således Alstom, som gjorde gældende, at dets datterselskaber, som drev virksomhed i T & D-branchen, havde reel frihed til at bestemme deres adfærd på markedet under den pågældende periode, at afkræfte den ansvarsformodning, som følger af, at datterselskaberne ejes fuldt ud af deres moderselskab, ved at fremlægge tilstrækkelige beviser i denne henseende.

93 I punkt 90-150 i sit svar på klagepunktsmeddelelsen har Alstom gjort gældende, at den omhandlede virksomhed svarede til »T & D-sektoren« i Alstom-koncernen, og at i det omfang denne sektor havde reel frihed til at bestemme sin egen adfærd på markedet, kunne alene de operationelle datterselskaber med ansvar for T & D-branchen gøres ansvarlige herfor. Ifølge Alstom bekræftede den adskillelse, der i Alstom-koncernen eksisterede mellem den operationelle organisation og den retlige struktur, at der ikke var nogen forbindelse mellem de økonomiske bindinger og sektorernes adfærd på markedet og deres forskellige aktiviteter, idet sektorerne fungerede og traf beslutninger på helt decentraliseret og selvstændig vis. Alstom havde ikke som moderselskab for Alstom-koncernen haft nogen midler til — hverken personalemæssigt, organisationsmæssigt eller ekspertisemæssigt — at udøve afgørende indflydelse på sine sektorers erhvervspolitik. Alstom begrænsede sig derfor til gennem sin bestyrelse at fastsætte og kontrollere den overordnede strategi og økonomiske mål, som sektorerne skulle gennemføre og nå, forretningsrisici, der er uadskilleligt forbundet med sektorernes virksomhed, samt beslutninger truffet af de operationelle datterselskaber med ansvar for dem, når de kunne udgøre en økonomisk risiko for hele Alstom-koncernen. »T & D-sektoren« i Alstom-koncernen havde således udarbejdet sine egne regler, som fastlagde måden, hvorpå de forskellige handelsaktiviteter skulle struktureres og forvaltes. Navnlig hvad angik adfærden i forhold til aktiviteter på GIS-området var Alstoms rolle blevet begrænset til, at bestyrelsen på grundlag af summariske oplysninger godkendte tilbud på GIS-projekter, der overskred en vis tærskel eller indebar visse »væsentlige risici« for Alstom-koncernen. I denne forbindelse ville det være helt umuligt for Alstom, henset til de begrænsede handelsoplysninger, der blev stillet til dets rådighed, at konstatere, at en del af Alstom-koncernens »T & D-sektor« deltog i overtrædelsen. De få personer, der tog del i aktiviteterne på

GIS-området og tilhørte de operationelle datterselskaber med ansvar for disse aktiviteter — nemlig Alstom T & D SA og Alstom T & D AG — og som havde deltaget i kartelmøderne, havde handlet uden Alstom og dets direktørers vidende.

94 Alstom har til støtte for sin argumentation som svar på klagepunktsmeddelelsen fremlagt forskellige dokumenter, som også er blevet tilført sagsakterne i sag T-121/07, og for hvilke der er givet tilsagn om fortrolig behandling (jf. præmis 19 og 38 ovenfor). Det drejer sig om »Information Memorandum« (informationsmemorandum), affattet i marts 2003, vedrørende Alstom-koncernens salg af »T & D-sektoren« til Arevakoncernen, en kopi af den nævnte sektors interne instrukser, som siden 1999 har været tilgængelig på Alstom-koncernens hjemmeside, Alstoms »e-Book« (elektroniske bog), to blanke formularer til godkendelse af tilbud på GIS-projekter og endelig en kopi af referaterne fra alle Alstom-koncernens bestyrelsesmøder, som blev afholdt fra begyndelsen af 1999 til slutningen af 2003.

95 I 348. betragtning til den anfægtede beslutning konstaterede Kommissionen, at Alstom i punkt 90-150 i sit svar på klagepunktsmeddelelsen — som sammenfattet i 345.-347. betragtning til den anfægtede beslutning — ikke havde givet nogen gyldige forklaringer eller fremført nogen overbevisende argumenter, der gjorde det muligt at konkludere, at selskabet ikke var i stand til at udøve afgørende indflydelse på sine i T & D-branchen aktive datterselskabers erhvervspolitik.

96 Parterne er for det første uenige om, hvorvidt Kommissionen har givet en tilstrækkelig begrundelse for at forkaste de af Alstom fremlagte beviser under den administrative procedure som ikke havende tilstrækkelig beviskraft.

97 I 350.-356. betragtning til den anfægtede beslutning har Kommissionen detaljeret angivet begrundelserne for, at den ikke mente, at de af Alstom fremlagte beviser under den administrative procedure havde tilstrækkelig beviskraft, navnlig ikke henset til det af selskaberne i Areva-koncernen førte modbevis. I 350.-353. betragtning til den anfægtede beslutning konstaterede Kommissionen, at delegeringen af handelsfunktioner i »T & D-sektoren« eller vedrørende Alstom-koncernens aktiviteter på GIS-området ikke kunne fritage Alstom fra sit ansvar, eftersom selskabet selv erkendte, at det på tidspunktet for overtrædelsen skulle godkende alle tilbud på GIS-projekter, som overskred en vis tærskel eller indebar visse »væsentlige risici« for Alstom-koncernen. Henset til den anseelige bøde, som Conseil de la concurrence français pålagde Alsthom ved beslutning af 1. marts 1988, var det usandsynligt, at Alstom ikke skulle have identificeret tilsidesættelsen af konkurrenceretten som en væsentlig risiko, som begrundede en større agtpågivenhed. Desuden tilsigtede de af Alstom fremlagte beviser med henblik på at godtgøre, at den operationelle organisation inden for Alstom-koncernen havde forrang for den retlige struktur, at godtgøre, at Alstom gennem de operationelle direktører i Alstom-koncernens »T & D-sektor«, der henhørte under og var ansvarlig over for Alstom, udøvede en afgørende indflydelse på de i T & D-branchen virksomme datterselskabers aktiviteter på GIS-området. I 354.-356. betragtning til den anfægtede beslutning antog Kommissionen desuden, at Alstoms påstand om, at selskabets direktører ikke var underrettet om den omhandlede virksomheds deltagelse i overtrædelsen, var utroværdig under hensyntagen til de af selskaberne i Areva-koncernen fremlagte beviser, som godtgjorde, at flere personer samtidigt eller efterfølgende havde beklædt poster i direktionen i Alstom, i centrale selskaber eller i datterselskaber i Alstom-koncernen, og henset til den omstændighed, at de forskellige datterselskaber, som successivt havde udført aktiviteter på GIS-området inden for Alstom-koncernen, altid direkte eller indirekte havde været ejet fuldt ud af Alstom og dets forgængere.

98 Uanset at Alstom med rette har påpeget, at Kommissionen ikke i 350.-356. betragtning til den anfægtede beslutning diskuterer alle de af Alstom under den administrative procedure fremlagte retlige og faktiske beviser i detaljer, indeholder den anfægtede beslutning dog stadigvæk en tilstrækkelig begrundelse, der gør det muligt for Alstom at forstå, at Kommissionen ikke anså disse beviser for at have nogen

bevisværdi, og følgeligt at Kommissionen holdt Alstom personligt ansvarlig for den omhandlede virksomheds deltagelse i overtrædelsen i perioden fra den 7. december 1992 til den 8. januar 2004. Den påståede manglende begrundelse forhindrede nemlig ikke i det foreliggende tilfælde Alstom i for Retten at fremføre sin argumentation om, at de retlige og faktiske forhold, selskabet under den administrative procedure havde fremlagt, godtgjorde, at dets datterselskaber, der var virksomme i T & D-branchen, havde frihed til at bestemme deres adfærd på markedet under den omhandlede periode, og at ansvarsformodningen, der fulgte af det forhold, at datterselskaberne fuldt ud var ejet af moderselskabet, var blevet afkræftet for Kommissionen. Tilsvarende er den påståede manglende begrundelse ikke til hinder for, at Retten udøver sin legalitetskontrol i forhold til den anfægtede beslutning, idet den støtter ret på denne formodning, når den tilregner Alstom overtrædelsen.

99 Klagepunktet vedrørende en tilsidesættelse af begrundelsespligten, som Alstom har rejst inden for rammerne af det tredje anbringende, må således forkastes.

100 I det omfang Alstom under retsmødet forsøgte at udvide de klagepunkter, selskabet oprindeligt havde formuleret vedrørende dette aspekt af den anfægtede beslutning, ved at påberåbe sig en tilsidesættelse af princippet om overholdelse af retten til forsvar og af princippet om parternes ligestilling for Unionens retsinstanser, fremsatte det nye anbringender uden at støtte dem på retlige eller faktiske omstændigheder, som var kommet frem under retsforhandlingerne. I henhold til procesreglementets artikel 48, stk. 2, første afsnit, skal sådanne anbringender afvises.

101 Parterne er for det andet uenige om, hvorvidt de af Alstom fremlagte beviser i punkt 90-150 i dennes svar på klagepunktsmeddelelsen — sådan som sammenfattet i 345.-347. betragtning til den anfægtede beslutning — samt de til støtte for dette svar

fremlagte dokumenter var af en sådan beskaffenhed, at de afkræftede ansvarsformodningen, som fulgte af det forhold, at datterselskaberne fuldt ud var ejet af moderselskabet, og godtgjorde, at Alstom T & D SA og Alstom T & D AG — på trods af dette ejerforhold — på tidspunktet for overtrædelsen havde frihed til i forhold til deres moderselskab at bestemme deres adfærd på markedet.

102 Det skal indledningsvis fastslås, at de af Alstom fremlagte dokumenter til støtte for selskabets svar på klagepunktsmeddelelsen godtgør, at der inden for Alstom-koncernen eksisterer en forrang for den operationelle organisation i forhold til den retlige struktur. I forhold til disse omstændigheder er parterne enige om, at afdelingernes eller de operationelle sektorers organisation inden for Alstom-koncernen har forrang i forhold til den retlige struktur. Den af Alstom fremlagte »e-Book«, som indeholder Alstom-koncernens retningslinjer og generelle politik som defineret af Alstoms generaldirektør, bekræfter i punkt 3.1.1, tredje afsnit, at »[*fortroligt*] [1]«. Det følger navnlig af punkt 1.4 i »Information Memorandum«, at T & D-delingen — inden salget heraf til Areva-koncernen — »[*fortroligt*]« inden for Alstom-koncernen, således at »[*fortroligt*]«. På denne baggrund er det ikke med føje af parterne blevet bestridt, at Alstom T & D SA og Alstom T & D AG under de omhandlede perioder — nemlig fra den 7. december 1992 til den 8. januar 2004 og fra den 22. december 2003 til den 8. januar 2004 — var indehaver af rettighederne til de materielle og menneskelige ressourcer, som deltog i aktiviteter på GIS-området, og som i det foreliggende tilfælde svarer til den omhandlede virksomhed (jf. præmis 71 ovenfor; jf. også generaladvokat Kokotts forslag til afgørelse i den ovenfor i præmis 65 nævnte dom i sagen ETI m.fl., punkt 31). Spørgsmålet om fastlæggelsen af den politik, som den omhandlede virksomhed fulgte under de ovennævnte perioder, kan således ikke adskilles fra spørgsmålet om fastlæggelsen af den politik, som Alstom T & D SA og Alstom T & D AG fulgte under samme perioder.

1 – Fortrolige oplysninger.

103 Desuden gør de af Alstom fremlagte dokumenter det ikke muligt at godtgøre, at Alstom-koncernens »T & D-sektor«, og inden for denne aktiviteterne på GIS-området, var blevet udøvet på en fuldstændig decentraliseret og uafhængig måde inden for Alstom-koncernen. Dokumenterne viser derimod, at Alstom-koncernens direktion, underlagt Alstoms ansvar, deltog i tilrettelæggelsen af politikken på markedet hvad angik Alstom-koncernens »T & D-sektor« og dens forskellige aktivitetsområder, og at direktionen til stadighed kontrollerede, at den nævnte sektor og dens forskellige aktivitetsområder fulgte denne politik.

104 I punkt 3.1,2.1 og 3.1,2.2 i »e-Book«'en beskrives organisationen af Alstom-koncernens direktion. [*Fortroligt*]

105 [*Fortroligt]*

106 [*Fortroligt]*

107 [*Fortroligt]*

108 [*Fortroligt]*

109 [*Fortroligt]*

110 Henset til de organisationsmæssige, økonomiske og juridiske bånd, som de af Alstom under den administrative procedure fremlagte beviser lader antyde mellem på den ene side Alstom-koncernens direktion, underlagt Alstom, og på den anden side den nævnte koncerns aktiviteter på GIS-området, som på dette tidspunkt blev udøvet af Alstom T & D SA og Alstom T & D AG gennem »T & D-sektoren«, kunne Kommissionen med rette i den anfægtede beslutning antage, at disse beviser ikke gjorde det muligt at afkræfte ansvarsformodningen, som fulgte af det forhold, at datterselskaberne var ejet fuldt ud af deres moderselskab. Det er derfor også med rette, at Kommissionen i den anfægtede beslutning tilregnede Alstom personligt ansvar for den omhandlede virksomheds deltagelse i overtrædelse i perioden fra den 7. december 1992 til den 8. januar 2004.

111 I det omfang ovenstående konklusion klarlægger, dels at Alstom aldrig frem til salget til en anden koncern, som fandt sted den 8. januar 2004, ophørte med gennem helejede eller næsten helejede datterselskaber at lede den omhandlede virksomhed, dels at Alstom i medfør heraf ifalder personligt ansvar frem til denne dato for den omhandlede virksomheds deltagelse i den konstaterede overtrædelse, gør den det endvidere muligt at besvare klagepunktet vedrørende en retlig fejl, som følge af en manglende anvendelse af kriteriet om »økonomisk succession« på baggrund af den omstrukturering, der inden for koncernen fandt sted den 7. december 1992 og den 22. december 2003 (jf. præmis 79 ovenfor), og at forkaste dette klagepunkt som værende uden relevans i lyset af det eksisterende forhold mellem Alstom og dets datterselskaber, som var aktive i T & D-branchen.

112 Endelig gør denne konklusion det muligt at forkaste det inden for rammerne af det syvende anbringende rejste klagepunkt om en tilsidesættelse af princippet om overholdelse af retten til forsvar vedrørende visse supplerende beviser, som Kommissionen i den anfægtede beslutning havde påberåbt sig til yderligere støtte for den ansvarsformodning, som fulgte af det forhold, at datterselskabet fuldt ud var ejet af moderselskabet (jf. præmis 91 ovenfor). For det første kan der kun foreligge en tilsidesættelse af princippet om overholdelse af retten til forsvar, såfremt det er muligt, at den administrative procedure på grund af en uregelmæssighed udvist af Kommissionen kan have fået et andet resultat (jf. i denne retning Domstolens dom af 2.10.2003,

sag C-194/99 P, Thyssen Stahl mod Kommissionen, Sml. I, s. 10821, præmis 31 og den deri nævnte retspraksis). For det andet har Alstom ikke godtgjort, at selskabet bedre havde været i stand til at varetage sit forsvar, hvis det under den administrative procedure havde vidst, at Kommissionen havde til hensigt at påberåbe sig de supplerende beviser til yderligere støtte for den ansvarsformodning, som fulgte af det forhold, at datterselskabet fuldt ud var ejet af moderselskabet (jf. i denne retning dommen i sagen Thyssen Stahl mod Kommissionen, præmis 31 og den deri nævnte retspraksis).

Om overførelsen af det personlige ansvar, som Alstom ifaldt på grund af den omhandlede virksomheds deltagelse i overtrædelsen i perioden fra den 15. april 1988 til den 8. januar 2004, på selskaberne i Areva-koncernen på baggrund af salget af denne virksomhed til Areva-koncernen

— Parternes argumenter

113 Alstom har inden for rammerne af sit fjerde anbringendes andet led vedrørende en retlig fejl kritiseret Kommissionen for ikke i den anfægtede beslutning at have overført det ansvar, som selskabet ifaldt på grund af den omhandlede virksomheds deltagelse i overtrædelsen i perioden fra den 15. april 1988 til den 8. januar 2004 på selskaberne i Areva-koncernen på baggrund af salget til en anden koncern, der fandt sted den 8. januar 2004.

114 Kommissionen har ifølge Alstom begået en retlig fejl i anvendelsen af reglerne om pålæggelse af ansvaret for en overtrædelse af artikel 81 EF og af EØS-aftalens artikel 53, idet Kommissionen tilregnede Alstom ansvaret for den omhandlede virksomheds overtrædelse, der var begået fra den 15. april 1988 til den 8. januar 2004, uanset at størstedelen af aktiverne, passiverne, medarbejderne og ansvarsområderne i Alstom-koncernens »T & D-sektor« i medfør af overdragelsesaftalen, som blev indgået den

25. september 2003, var blevet omstruktureret inden for T & D Holding Etranger, som med virkning fra den 8. januar 2004 blev solgt til Areva-koncernen og blev til Areva T & D Holding, som fuldt ud ejede Areva T & D SA og Areva T & D AG (tidligere henholdsvis Alstom T & D SA og Alstom T & D AG). De beviser, der var indeholdt i skrivelsen af 4. december 2006 om fastsættelsen af de af de omtvistede faktiske omstændigheder berørte juridiske personer (jf. præmis 26 ovenfor), som fremgår af sagsakterne til sag T-121/07, godtgør, at alle aktiverne, medarbejderne og passiverne i Alstom-koncernens »T & D-sektor« blev overført til Areva-koncernen. Dette ville i forhold til »T & D-sektorens« tidligere pådragede ansvar forklare ansvarsfraskrivelsesgarantien i overdragelsesaftalen. Følgelig burde alene selskaberne i Areva-koncernen have været tilregnet ansvaret for den omhandlede virksomheds deltagelse i overtrædelsen for hele perioden fra den 15. april 1988 til den 8. januar 2004.

115 Kommissionen bestrider Alstoms argumenter og har påstået dette anbringende forkastet.

— Rettens bemærkninger

116 Som det fremgår af den retspraksis, der henvises til i præmis 65 ovenfor, er det som udgangspunkt den person, der ledte virksomheden på det tidspunkt, hvor denne deltog i overtrædelsen, der er ansvarlig for overtrædelsen, selv om det på tidspunktet for vedtagelsen af den beslutning, hvorved overtrædelsen blev fastslået, var en anden person, der havde ansvaret for eller ledte virksomhedens drift.

117 I det foreliggende tilfælde har Kommissionen tilregnet Alstom ansvaret for den omhandlede virksomheds deltagelse i overtrædelsen i perioden fra den 15. april 1988 til den 8. januar 2004, solidarisk med Areva T & D SA i perioden fra den 7. december 1992 til den 8. januar 2004 og solidarisk med Areva T & D AG i perioden fra den 22. december 2003 til den 8. januar 2004. Under de ovennævnte perioder kan det med føje antages — som bemærket i præmis 110 og 111 ovenfor — at Alstom ledte den omhandlede virksomhed gennem Alstom T & D SA og Alstom T & D AG, der var dets helejede datterselskaber, som operationelle i aktiviteter på GIS-området.

118 Det er blandt parterne ubestridt, at Alstom fra og med den 8. januar 2004 i overensstemmelse med vilkårene i overdragelsesaftalen mistede kontrollen over Alstom T & D SA og Alstom T & D AG. Fra og med denne dato var den omhandlede virksomhed derfor ikke længere underlagt Alstoms ansvar eller ledelse.

119 Kommissionen var således berettiget til at tilregne den person, som gennem helejede datterselskaber ledte den omhandlede virksomhed, ansvaret for denne virksomheds deltagelse i overtrædelsen i perioden fra den 15. april 1988 til den 8. januar 2004. Dermed har Kommissionen ikke begået en retlig fejl ved at tilregne Alstom personligt ansvar for den omhandlede virksomheds deltagelse i overtrædelsen i perioden fra den 15. april 1988 til den 8. januar 2004, og ved ikke at overføre dette ansvar på selskaberne i Areva-koncernen alene af den grund, at den omhandlede virksomhed var blevet underlagt deres ansvar eller ledelse fra og med den 9. januar 2004.

120 Følgelig bør dette klagepunkt forkastes.

Om det personlige ansvar, som Areva T & D SA og Areva T & D AG har pådraget sig for den omhandlede virksomheds deltagelse i overtrædelsen i perioderne henholdsvis fra den 7. december 1992 til den 8. januar 2004 og fra den 22. december 2003 til den 8. januar 2004

— Parternes argumenter

121 Selskaberne i Areva-koncernen har med deres første anbringendes første led gjort gældende, at Kommissionen i den anfægtede beslutning har tilsidesat sin begrundelsespligt, idet den på selvmodsigende og i hvert fald utilstrækkelig måde har begrundet, at Areva T & D SA og Areva T & D AG er blevet tilregnet ansvar for den omhandlede virksomheds deltagelse i overtrædelsen i perioderne henholdsvis fra den 7. december 1992 til den 8. januar 2004 og fra den 22. december 2003 til den 8. januar 2004. De har gjort gældende, at Kommissionen i 368. og 369. betragtning til den anfægtede beslutning, sammenholdt med den i 337. betragtning citerede retspraksis, modsagde sig selv ved på den ene side at fastholde, at Alstom i perioderne henholdsvis fra den 7. december 1992 til den 8. januar 2004 og fra den 22. december 2003 til den 8. januar 2004 udøvede en afgørende indflydelse på sine helejede datterselskaber, som var aktive i T & D-branchen, og på den anden side, at selv samme datterselskaber under de nævnte perioder havde haft reel frihed til at agere på markedet. Under alle omstændigheder mener selskaberne ikke, at Kommissionen har givet en tilstrækkelig begrundelse for sin konstatering af, at de nævnte datterselskaber under de pågældende perioder havde en reel handlefrihed.

122 Inden for rammerne af deres andet anbringendes første led og af deres fjerde anbringendes andet led har selskaberne i Areva-koncernen desuden kritiseret Kommissionen for, at den i den anfægtede beslutning i det væsentlige har tilsidesat reglerne om pålæggelse af ansvar for overtrædelser, som følger af artikel 81, stk. 1, EF og af EØS-aftalens artikel 53, idet den ikke havde tilregnet Alstom, som på det tidspunkt, da

overtrædelsen blev begået, ledte den omhandlede virksomhed, eneansvar for denne virksomheds deltagelse i overtrædelsen.

123 Endelig har selskaberne i Areva-koncernen inden for rammerne af deres andet anbringendes andet led gjort gældende, at Kommissionen i den anfægtede beslutning i det væsentlige havde tilsidesat det generelle princip om retssikkerhed, idet den for de omhandlede perioder havde tilregnet Areva T & D SA og Areva T & D AG — som ledte den omhandlede virksomhed på tidspunktet, da overtrædelsen blev konstateret — personligt ansvar for denne virksomheds deltagelse i overtrædelsen. Kommissionen havde således i den anfægtede beslutning anvendt en ny politik til forfølgelse af en overtrædelse, som er begået før beslutningen blev vedtaget.

124 Kommissionen bestrider Areva-koncernens selskabers argumenter og har påstået de ovennævnte anbringender eller klagepunkter forkastet.

— Rettens bemærkninger

125 For det første skal det første anbringendes første led, som Areva-koncernens selskaber har fremført, vedrørende en tilsidesættelse af begrundelsespligten, hvilket vedrører tilsidesættelsen af en væsentlig formforskrift (jf. præmis 88 ovenfor), undersøges.

126 Som det allerede er blevet anført i præmis 88 ovenfor, kræves det i henhold til artikel 253 EF, at Kommissionens individuelle beslutninger skal gøre det muligt for de berørte personer at få kendskab til grundlaget for den trufne foranstaltning, for at de kan udøve deres ret til forsvar, og således at Unionens retsinstanser kan udøve deres kontrol. Følgelig skal beslutningerne være begrundede på en måde, så de ikke

er selvmodsigende og utilstrækkelige (jf. i denne retning analogt Domstolens dom af 8.2.2007, sag C-3/06, Groupe Danone mod Kommissionen, Sml. I, s. 1331, præmis 45 og 46).

127 I 333.-339. betragtning til den anfægtede beslutning har Kommissionen under henvisning til Domstolens og Rettens praksis anført de regler om pålæggelse af ansvaret for overtrædelser af artikel 81 EF og EØS-aftalens artikel 53, som den har anvendt i den anfægtede beslutning. Det følger af 368. og 369. betragtning, at for at holde Areva T & D SA og Areva T & D AG personligt og solidarisk ansvarlige med Alstom for den omhandlede virksomheds deltagelse i overtrædelsen i perioderne henholdsvis fra den 7. december 1992 til den 8. januar 2004 og fra den 22. december 2003 til den 8. januar 2004, anså Kommissionen for det første Areva T & D SA og Areva T & D AG for under deres betegnelser på daværende tidspunkt direkte at have deltaget i overtrædelsen. Som det er blevet konstateret i 20., 21., 357., 358., 366. og 367. betragtning til den anfægtede beslutning, tog Kommissionen således hensyn til, at den omhandlede virksomhed var under deres direkte ansvar på tidspunktet, da den deltog i overtrædelsen. Herefter bemærkede Kommissionen, at Areva T & D SA og Areva T & D AG under deres betegnelser på daværende tidspunkt dannede en enkelt økonomisk enhed sammen med Alstom, som de var helejet af, og som i princippet tilrettelagde deres politik på markedet. I overensstemmelse med princippet om det personlige ansvar (jf. præmis 65 ovenfor) mente Kommissionen følgelig, at Areva T & D SA og Areva T & D AG skulle holdes personligt og solidarisk ansvarlige med Alstom for den omhandlede virksomheds deltagelse i overtrædelsen i perioderne henholdsvis fra den 7. december 1992 til den 8. januar 2004 og fra den 22. december 2003 til den 8. januar 2004.

128 Mens Kommissionen i 357., 366. og 367. betragtning til den anfægtede beslutning henviser til det personlige ansvar, som Alstom-koncernens gamle datterselskaber, som er aktive i T & D-branchen, har pådraget sig, henviser den derimod ikke til de nævnte datterselskabers selvstændige adfærd i forhold til deres gamle moderselskab, nemlig Alstom. I det foreliggende tilfælde kan et sådant forhold ikke udledes, selv ikke implicit, af den i 337. betragtning til den anfægtede beslutning citerede retspraksis,

eftersom Kommissionen i 369. betragtning til samme beslutning udtrykkeligt anførte, at Areva T & D SA og Areva T & D AG under deres daværende betegnelser og i løbet af de omhandlede perioder »ikke kunne træffe selvstændige afgørelser«.

129 Det følger af det foregående, at det eneansvar, som Alstom har pådraget sig for den omhandlede virksomheds deltagelse i overtrædelsen i perioden fra den 7. december 1992 til den 8. januar 2004 i kraft af at have ledet denne virksomhed, i den anfægtede beslutning er blevet begrundet tilstrækkeligt og på en ikke selvmodsigende måde. Følgelig bør det første anbringendes første led, som Areva-koncernens selskaber har fremført, vedrørende en tilsidesættelse af begrundelsespligten, forkastes.

130 For det andet skal det andet anbringendes to led og det fjerde anbringendes andet led, som Areva-koncernens selskaber har fremført, hvorefter disse selskaber med hensyn til sagens realitet kritiserer, at Areva T & D SA og Areva T & D AG er blevet tilregnet ansvaret for den omhandlede virksomheds deltagelse i overtrædelsen i perioderne henholdsvis fra den 7. december 1992 til den 8. januar 2004 og fra den 22. december 2003 til den 8. januar 2004, undersøges.

131 Det bemærkes, at forbuddet mod at anvende straffebestemmelser med tilbagevirkende kraft er et princip, som er fælles for medlemsstaternes retsordener, og som også er fastslået i artikel 7, stk. 1, i den europæiske konvention til beskyttelse af menneskerettigheder og grundlæggende frihedsrettigheder, som blev undertegnet i Rom den 4. november 1950 (herefter »EMRK«), og som indgår i de almindelige retsgrundsætninger, som Unionens retsinstanser skal sikre overholdelsen af (Domstolens dom af 10.7.1984, sag 63/83, Kirk, Sml. s. 2689, præmis 22, og af 28.6.2005, forenede sager C-189/02 P, C-202/02 P, C-205/02 P — C-208/02 P og C-213/02 P, Dansk Rørindustri m.fl. mod Kommissionen, Sml. I, s. 5425, præmis 202, samt Rettens dom af 20.3.2002, sag T-23/99, LR AF 1998 mod Kommissionen, Sml. II, s. 1705, præmis 219, og af 9.7.2003, sag T-220/00 Cheil Jedang mod Kommissionen, Sml. II, s. 2473, præmis 43).

132 Selv om det fremgår af artikel 15, stk. 4, i forordning nr. 17 og af artikel 23, stk. 5, i forordning nr. 1/2003, at Kommissionens beslutninger om pålæggelse af bøder for overtrædelse af konkurrencereglerne ikke er sanktioner i strafferetlig forstand, forholder det sig ikke desto mindre således, at Kommissionen skal respektere EU-rettens almindelige principper, og bl.a. princippet om forbud mod tilbagevirkende kraft, under enhver administrativ procedure, der kan føre til pålæggelse af sanktioner i henhold til konkurrencereglerne (den ovenfor i præmis 131 nævnte dom i sagen Cheil Jedang mod Kommissionen, præmis 44).

133 Respekten herfor kræver, at reglerne om, hvorledes fysiske eller juridiske personer pålægges ansvar for overtrædelser af konkurrenceretten, skal svare til dem, der var foreskrevet på det tidspunkt, hvor overtrædelsen blev begået (jf. analogt hvad angår regler, der finder anvendelse på sanktioner for overtrædelser, de ovenfor i præmis 131 nævnte domme i sagerne Dansk Rørindustri m.fl. mod Kommissionen, præmis 202, LR AF 1998 mod Kommissionen, præmis 221, og Cheil Jedang mod Kommissionen, præmis 45). Selv om princippet om forbud mod tilbagevirkende kraft ikke er til hinder for en gradvis klarlægning af reglerne om pålæggelse af ansvar for overtrædelser, er det ikke desto mindre til hinder for en ny fortolkning af disse regler med tilbagevirkende kraft, hvis resultatet ikke med rimelighed kunne forudses, når bl.a. henses til tidligere retspraksis (jf. i denne retning den i præmis 131 ovennævnte dom i sagen Dansk Rørindustri m.fl. mod Kommissionen, præmis 217 og 218).

134 Det følger af retspraksis, at når flere personer kan holdes personligt ansvarlige for en og samme virksomheds deltagelse i en overtrædelse i konkurrencerettens forstand, skal de anses for at hæfte solidarisk for den nævnte overtrædelse (jf. i denne retning Domstolens dom af 6.3.1974, forenede sager 6/73 og 7/73, Istituto Chemioterapico Italiano og Commercial Solvents mod Kommissionen, Sml. s. 223, præmis 41, og af 16.11.2000, sag C-294/98 P, Metsä-Serla m.fl. mod Kommissionen, Sml. I, s. 10065, præmis 33 og 34, samt Rettens dom i den ovenfor i præmis 66 nævnte dom i sagen HFB m.fl. mod Kommissionen, præmis 54, 524 og 525, dom af 15.6.2005, forenede sager T-71/03, T-74/03, T-87/03 og T-91/03, Tokai Carbon m.fl. mod Kommissionen, ikke trykt i Samling af Afgørelser, præmis 62, og den ovenfor i præmis 64 nævnte dom i sagen Akzo Nobel m.fl. mod Kommissionen, præmis 57-62). Det følger desuden af disse domme, at det personlige og solidariske ansvar for en og samme virksomheds deltagelse i en overtrædelse både kan tilregnes den person, under vis ansvar eller ledelse virksomheden direkte var underlagt på tidspunktet, da overtrædelsen blev

begået, og den person, som fordi denne reelt havde kontrol med den førstnævnte person og bestemte dennes adfærd på markedet, indirekte ledte den føromtalte virksomhed på tidspunktet, da overtrædelsen blev begået. Det følger heraf, at den ovenfor i præmis 65 og 116 nævnte retspraksis skal forstås således, at den sigter til det personlige ansvar både for den person, som på tidspunktet for overtrædelsen direkte ledte virksomheden, og for den person, som på samme tidspunkt indirekte ledte denne virksomhed.

135 Ovennævnte retspraksis finder analog anvendelse på EØS-aftalens artikel 53, stk. 1.

136 Som det er konstateret i præmis 71 ovenfor, svarer den i den anfægtede beslutning omhandlede virksomhed i det foreliggende tilfælde ikke, sådan som selskaberne i Areva-koncernen har gjort gældende, til Alstom-koncernens »T & D-sektor«, som siden blev solgt til Areva-koncernen, men til alle de enheder, som inden for denne sektor eller gennem dennes sektor deltog i virksomhed på GIS-området. Desuden er det ikke med begrundede argumenter blevet bestridt, at Areva T & D SA og Areva T & D AG var indehavere af de rettigheder, som var knyttet til disse enheder under de omhandlede perioder med overtrædelser, og følgelig heller ikke, at disse enheder var underlagt Areva T & D SA's og Areva T & D AG's direkte ansvar (jf. præmis 102 ovenfor). Endelig er det blevet godtgjort, at Alstom fastlagde markedsadfærden for sine helejede datterselskaber, der var aktive i T & D-branchen, og at det dermed indirekte ledte den omhandlede virksomhed på tidspunktet, da overtrædelsen blev begået (jf. præmis 110 ovenfor). Desuden følger det af 358. og 371. betragtning til den anfægtede beslutning, at Areva T & D SA og Alstom blev holdt solidarisk ansvarlige for de omhandlede virksomheds deltagelse i overtrædelsen i perioden fra den 7. december 1992 til den 21. december 2003, og at Areva T & D SA, Areva T & D AG og Alstom blev holdt solidarisk ansvarlige for den omhandlede virksomheds deltagelse i overtrædelsen i perioden fra den 22. december 2003 til den 8. januar 2004.

137 I øvrigt følger det ikke af den retspraksis, som selskaberne i Areva-koncernen har henvist til, og navnlig ikke af den i præmis 65 ovennævnte dom afsagt af Domstolen i sagen Cascades mod Kommissionen (præmis 79 og 80) eller af Domstolens dom af 16. november 2000, KNP BT mod Kommissionen (sag C-248/98 P, Sml. I, s. 9641, præmis 71), at alene det tidligere moderselskab — i tilfælde af, at den kontrol, som det datterselskab, der direkte leder den virksomhed, der har begået overtrædelsen, overdrages — som indirekte ledte virksomheden gennem sit datterselskab, bør holdes personligt ansvarlig for denne virksomheds deltagelse i overtrædelsen i den periode, som lå forud for salget. Ovennævnte retspraksis behandler i øvrigt hovedsageligt muligheden af at tilregne det selskab, der i konkurrencerettens forstand erhverver en virksomhed, ansvaret for denne virksomheds deltagelse i overtrædelsen i den periode, som lå forud for salget.

138 Da Kommissionen har handlet i overensstemmelse med reglerne om pålæggelse af ansvar for overtrædelser af artikel 81 EF og EØS-aftalens artikel 53 ved at beslutte at holde Areva T & D SA og Areva T & D AG personligt og solidarisk ansvarlige med Alstom for den omhandlede virksomheds deltagelse i overtrædelsen i perioderne henholdsvis fra den 7. december 1992 til den 8. januar 2004 og fra den 22. december 2003 til den 8. januar 2004, kan den ikke kritiseres for i denne henseende at have tilsidesat den ene eller den anden af af disse artikler.

139 Det kan ydermere ikke gøres gældende, at Kommissionen i den anfægtede beslutning har tilsidesat princippet om forbud mod tilbagevirkende kraft, idet den skulle have anvendt en ny repressiv politik med tilbagevirkende kraft. De regler om pålæggelse af ansvar for overtrædelser, som Kommissionen i det foreliggende tilfælde anvendte, følger af anvendelsen af princippet om det personlige ansvar for overtrædelser af artikel 81 EF og EØS-aftalens artikel 53. Det følger af den ovenfor i præmis 65, 116 og 134 nævnte retspraksis, at sådanne regler allerede fandt anvendelse på tidspunktet, da overtrædelsen blev begået, og at uanset at disse regler på dette tidspunkt eller senere kunne have været genstand for visse klarlægninger eller præciseringer, kan disse klarlægninger eller præciseringer ikke anses for at have ført til en ny fortolkning af de nævnte regler, hvis resultat ikke kunne forudses under hensyntagen til tidligere

retspraksis. Følgelig kan selve den anfægtede beslutning ikke anses for at være gennemførelsen af en ny repressiv politik som følge af vedtagelsen af nye regler om pålæggelse af ansvaret for overtrædelser af artikel 81 EF og EØS-aftalens artikel 53.

140 I øvrigt beviser den af selskaberne i Areva-koncernen ubestridte omstændighed, at de i overdragelsesaftalen fastsatte en ansvarsfraskrivelsesgarantiklausul, som navnlig omfattede risikoen for, at Areva T & D SA og Areva T & D AG ville blive tilregnet ansvar for den omhandlede virksomheds deltagelse i en overtrædelse af konkurrenceretten i den periode, som lå forud for overdragelsen, og for at de personligt ville blive sanktioneret herfor, at selskaberne i Areva-koncernen med rimelighed kunne forudse den pålæggelse af ansvar, som Kommissionen er nået frem til i sin anfægtede beslutning, selv før denne beslutning blev vedtaget, hvilket var muligt under hensyntagen til de på dette tidspunkt gældende regler om pålæggelse af ansvar for overtrædelser.

141 Det følger af det ovenstående, at det andet anbringendes to led og det fjerde anbringendes andet led, som Areva-koncernens selskaber har fremført, bør forkastes.

Om det personlige ansvar, som Areva og Areva T & D Holding i deres egenskab af moderselskaber, der fuldt ud ejede Areva T & D SA og Areva T & D AG, har pådraget sig for den omhandlede virksomheds deltagelse i overtrædelsen i perioden fra den 9. januar til den 11. maj 2004

— Parternes argumenter

142 Selskaberne i Areva-koncernen har inden for rammerne af deres tredje anbringende gjort gældende, at Kommissionen i den anfægtede beslutnings artikel 1, litra e) og f), har tilsidesat reglerne om pålæggelse af ansvar for overtrædelser, som følger af

artikel 81, stk. 1, EF og af EØS-aftalens artikel 53, idet Kommissionen har tilregnet dem — i deres egenskab af moderselskaber, der fuldt ud ejede Areva T & D SA og Areva T & D AG — ansvaret for den omhandlede virksomheds deltagelse i overtrædelsen i perioden fra den 9. januar til den 11. maj 2004, uanset at de beviser, de under den administrative procedure havde fremlagt, var tilstrækkelige til i det foreliggende tilfælde at afkræfte den ansvarsformodning, som fulgte af det forhold, at datterselskaberne var ejet fuldt ud af deres moderselskaber.

143 Kommissionen bestrider Areva-koncernens selskabers argumenter og har påstået det ovennævnte anbringende forkastet.

— Rettens bemærkninger

144 Det følger af 370. betragtning og af 371. betragtning, litra c), til den anfægtede beslutning, samt af 333.-337., 354. og 364. betragtning, som 370. betragtning henviser til, at for at holde Areva og Areva Holding personligt og solidarisk ansvarlige med Areva T & D SA og Areva T & D AG for den omhandlede virksomheds deltagelse i overtrædelsen i perioden fra den 9. januar til den 11. maj 2004 henviste Kommissionen ikke blot til den ansvarsformodning, der følger af, at moderselskabet fuldt ud ejer et datterselskab, men også til de faktiske forhold, som Areva og Areva T & D Holding havde fremført under den administrative procedure i forsøget på at afkræfte denne ansvarsformodning (jf. præmis 148 nedenfor). Kommissionen gjorde således gældende, at Alstoms udpegelse af et nyt medlem af bestyrelsen for af dets datterselskaber, som var aktive i T & D-branchen, støttede konklusionen om, at bestyrelsen havde udøvet en afgørende indflydelse på datterselskaberne, eftersom — hvad der fremgik af offentligt tilgængelige oplysninger indhentet fra Areva-koncernens hjemmeside — denne nye administrator også den 19. januar 2004 var blevet udnævnt til direktør for Areva-koncernens »T & D-sektor«, altså blot ti dage efter salget til en anden koncern,

og at han samtidig var blevet optaget i Areva-koncernens bestyrelse. Hvad angik omstruktureringen inden for koncernen mente Kommissionen desuden, at ændringen af selskabsnavnene på de datterselskaber i Alstom-koncernen, der var aktive i T & D-branchen, og som fandt sted umiddelbart efter overdragelsen til en anden koncern, idet de havde skiftet navn til Areva T & D SA og Areva T & D AG, vidnede om, at de var blevet integreret i Areva-koncernen. Kommissionen gjorde under alle omstændigheder gældende, at de faktiske forhold, som Areva og Areva T & D Holding havde fremført, ikke beviste, at de under den omhandlede periode, da overtrædelsen fandt sted, havde afholdt sig fra at udøve en afgørende indflydelse på de af dem fuldt ud ejede datterselskaber, som var aktive i T & D-branchen.

145 Som det allerede er blevet nævnt i præmis 86 ovenfor, er der en formodning for, at et moderselskab, når det fuldt ud ejer sit datterselskab, udøver en afgørende indflydelse på datterselskabets adfærd på markedet, og at moderselskabet således kan holdes personligt ansvarlig for denne adfærd. Det tilkommer moderselskabet, som har til hensigt at anfægte Kommissionens beslutning, hvorved det bliver holdt personligt ansvarlig for den overtrædelse, som datterselskabet har begået, at afkræfte den ansvarsformodning, som følger af, at moderselskabet fuldt ud ejer sit datterselskab, ved at fremlægge tilstrækkelige beviser for at godtgøre, at dette datterselskab reelt selvstændigt bestemte sin adfærd på markedet (jf. den ovenfor i præmis 86 nævnte dom i sagen Avebe mod Kommissionen, præmis 136, og den ovenfor i præmis 64 nævnte dom i sagen Akzo Nobel m.fl. mod Kommissionen, præmis 60; jf. også i denne retning den ovenfor i præmis 65 nævnte dom i sagen Stora Kopparbergs Bergslags mod Kommissionen, præmis 29).

146 I det foreliggende tilfælde bestrider Areva og Areva T & D Holding ikke den anfægtede beslutnings vurderinger af de faktiske omstændigheder, hvorefter Areva T & D SA og Areva T & D AG i perioden fra den 9. januar til den 11. maj 2004 direkte eller indirekte var datterselskaber, som var ejet fuldt ud af dem. Dog var det alene disse konstateringer, som tillod Kommissionen at antage, at Areva T & D SA og Areva T & D AG ikke selvstændigt i forhold til Areva og Areva T & D Holding bestemte deres adfærd på markedet, og at de derfor sammen med sidstnævnte selskaber udgjorde

en og samme virksomhed i konkurrencerettens forstand. I overensstemmelse med den ovenfor i præmis 86 nævnte retspraksis tilkom det således Areva og Areva T & D Holding, som påstod, at deres helejede datterselskaber, som var aktive i T & D-branchen, i den omhandlede periode selvstændigt bestemte deres adfærd på markedet, at afkræfte den ansvarsformodning, som følger af, at moderselskaberne fuldt ud ejer deres datterselskaber, ved at fremlægge tilstrækkelige beviser til støtte herfor.

147 Det skal således undersøges, hvorvidt de faktiske forhold, som Areva og Areva T & D Holding har fremført under den administrative procedure, og som disse selskaber påberåber sig på ny i sag T-117/07 er tilstrækkelige til at afkræfte ansvarsformodningen, der således er blevet styrket af de ovennævnte supplerende faktiske forhold, som den anfægtede beslutning støtter sig på, ved at godtgøre, at Areva T & D SA og Areva T & D AG selvstændigt bestemte deres adfærd på markedet.

148 Som det fremgår af punkt 246-249 i deres svar på klagepunktsmeddelelsen, har Areva og Areva T & D Holding i det væsentlige under den administrative procedure påstået, at de mellem den 9. januar og den 11. maj 2004 afholdt sig fra at udøve nogen afgørende indflydelse på deres helejede datterselskaber, som var aktive i T & D-branchen, for så vidt som de ikke på daværende tidspunkt havde nogen erfaring med denne branche og med de forskellige aktiviteter på området. Dette bekræftes af, at de beholdt de operationelle ledere, som var blevet ansat og uddannet af Alstom-koncernen, på deres poster. Kun ét af deres egne bestyrelsesmedlemmer var samtidig blevet bestyrelsesmedlem i datterselskaberne. I det omfang overdragelsen af Alstom-koncernens »T & D-sektor« til Areva-koncernen indebar mange og komplekse omstruktureringer, hvoraf visse først var gennemført efter den 8. januar 2004, havde Areva og Areva T & D Holding i øvrigt ikke været i stand til på denne dato effektivt at overtage den operationelle kontrol med denne branche og med de forskellige aktiviteter på dette område. Selskaberne i Areva-koncernen har i øvrigt gjort gældende, at det ikke er rimeligt at antage, at en koncern uden varsel og på selve det tidspunkt, hvor nye

sektoraktiviteter overdrages til den, kan udøve en effektiv kontrol på området og få kendskab til, at sektoren deltager i en overtrædelse af konkurrenceretten. De kan ikke i denne henseende foreholdes nogen forsømmelse, når henses til dels deres manglende erfaring i T & D-branchen og aktiviteterne på GIS-området, dels de skriftlige forsikringer, som Alstom-koncernen inden for rammerne af salget mellem koncernerne gav om, at der ikke forelå tidligere overtrædelser af konkurrenceretten.

149 Disse forhold taget hver for sig, eller endog samlet, er dog ikke af en beskaffenhed, som beviser, at Areva T & D SA og Areva T & D AG selvstændigt i forhold til Areva og Areva T & D Holding bestemte deres adfærd på markedet. Følgelig er den anfægtede beslutning ikke behæftet med en fejlvurdering fra Kommissionens side, da den forkastede disse forhold som værende uden relevans.

150 For det første findes der ikke støtte for Areva-koncernens selskabers påstande om, at Areva og Areva T & D Holding i perioden fra den 9. januar til den 11. maj 2004 ikke havde en tilstrækkelig erfaring med T & D-branchen og med aktiviteter på GIS-området til at de kunne udøve en afgørende indflydelse på Areva T & D SA's og Areva T & D AG's adfærd. Ganske vist var Areva-koncernen ikke forud for overdragelsen aktiv i T & D-branchen og udøvede ingen aktiviteter på GIS-området, og i almindelighed er integrationen af nye brancheaktiviteter i en koncern et delikat anliggende. Alligevel kan det ikke heraf udledes, at Areva og Areva T & D Holding nødvendigvis havde afstået fra effektivt at udøve en afgørende indflydelse på Areva T & D SA og Areva T & D AG mellem den 9. januar og den 11. maj 2004. Som det fremgår af Areva-koncernens selskabers skriftlige indlæg i stævningen i sag T-117/07 eller i deres svar på klagepunktsmeddelelsen, der indgik som bilag til denne stævning — samt af de af selskaberne fremlagte dokumenter som svar på Kommissionens anmodning om oplysninger af 20. september 2006 (jf. præmis 24 ovenfor), der ligeledes indgik som bilag til denne stævning, skal der desuden tages hensyn til, at de omstruktureringer, som fandt sted i slutningen af 2003, var blevet indskrevet og planlagt i overdragelsesaftalen,

som blev indgået den 25. september 2003. Det kan således ikke udelukkes, at forhandlingen af denne aftale og den efterfølgende indgåelse heraf i løbet af 2003 havde været en anledning for Areva og Areva T & D Holding til at erhverve eller i hvert fald udvikle kendskabet til T & D-branchen og aktiviteter på GIS-området, og dette endog inden den reelle overdragelse til Areva-koncernen den 8. januar 2004. Det fremgår desuden såvel af Kommissionens skrivelser som af Areva-koncernens selskabers egne skrivelser i deres svar på klagepunktsmeddelelsen og af de dokumenter, de fremlagde som svar på Kommissionens anmodning om oplysninger af 20. september 2006, at G., der var det nye medlem, som de havde udpeget til Areva T & D SA's og Areva T & D AG's bestyrelser, og som fra den 19. januar 2004 også var direktør i Areva T & D Holding og i denne egenskab formand for »T & D-afdelingen« og medlem af Areva-koncernens bestyrelse, var blevet ansat »uden for koncernen«. Det er ikke udelukket, at denne eksterne ansættelse kan have gjort det muligt for Areva og Areva T & D Holding at opnå den ekspertise, som de havde manglet i den pågældende branche. Langt snarere end at påvise Areva T & D SA's og Areva T & D AG's selvstændighed inden for Areva-koncernen, vidner denne eksterne ansættelse af denne nye direktør tværtimod om, at Areva og Areva T & D Holding i begyndelsen af den pågældende periode havde en organisation, der gjorde det muligt for dem at udøve en reel kontrol med deres helejede datterselskaber, som var aktive i T & D-branchen, og på afgørende måde påvirke deres adfærd på markedet.

151 For det andet er Areva-koncernens selskabers påstande om, at Areva og Areva T & D Holding først havde kendskab til den omhandlede virksomheds deltagelse i overtrædelsen den 11. maj 2004 — selv hvis det anses for bevist — ikke af en sådan beskaffenhed, at de godtgør, at Areva T & D SA og Areva T & D AG frit kunne bestemme deres adfærd på markedet i perioden fra den 9. januar til den 11. maj 2004.

152 På baggrund af de ovenstående betragtninger skal det tredje anbringende, som Areva-koncernens selskaber har gjort gældende, forkastes.

Om den mulige afbrydelse af den overtrædelse, som tilregnes Alstom, mellem september 1999 og marts 2002

— Parternes argumenter

153 Alstom har med sit sjette anbringende i det væsentlige kritiseret Kommissionen for at have tilsidesat de regler om bevis for en fortsatte overtrædelse, som følger af artikel 23, stk. 3, i forordning nr. 1/2003 og af artikel 15, stk. 2, i forordning nr. 17, samt for at have tilsidesat retssikkerhedsprincippet, fordi Kommissionen i den anfægtede beslutnings artikel 1, litra b), konstaterede, at den omhandlede overtrædelse havde fundet sted uafbrudt fra den 15. april 1988 til den 8. januar 2004, og følgelig i en periode på femten år og otte måneder, hvilket begrundede en forhøjelse på 155 % af grundbeløbet for den bøde, det var blevet pålagt i den anfægtede beslutnings artikel 2, litra b) og c).

154 Alstom har gjort gældende, at Kommissionen ikke i tilstrækkelig grad har ført bevis for, at kartellet ikke blev afbrudt i en første periode på 13 måneder fra den 28. oktober 1999 til den 15. december 2000, derefter i en anden periode på 14 måneder fra den 22. januar 2001 til den 26. marts 2002, hvilket svarer til en samlet periode på 27,5 måneder. Hver af disse perioder er tilstrækkelig lange til, at Kommissionen i overensstemmelse med retspraksis ikke kan opstille en formodning for, at overtrædelsen fortsatte uafbrudt (Rettens dom af 20.3.2002, sag T-21/99, Dansk Rørindustri mod Kommissionen, Sml. II, s. 1681, præmis 62). Det eneste indicium, som Kommissionen har fremført til støtte for, at overtrædelsen fandt sted uafbrudt, er listen af 12. maj 2000 over »bestyrelsesmøder«, der skulle finde mellem den 18. maj 2000 og den 17. maj 2001. Denne liste, som ABB havde fremlagt, og som er gengivet i 197. betragtning til den anfægtede beslutning, er imidlertid ikke noget tilstrækkeligt bevis for den fortsatte overtrædelse i de to omtvistede perioder, i det omfang dels at den reelle afholdelse af de på listen nævnte møder ikke er bekræftet, dels at der ikke findes

noget andet forhold i sagen, som beviser, at der forekom en ulovlig praksis under disse møder. Desuden har Kommissionen ikke bevist, at genstanden for de på listen nævnte møder havde en konkurrencebegrænsende karakter, sådan som det i øvrigt kræves i retspraksis (Rettens dom af 5.4.2006, sag T-279/02, Degussa mod Kommissionen, Sml. II, s. 897, præmis 116 ff.). Alstom har desuden gjort gældende, at Kommissionen ikke kunne foreholde selskabet varigheden af visse GIS-projekters gyldighed som et bevis for dets deltagelse i kartellet under de omtvistede perioder, eftersom Kommissionen ikke har foreholdt Siemens samme bevis, sådan som det fremgår af 198. betragtning til den anfægtede beslutning. Dette bevis gør det under alle omstændigheder ikke muligt at fastslå, at overtrædelsen fortsatte i en periode på ti måneder fra den 17. maj 2001 til den 26. marts 2002.

155 Inden for rammerne af det syvende anbringende har Alstom desuden gjort gældende, at Kommissionen i den anfægtede beslutning tilsidesatte princippet om overholdelse af retten til forsvar og artikel 27, stk. 1, i forordning nr. 1/2003, idet den i denne henseende tog hensyn til dokumenter vedrørende en aftale, der den 24. september 1999 var indgået om et GIS-projekt med referencenummeret [*fortroligt*], som skulle løbe indtil den 28. september 2001, uden at Alstom havde haft lejlighed til at fremkomme med sit synspunkt.

156 På baggrund af det ovenstående har Alstom gjort gældende, at varigheden af den omhandlede virksomheds deltagelse i den overtrædelse, det er blevet tilregnet, bør nedsættes til tretten år og tre måneder, og at forhøjelse af grundbeløbet for den bøde, det var blevet pålagt, følgelig bør reduceres til 130 %.

157 Kommissionen bestrider Alstoms argumenter og har påstået de ovennævnte anbringender og klagepunkter forkastet.

— Rettens bemærkninger

158 Det følger af 2., 3., 248., 270. og 299. betragtning til den anfægtede beslutning, at Kommissionen har kritiseret de selskaber, der var adressater for beslutningen, for at have deltaget i en samlet, kompleks og vedvarende overtrædelse af artikel 81 EF i perioden fra den 15. april 1988 til den 11. maj 2004 og af EØS-aftalens artikel 53 i perioden fra den 1. januar 1994 til den 11. maj 2004, inden for rammerne af hvilken de på verdensplan nåede til enighed om salg af GIS-projekter, opdeling af markederne, tildeling af kvoter og opretholdelse af de respektive markedsandele, tildeling af GIS-projekterne til dertil udpegede producenter og manipulation med udbudsproceduren (svindlede med tilbuddene) med henblik på, at de omhandlede kontrakter blev tildelt disse producenter, samt prisfastsættelse ved hjælp af komplekse ordninger for de GIS-projekter, der ikke var blevet tildelt, og opsigelse af licensaftaler med virksomheder, der ikke deltog i kartellet, og udveksling af følsomme oplysninger på markedet.

159 I 323. betragtning til den anfægtede beslutning konstaterede Kommissionen, at disse aftaler eller denne samordnede praksis mellem disse producenter af GIS-projekter som minimum havde varet fra den 15. april 1988 til den 11. maj 2004. Det følger af 324. og 326. betragtning til den anfægtede beslutning, sammenholdt med 358. betragtning og dens konklusions artikel 1, litra b), at Alstom deltog i overtrædelsen i perioden fra den 15. april 1988, hvilket var datoen, da GQ-aftalen og EQ-aftalen blev indgået og trådte i kraft (jf. præmis 29 og 31 ovenfor), til den 8. januar 2004, hvilket var datoen, da Alstom-koncernen solgte sin »T & D-sektor« til Areva-koncernen.

160 I 177.-216. betragtning til den anfægtede beslutning har Kommissionen givet »et samlet kronologisk overblik over kartellets udvikling«. Hvad angår kartellets udvikling i de to omtvistede perioder, nemlig i perioderne fra den 28. oktober 1999 til den 15. december 2000 og fra den 22. januar 2001 til den 26. marts 2002, konstaterede Kommissionen følgende i 178. og 179. betragtning til den anfægtede beslutning:

»(178) Siemens afbrød sin deltagelse i kartellets møder i september 1999, efterfulgt af Hitachi og Schneider/VA Tech i 2000. Siemens' fravær var særligt destabiliserende ud fra et europæisk synspunkt, fordi dette selskab siden 1988 havde været sekretær for Europa-gruppen og var en hovedaktør på markedet både i og uden for Europa. Ikke desto mindre fortsatte kartelaktiviteterne, og [Alstom] overtog posten som sekretær for Europa-gruppen. Med et reduceret antal i forhold til 1988 var logistikken blevet enklere i den forstand, at en kompleks struktur ikke længere var begrundet.

(179) I 2002 blev Siemens, Hitachi og VA Tech genintegreret i kartellet […]«

161 I 191.-198. betragtning til den anfægtede beslutning angav Kommissionen de beviser, som ABB eller selskaberne i Fuji-koncernen havde fremlagt, som ifølge Kommissionen godtgjorde, at kartellet var fortsat efter Siemens udtræden i september1999, som var blevet fulgt af Hitachi og »Schneider/VA Tech« i 2000, og inden deres gradvise tilbagevenden fra og med marts 2002. Kommissionen har indledningsvis i 191.-196. betragtning til den anfægtede beslutning henvist til dokumenter, som ABB fremsendte i sin anmodning om bødefritagelse (jf. præmis 10 ovenfor), svarende til en række telefaxer, som mellem den 18. december 2000 og den 22. januar 2001 var blevet udvekslet mellem ABB, Melco og Alstrom vedrørende møder og tildeling af GIS-projekter. Herefter henviste Kommissionen i 197. betragtning til den anfægtede beslutning til et dokument, som ABB havde fremsendt i sin anmodning om bødefritagelse, der indeholder en liste over »bestyrelsesmøder«, der dækker en del af perioden 2000-2001 og er dateret den 12. maj 2000. Kommissionen påpegede, at det af denne liste

fremgik, at deltagerne i møderne var Reyrolle, Alstom, Schneider, ABB, Melco og Toshiba, men ikke Siemens og »JAEPS (Hitachi)«, hvilket stemte overens med ABB's erklæring i dennes svar af 4. oktober 2004 på Kommissionens anmodning om oplysninger (jf. præmis 15 ovenfor), »hvoraf fulgte, at de to sidstnævnte selskaber ikke var en del af kartellet på daværende tidspunkt«. Endelig påberåbte Kommissionen sig i 198. betragtning til den anfægtede beslutning en flerhed af dokumenter, som i deres anmodning i medfør af samarbejdsmeddelelsen var blevet fremlagt af selskaberne i Fuji-koncernen (jf. præmis 20 ovenfor) og af ABB i et tillæg af 7. maj 2004 til dets anmodning om bødefritagelse (jf. præmis 12 ovenfor), der redegør for aftaler, som er indgået mellem kartelmedlemmerne vedrørende otte GIS-projekter, som inden for kartellet bar referencenumrene [*fortroligt*], som beviser, at kartellet havde været aktivt i denne periode.

162 I 286. betragtning til den anfægtede beslutning anførte Kommissionen, at disse forhold i sagen beviste, at »selve kartellet fortsatte uden [Siemens og Hitachi] (jf. eksempelvis 191.-198. betragtning ovenfor), efter at [sidstnævnte selskaber] midlertidigt havde afbrudt deres deltagelse heri«.

163 Det følger af artikel 23, stk. 3, i forordning nr. 1/2003 og af artikel 15, stk. 2, i forordning nr. 17, at det ved fastlæggelsen af størrelsen på den bøde, der skal pålægges for en virksomheds deltagelse i en overtrædelse af konkurrenceretten, skal tages hensyn til både overtrædelsens grovhed og varighed.

164 Når der anlægges sag om en overtrædelse, indebærer det krav om retssikkerhed, der gælder for virksomheder, at Kommissionen, der har bevisbyrden for de overtrædelser, den har fastslået, må fremføre beviser, som er egnede til i tilstrækkeligt omfang at godtgøre, at de faktiske omstændigheder, der udgør overtrædelsen, foreligger. Hvad

mere specifikt angår varigheden af en påstået overtrædelse indebærer retssikkerhedsprincippet, at hvis der ikke foreligger beviser, som direkte kan godtgøre overtrædelsens varighed, må Kommissionen i det mindste fremføre beviser, som vedrører faktiske omstændigheder, som tidsmæssigt ligger tilstrækkeligt tæt på hinanden til, at det med rimelighed kan fastslås, at overtrædelsen har varet uafbrudt mellem to præcise datoer (Rettens dom af 7.7.1994, sag T-43/92, Dunlop Slazenger mod Kommissionen, Sml. II, s. 441, præmis 79, og af 6.7.2000, sag T-62/98, Volkswagen mod Kommissionen, Sml. II, s. 2707, præmis 188, samt den ovenfor i præmis 154 nævnte dom i sagen Degussa mod Kommissionen, præmis 114 og 153).

165 Hvad angår de bevismidler, som Kommissionen i denne henseende kan anvende, skal det bemærkes, at da forbuddet mod at deltage i konkurrencebegrænsende praksis og aftaler såvel som de sanktioner, der kan ifaldes ved at overtræde dette forbud, er almindeligt kendt, er det hyppigt forekommende, at de aktiviteter, som en sådan praksis og sådanne aftaler indebærer, gennemføres hemmeligt, at møderne afholdes hemmeligt — som oftest i et tredjeland — og at dokumenterne herom begrænses til et minimum. Selv i tilfælde, hvor Kommissionen opdager dokumenter, der udtrykkeligt viser en ulovlig kontakt mellem erhvervsdrivende, såsom mødereferater, er disse normalt brudstykkeagtige og spredte, hvorfor det ofte viser sig nødvendigt at rekonstruere visse enkeltheder ved hjælp af følgeslutninger. I de fleste tilfælde må den omstændighed, at der foreligger en konkurrencebegrænsende praksis eller aftale, udledes ved en slutning ud fra et vist antal sammenfaldende omstændigheder og indicier, der, når de betragtes samlet, og i mangel af en anden logisk forklaring kan udgøre beviset for en tilsidesættelse af konkurrenceretten (den ovenfor i præmis 61 nævnte dom i sagen Aalborg Portland m.fl. mod Kommissionen, præmis 55-57). Sådanne indicier og sammenfaldende omstændigheder kan ikke kun give oplysninger om den blotte forekomst af konkurrencebegrænsende praksis eller aftaler, men også om varigheden af fortsat konkurrencebegrænsende adfærd eller om perioden for anvendelse af en aftale indgået i strid med konkurrenceretten (Domstolens dom af 21.9.2006, sag C-113/04 P, Technische Unie mod Kommissionen, Sml. I, s. 8831, præmis 166).

166 Den omstændighed, at beviset for eksistensen af en fortsat overtrædelse ikke er blevet ført for bestemte perioder, er desuden ikke til hinder for, at overtrædelsen anses for at være fortsat i en længere samlet periode end denne, eftersom en sådan konstatering

hviler på objektive og samstemmende indicier. I forbindelse med en overtrædelse, der strækker sig over flere år, er den omstændighed, at kartellet viser sig i forskellige perioder, som kan adskilles af længere eller kortere mellemrum, fortsat uden betydning for, at dette kartel eksisterer, for så vidt som de forskellige handlinger, der er en del af denne overtrædelse, forfølger et enkelt formål og er omfattet af en enkelt, fortsat overtrædelse (den ovenfor i præmis 165 nævnte dom i sagen Technische Unie mod Kommissionen, præmis 169).

167 I det foreliggende tilfælde har Alstom ikke bestridt, at de aktiviteter, som den omhandlede virksomhed har deltaget i inden for rammerne af kartellet, udviklede sig over hele perioden fra den 15. april 1988 til den 28. oktober 1999, derefter fra den 15. december 2000 til den 22. januar 2001 og endelig fra den 26. marts 2002 til den 11. maj 2004. Alstom har heller ikke bestridt, at disse forskellige handlinger, der var en del af denne overtrædelse, forfulgte et enkelt formål og var omfattet af en enkelt, fortsat overtrædelse. Alstom bestrider alene varigheden af denne overtrædelse med den begrundelse, at Kommissionen ikke i overensstemmelse med kravene, der følger af artikel 23, stk. 3, i forordning nr. 1/2003 og af artikel 15, stk. 2, i forordning nr. 17, og af retssikkerhedsprincippet, har ført tilstrækkeligt bevis for kartelaktiviteterne i perioderne fra den 28. oktober 1999 til den 15. december 2000 og fra den 22. januar 2001 til den 26. marts 2002. Med andre ord bestrider Alstom ikke med nærværende anbringende realiteten i Kommissionens vurderinger af, at overtrædelsen er en enkelt, fortsat overtrædelse, men begrænser sig til i forhold til vurderingen af varigheden af denne overtrædelse at påberåbe sig en tilsidesættelse af artikel 23, stk. 3, i forordning nr. 1/2003, artikel 15, stk. 2, i forordning nr. 17, og af retssikkerhedsprincippet hvad angår bevisbyrden.

168 Det sjette anbringende rejser således spørgsmålet, hvorvidt Kommissionen i overensstemmelse med artikel 23, stk. 3, i forordning nr. 1/2003, artikel 15, stk. 2, i forordning nr. 17 og med retssikkerhedsprincippet i tilstrækkeligt omfang har godtgjort, at kartellet fortsatte i perioderne fra den 28. oktober 1999 til den 15. december 2000 og fra den 22. januar 2001 til den 26. marts 2002.

169 Det skal indledningsvis fastslås, at Alstom ikke har anfægtet Kommissionens vurderinger angående kartellets organisation og funktion, som fremgår af 170. betragtning til den anfægtede beslutning, hvorefter »[m]edlemmerne af kartellet traf komplekse forsigtighedsforanstaltninger både på europæisk og globalt plan med henblik på at camouflere eller hemmeligholde deres kontakter og møder«, og »[d]isse foranstaltninger til hemmeligholdelse eksisterede fra kartellets begyndelse og blev styrket fra og med 2002«. I lyset af den ovenfor i præmis 165 nævnte retspraksis er det således med rette, at Kommissionen i det foreliggende tilfælde støttede sin vurdering vedrørende overtrædelsens varighed på en helhedsvurdering af de beviser og indicier, som den har anset for relevante i denne henseende.

170 Alstom påstår nærmere bestemt, at disse af Kommissionen anvendte beviser og indicier ikke gør det muligt at fastslå, at de aktiviteter, som den omhandlede virksomhed har deltaget i inden for rammerne af kartellet — efter at have udviklet sig over elleve år og seks måneder — fortsatte mellem den 28. oktober 1999 og den 15. december 2000, dvs. en periode på 13 måneder. Desuden godtgør disse beviser og indicier heller ikke, at de nævnte aktiviteter — efter at være blevet genoptaget i lidt over en måned — fortsatte mellem den 22. januar 2001 og den 26. marts 2002, dvs. en ny periode på 14 måneder, inden det endnu en gang blev genoptaget for en periode på et år og otte måneder. Bevisværdien af de af Kommissionen i den anfægtede beslutning anvendte beviser og indicier må således undersøges.

171 Alstom har med urette påstået, at hvert af de omhandlede beviser eller indicier kun underbygger kartelaktiviteterne på tidspunktet, da aktiviteten er godtgjort. Alstom undlader nemlig at tage i betragtning, at disse dokumenter også kan underbygge, at der var tale om en enkelt, fortsat overtrædelse.

172 Det var med rette, at Kommissionen i det foreliggende tilfælde i den anfægtede beslutning antog, at den række af telefaxer, som ABB havde fremlagt, beviste kartelaktiviteterne i perioden »omkring år 2000«. Ud over at denne række telefaxer beviste en specifik aftale mellem ABB, Melco og Alstom vedrørende en GIS-projektliste, udgør den også et indicium hvad angår fortsættelsen af kartelaktiviteter mellem de samme

virksomheder i begyndelsen af 2001 i forbindelse med en anden GIS-projektliste, som var vedhæftet den første telefax i rækken, der var dateret den 18. december 2000.

173 Herefter er det med rette, at Kommissionen antog, at listen af 12. maj 2000 vedrørende 13 »bestyrelsesmøder«, der var planlagt mellem den 18. maj 2000 og den 17. maj 2001, var et indicium for, at kartelaktiviteterne mellem Reyrolle, Alstom, Schneider, ABB, Melco og Toshiba fortsatte indtil den 17. maj 2001. Det konkurrencebegrænsende formål med disse »bestyrelsesmøder« kan udledes af, at listen udpeger hver af de omhandlede virksomheder under henvisning til en kode, som var deres inden for rammerne af kartellet, sådan som gengivet i 142. og 197. betragtning til den anfægtede beslutning, og at, som dette er blevet bekræftet af flere medlemmer af kartellet, visse særlige møder — den samlede Europa/Japan-bestyrelse og Europa-bestyrelsen — som bidrog til kartellets operationelle funktion, var planlagte, således som dette også fremgår af 150. og 151. betragtning til den anfægtede beslutning. Eftersom den reelle afholdelse af seks af disse bestyrelsesmøder desuden enten er blevet bekræftet af visse deltagere i kartellet eller finder støtte i andre forhold i sagen, såsom rejseudgiftskvitteringer eller notater i personlige kalendere, kan kartelaktiviteterne i perioden fra den 18. maj 2000 til den 18. januar 2001 anses for bevist.

174 Selv uden hverken at tage stilling til den aftale, som blev indgået vedrørende GIS-projektet med referencenummeret [*fortroligt*], og i forhold til hvilken Alstom i sit syvende anbringende påberåber sig en tilsidesættelse af princippet om overholdelse af retten til forsvar, eller til den aftale, som blev indgået vedrørende GIS-projektet med referencenummeret [*fortroligt*], som Alstom ikke deltog i, er det endelig med rette, at Kommissionen antog, at de aftaler, som Alstom har deltaget i vedrørende seks andre GIS-projekter med referencenumrene [*fortroligt*], beviser, at kartellet havde været aktivt, eller i hvert fald havde haft virkninger, mellem den 27. august 1998, som var den dato, da aftalen om GIS-projektet med referencenummer [*fortroligt*] blev indgået, og den 28. oktober 2001, som var den dato, da aftalen om GIS-projektet med referencenummer [*fortroligt*] ophørte med at have virkninger.

175 Det skal i denne henseende fastslås, at det, for at der foreligger en aftale som omhandlet i artikel 81, stk. 1, EF eller analogt i EØS-aftalens artikel 53, er tilstrækkeligt, at de pågældende virksomheder har udtrykt deres fælles vilje til at indrette deres adfærd på markedet på en bestemt måde (Rettens dom af 24.10.1991, sag T-2/89, Petrofina mod Kommissionen, Sml. II, s. 1087, præmis 211, og af 10.3.1992, sag T-13/89, ICI mod Kommissionen, Sml. II, s. 1021, præmis 253; jf. også i denne retning de ovenfor i præmis 87 nævnte domme i sagerne ACF Chemiefarma mod Kommissionen, præmis 112, og Ladewyck m.fl. mod Kommissionen, præmis 86). Desuden finder artikel 81 EF anvendelse, når virkningerne af et kartel varer meget længe, uden at det formelt er blevet bragt til ophør (jf. i denne retning Rettens dom af 10.3.1992 i sagen ICI mod Kommissionen, præmis 254, og dom af 13.12.2001, sag T-48/98, Acerinox mod Kommissionen, Sml. II, s. 3859, præmis 63). Den ovennævnte retspraksis finder analog anvendelse på EØS-aftalens artikel 53, stk. 1.

176 Det følger heraf, at i det omfang Alstom ikke har bestridt, at selskabet i medfør af kartellets regler har indgået aftaler med henblik på inden for kartellet at tildele seks GIS-projekter med referencenumrene [*fortroligt*], og i det omfang disse aftaler samlet set — når henses til deres ikrafttrædelsesdato og deres varighed — kunne have virkning mellem den 27. august 1998, hvilket var datoen for aftalens ikrafttræden vedrørende projektet med referencenummeret [*fortroligt*], og den 28. oktober 2001, hvilket var datoen, da aftalen vedrørende GIS-projektet med referencenummeret [*fortroligt*] ikke længere var gyldig, har Kommissionen med rette kunnet anse disse aftaler for at udgøre et indicium for, at aftalen fortsatte uafbrudt i hele den pågældende periode.

177 Alstom undlader at tage hensyn til, at selv om hvert af de ovennævnte forhold isoleret set kun vidner om manifestationer af kartellet mellem september 1999 og marts 2002, kan de samlet og i mangel af en anden logisk forklaring udgøre et tilstrækkeligt bevis for den fortsatte overtrædelse. Inden for rammerne af den foreliggende sag har Alstom ikke givet nogen logisk forklaring, der støtter selskabets påstande om, at de aktiviteter, den omhandlede virksomhed deltog i inden for rammerne af kartellet, blev afbrudt mellem den 28. oktober 1999 og den 15. december 2000 og mellem den

22. januar 2001 og den 26. marts 2002 (jf. præmis 170 ovenfor), og navnlig ikke en forklaring på, at de nævnte aktiviteter mellem to perioder fra den 28. oktober 1999 til den 15. december 2000 og fra den 22. januar 2001 til den 26. marts 2002, hvor aktiviteterne var afbrudt, kun skulle være blevet genoptaget for en begrænset periode på lidt over en måned i perioden fra den 15. december 2000 til den 22. januar 2001. I denne forbindelse bør beviserne for de gentagne manifestationer af kartellet mellem september 1999 og marts 2002 — på trods af afbrydelsen i Siemens'og derefter Hitachis og »Schneider/VA Techs« deltagelse og på trods af den række indicier, som Kommissionen har samlet, for at de aktiviteter, som den omhandlede virksomhed inden for rammerne af kartellet deltog i, fortsatte i hele den omhandlede periode — anses for at være et tilstrækkeligt bevis for, at kartellet fortsatte uafbrudt mellem den 28. oktober 1999 og den 15. december 2000 og mellem den 22. januar 2001 og den 26. marts 2002.

178 Desuden kan Alstoms situation ikke sammenlignes med Siemens', eftersom Kommissionen i sidstnævnte tilfælde har kunnet støtte sig på andre kartelmedlemmers samstemmende erklæringer, som fremgår af sagen, da den konkluderede, at Siemens i september 1999 bragte sin deltagelse i kartellet til ophør, og følgelig antog, at Siemens fra denne dato var ophørt med at efterkomme aftaler, der var indgået om GIS-projekterne med referencenumrene [*fortroligt*], som skulle fortsætte med at skabe sine virkninger mellem den 27. august 1998 og den 28. oktober 2001. I øvrigt anføres det i 169. betragtning til den anfægtede beslutning, som ikke er blevet anfægtet af Alstom, at sagen indeholder beviser, hvoraf følger, at da Siemens midlertidigt afbrød sin deltagelse i kartellet, forsøgte de andre kartelmedlemmer i en vis periode at straffe Siemens for selskabets tilbagetrækning ved at konkurrere med det om GIS-projekter på verdensplan, hvilket godtgør, at Siemens ikke længere efterkom kartellets regler.

179 Det skal følgelig fastslås, at Kommissionen hverken har tilsidesat de bevisregler, der følger af artikel 23, stk. 3, i forordning nr. 1/2003 og af artikel 15, stk. 2, i forordning nr. 17, eller retssikkerhedsprincippet, da den i den anfægtede beslutnings artikel 1, litra b), konstaterede, at den overtrædelse, som var blevet tilregnet Alstom, fortsatte uafbrudt fra den 15. april 1988 til den 8. januar 2004, dvs. en periode på femten år

og otte måneder, hvilket begrundede en forhøjelse på 155 % af grundbeløbet for den bøde, selskabet var blevet pålagt i den anfægtede beslutnings artikel 2, litra b) og c).

180 Det sjette anbringende, som Alstom har gjort gældende, bør således forkastes.

181 Det følger desuden af de ovenfor anførte betragtninger, at den aftale, der blev indgået om GIS-projektet med referencenummer [*fortroligt*], ikke er et centralt bevis for at godtgøre, at det var en velbegrundet vurdering, som Kommissionen anlagde i den anfægtede beslutning, hvorefter den omhandlede overtrædelse fortsatte uafbrudt i hele perioden fra den 28. oktober 1999 til den 26. marts 2002, og at dette i tilstrækkeligt omfang kunne begrundes med støtte i andre forhold, der underbyggede denne vurdering.

182 Det følger heraf, at klagepunktet vedrørende en tilsidesættelse af princippet om overholdelse af retten til forsvar, som er rejst inden for rammerne af det syvende anbringende, bør forkastes som irrelevant, da det vedrører et bevis, som i den anfægtede beslutning kan betragtes som overflødigt.

Påstandene om annullation eller omgørelse af den anfægtede beslutnings artikel 2, litra b) og c)

183 Alstom søger inden for rammerne af sit fjerde og syvende anbringende at opnå annullation af eller subsidiært nedsættelse af den individuelle bøde, selskabet i den

anfægtede beslutnings artikel 2, litra b), er blevet pålagt. Med sit første og andet anbringende, som undersøges samlet, søger selskabet at opnå annullation af eller subsidiært nedsættelse af den bøde, det i den anfægtede beslutnings artikel 2, litra c), er blevet pålagt at betale solidarisk med Areva T & D SA.

184 Selskaberne i Areva-koncernen søger inden for rammerne af deres første og fjerde anbringende at opnå annullation af den bøde, som de er blevet pålagt i den anfægtede beslutnings artikel 2, litra c), eller subsidiært nedsættelse af denne bøde.

Om tilsidesættelse af forældelsesreglerne i forhold til den individuelle bøde, som Alstom er blevet pålagt i den anfægtede beslutnings artikel 2, litra b)

— Parternes argumenter

185 Med sit fjerde anbringendes tredje led påstår Alstom subsidiært — for det tilfælde, at dette anbringendes første led tages til følge, uden at der gives medhold i dette anbringendes andet led — at artikel 25 i forordning nr. 1/2003, der i det væsentlige er en følge af, at Kommissionens beføjelse til at pålægge Alstom en individuel bøde på grund af den omhandlede virksomheds deltagelse i overtrædelsen i perioden fra den 15. april 1988 til den 6. december 1992, på tidspunktet, da den anfægtede beslutning blev vedtaget, var forældet.

186 Kommissionen bestrider Alstoms argumenter og har påstået dette anbringende forkastet.

— Rettens bemærkninger

187 Det foreliggende klagepunkt er blevet rejst af Alstom for det tilfælde, at det fastslås, at Alstom ikke kan gøres ansvarlig for den omhandlede virksomheds deltagelse i overtrædelsen i perioden fra den 7. december 1992 til den 8. januar 2004, medmindre selskabet har udøvet en afgørende indflydelse på dets helejede datterselskaber, som er aktive i T & D-branchen, men hvor det personlige ansvar, det har pådraget sig som følge af den omhandlede virksomheds deltagelse i overtrædelsen i perioden fra den 15. april 1988 til den 6. december 1992, ikke er blevet overført på disse datterselskaber.

188 I medfør af artikel 25 i forordning nr. 1/2003 forældes Kommissionens beføjelse til at pålægge en sanktion for en overtrædelse af artikel 81 EF og af EØS-aftalens artikel 53 efter fem år. Forældelsesfristen regnes fra den dag, hvor overtrædelsen er begået. Ved vedvarende eller gentagne overtrædelser regnes fristen dog først fra den dag, hvor overtrædelsen er ophørt. For det tilfælde, at den overtrædelse, der tilregnes Alstom, ophørte den 6. december 1992, ville Kommissionens beføjelse til at pålægge det en bøde på grund af denne overtrædelse have været forældet på datoen, da den anfægtede beslutning blev vedtaget, nemlig den 24. januar 2007.

189 Henset til, at det fjerde anbringendes første led er blevet forkastet med den begrundelse, at Alstom udøvede en afgørende indflydelse på sine datterselskaber, der var aktive i T & D-branchen i perioden fra den 7. december 1992 til den 8. januar 2004 (jf. præmis 80-110 ovenfor), er grundlaget, som nærværende klagepunkt støtter ret på, imidlertid ikke blevet verificeret. Klagepunktet kan således ikke nyde fremme.

Om tilsidesættelse af reglerne om solidarisk betaling af bøder, som følger af artikel 81 EF og af EØS-aftalens artikel 53, tilsidesættelsen af artikel 7 EF, tilsidesættelse af principperne om retssikkerhed, om forbuddet mod tilbagevirkende kraft, om ligebehandling, om proportionalitet, om adgangen til effektive retsmidler og om individuelle straffe samt tilsidesættelse af begrundelsespligten hvad angår de bøder, Alstom og selskaberne i Areva-koncernen er blevet pålagt i den anfægtede beslutnings artikel 2, litra c)

— Parternes argumenter

190 Alstom har med sit første anbringende kritiseret Kommissionen for — ved i den anfægtede beslutnings artikel 2, litra c), at have pålagt selskabet en bøde på 53 550 000 EUR til solidariske betaling med Areva T & D SA — at have tilsidesat princippet om adgangen til effektive retsmidler. Som følge heraf er Alstoms processuelle situation blevet knyttet til Areva T & D SA's.

191 Med sit andet anbringende har Alstom indledningsvis gjort gældende, at Kommissionen — ved i den anfægtede beslutnings artikel 2, litra c), at have pålagt selskabet en bøde på 53 550 000 EUR til solidarisk betaling med Areva T & D SA — tilsidesatte reglerne om solidarisk betaling af bøder, som følger af artikel 81 EF og af EØS-aftalens artikel 53. Disse regler gjorde det kun muligt at pålægge sådanne selskaber solidarisk betaling af en bøde, som på tidspunktet, da beslutningen, hvorved bøden pålægges, blev vedtaget, tilhørte samme koncern, og som hver for sig kan gøres direkte og formelt ansvarlige for overtrædelsen, for så vidt som de havde en direkte interesse i den. Endvidere har Alstom gjort gældende, at Kommissionen tilsidesatte den forpligtelse, den er underlagt, til at begrunde de individuelle beslutninger, den vedtager, idet den ikke i den anfægtede beslutning havde anført de grunde, som førte den til at anse Alstom for at danne en enkelt økonomisk enhed sammen med Areva T & D SA på tidspunktet, da den anfægtede beslutning blev vedtaget, og for at have haft en direkte og personlig interesse i overtrædelsen. I øvrigt byggede den anfægtede beslutning i

denne henseende på selvmodsigende begrundelser, eftersom 358. betragtning, litra b) og c), og 371. betragtning, litra a), hertil anførte, at bøden, der skulle betales solidarisk, svarede til en periode, under hvilken Alstom udgjorde en enkelt økonomisk enhed sammen med Areva T & D SA, hvorimod det i 371. betragtning, litra c), anførtes, at denne bøde også i praksis omfatter en periode, i hvilken dette ikke var tilfældet. I øvrigt har Alstom gjort gældende, at Kommissionen tilsidesatte det almindelige princip om individuelle straffe, idet den pålagde Alstom et solidarisk ansvar for en bøde på grund af en overtrædelse, som selskabet ikke personligt var ansvarligt for. Endelig har Alstom gjort gældende, at Kommissionen tilsidesatte retssikkerhedsprincippet, idet den har skabt en situation med retlig usikkerhed i forhold til gennemførelsen af den anfægtede beslutning — da fastsættelsen af debitor for forpligtelsen til at betale bøden, først indtræder, når Kommissionen drager en af de solidarisk hæftende debitorer til ansvar — og idet Kommissionen har knyttet den retlige situation for hver af de solidarisk hæftende debitorer til den andens retlige situation.

192 Selskaberne i Areva-koncernen har med deres fjerde anbringendes første led og deres første anbringendes andet led kritiseret Kommissionen for — ved i den anfægtede beslutnings artikel 2, litra c), at have pålagt Areva T & D SA en bøde på 53 550 000 EUR til solidarisk betaling med Alstom — at have tilsidesat reglerne om solidarisk betaling af bøder, som følger af artikel 81 EF og af EØS-aftalens artikel 53. Disse regler gjorde det ikke muligt at pålægge sådanne selskaber solidarisk betaling af en bøde, som på tidspunktet, da beslutningen, hvorved bøden pålægges, blev vedtaget, ikke eller ikke længere tilhørte samme koncern. Desuden har selskaberne i Areva-koncernen gjort gældende, at Kommissionen tilsidesatte den forpligtelse, den er underlagt, til at begrunde de individuelle beslutninger, den vedtager, idet den ikke i den anfægtede beslutning havde anført de grunde, som førte den til at anse Areva T & D SA for at danne en enkelt økonomisk enhed sammen med Alstom på tidspunktet, da den anfægtede beslutning blev vedtaget.

193 Med deres fjerde anbringendes femte led kritiserer selskaberne i Areva-koncernen også Kommissionen for i det væsentlige at have tilsidesat retssikkerhedsprincippet, idet den for at pålægge Areva T & D SA og Alstom en bøde til solidarisk betaling havde

anvendt en ny repressiv politik eller nye regler om solidarisk betaling af bøder, på forhold, som vedrørte tiden forud for vedtagelsen af den nye politik eller de nye regler.

194 Med deres fjerde anbringendes tredje og fjerde led har selskaberne i Areva-koncernen gjort gældende, at Kommissionen har tilsidesat artikel 7 EF samt principperne om ligebehandling og proportionalitet, idet den har delegeret beføjelsen til at afgøre hvert af de sanktionerede selskabers ansvar og følgelig deres respektive bidrag inden for rammerne af betalingen af den bøde, de er blevet pålagt, til en national ret eller voldgiftsmand, og ved at pålægge Areva T & D SA at betale beløb til Kommissionen, som Alstom i sidste ende skal bære. Desuden har selskaberne i Areva-koncernen med samme anbringendes sjette led gjort gældende, at Kommissionen har tilsidesat princippet om adgangen til effektive retsmidler, idet den ved at pålægge Areva T & D SA og Alstom en bøde til solidarisk betaling har knyttet deres retsstilling til hverandre.

195 Desuden har selskaberne i Areva-koncernen med deres femte anbringende kritiseret Kommissionen for — ved i den anfægtede beslutnings artikel 2, litra c), at have pålagt dem en bøde på 25 500 000 EUR til solidarisk betaling — at have tilsidesat reglerne om solidarisk betaling af bøder, som følger af artikel 81 EF og af EØS-aftalens artikel 53, uden først at have fastslået, sådan som det følger af deres tredje anbringende (jf. præmis 142 ovenfor), at de på tidspunktet, da overtrædelsen blev begået, dannede en enkelt økonomisk enhed, og at de hver for sig kunne gøres personligt ansvarlige for denne overtrædelse.

196 Kommissionen bestrider de argumenter, som Alstom og selskaberne i Areva-koncernen har fremført, og har påstået alle deres anbringender og klagepunkter forkastet.

— Rettens bemærkninger

197 Det skal for det første undersøges, om den bøde på 53 550 000 EUR, som Alstom og Areva T & D SA i den anfægtede beslutnings artikel 2, litra c), er blevet pålagt til solidarisk betaling, er lovlig.

198 I denne henseende skal først de anbringender og klagepunkter, som i det væsentlige vedrører en tilsidesættelse af artikel 81 EF, EØS-aftalens artikel 53 og reglerne om solidarisk betaling af bøder samt tilsidesættelsen af begrundelsespligten, undersøges, begyndende med den påståede tilsidesættelse af begrundelsespligten.

199 Som allerede anført i præmis 96-99 og 125-129 ovenfor, begrundede Kommissionen i den anfægtede beslutning i tilstrækkelig grad det personlige ansvar, som Alstom og Areva T & D SA ifaldt på grund af den omhandlede virksomheds deltagelse i overtrædelsen i perioden fra den 7. december 1992 til den 8. januar 2004, idet Kommissionen konstaterede, at disse selskaber direkte eller indirekte ledte den nævnte virksomhed i denne periode. Desuden fremgår det udtrykkeligt af 348.-356. betragtning, 358. betragtning, litra b) og c), 369. betragtning og 371. betragtning, litra a) og b), til den anfægtede beslutning, at det var med den begrundelse, at Alstom og Alstom T & D SA dannede en enkelt økonomisk enhed inden for Alstom-koncernen, at Kommissionen besluttede, at holde Alstom og Areva T & D SA (tidligere Alstom T & D SA) personligt ansvarlige for den omhandlede virksomheds deltagelse i overtrædelsen i perioden fra den 7. december 1992 til den 8. januar 2004 og på denne baggrund i den anfægtede beslutnings artikel 2, litra c), at pålægge dem en bøde på 53 550 000 EUR til solidarisk betaling.

200 Kommissionen kan ikke kritiseres for ikke særligt at have begrundet den bøde til solidarisk betaling, som Alstom og Areva T & D SA blev pålagt på baggrund af den omstændighed, at disse selskaber ikke længere på tidspunktet, da den anfægtede

beslutning blev vedtaget, dannede en enkelt økonomisk enhed, således at denne omstændighed — sådan som det fremgår af den anfægtede beslutning — ikke længere ifølge Kommissionen var til hinder for, at de blev pålagt en bøde til solidarisk betaling. Det følger nemlig af retspraksis, at Kommissionen ikke er forpligtet til i sin beslutning at inkludere en nøjagtig begrundelse for en række forhold, der er åbenbart uvedkommende, uden betydning eller klart af underordnet relevans for dens vurdering (jf. i denne retning og analogt Rettens dom af 8.7.2003, sag T-374/00, Verband der freien Rohrwerke m.fl. mod Kommissionen, Sml. II, s. 2275, præmis 186, og af 9.7.2007, sag T-282/06, Sun Chemical Group m.fl. mod Kommissionen, Sml. II, s. 2149, præmis 58). Hvad angår spørgsmålet, hvorvidt Kommissionen med rette kunne udelukke de omhandlede forhold fra sin vurdering, henhører dette under den materielle gennemgang af den anfægtede beslutnings lovlighed og ikke under tilsidesættelsen af væsentlige formforskrifter. På denne måde kan det ikke udgør en tilsidesættelse af artikel 253 EF (jf. præmis 88 ovenfor).

201 Det af Alstom formulerede klagepunkt, hvorefter Kommissionen i 371. betragtning, litra c), til den anfægtede beslutning skulle have modsagt sig selv ved at holde Alstom personlig ansvarlig solidarisk med Areva T & D SA og Areva T & D AG for den omhandlede virksomheds deltagelse i overtrædelsen i den periode, der lå forud for overdragelsen af Alstom-koncernens T & D-sektor den 8. januar 2004, er heller ikke begrundet. Det fremgår nemlig af den nævnte betragtning, at det alene er Areva, Areva T & D Holding, Areva T & D SA samt Areva T & D AG, som pådrager sig et ansvar for den omhandlede virksomheds deltagelse i overtrædelsen i perioden fra den 9. januar til den 11. maj 2004, og ikke Alstom.

202 De anbringender og klagepunkter, som vedrører en tilsidesættelse af begrundelsespligten, bør derfor forkastes i deres helhed.

203 De af Alstom og selskaberne i Areva-koncernen fremførte materielle anbringender og klagepunkter skal herefter undersøges, og først dem, hvorved de i det væsentlige påberåber sig, at artikel 81 EF, EØS-aftalens artikel 53 og reglerne om solidarisk betaling

af bøder ikke gør det muligt at pålægge selskaber, som ikke kan gøres personligt ansvarlige for overtrædelsen, og som ikke længere på tidspunktet, da beslutningen om at pålægge bøden træffes, danner en enkelt økonomisk enhed, en bøde til solidarisk betaling.

204 Det skal i denne forbindelse understreges, at den solidariske betaling af bøder, der skal betales som følge af en overtrædelse af artikel 81 EF og af EØS-aftalens artikel 53, er en retlig virkning, som de materielle bestemmelser i disse artikler har.

205 Som det fremgår af den ovenfor i præmis 134 nævnte retspraksis, skyldes den solidariske betaling af en bøde, der skal betales af flere personer, fordi en virksomhed har deltaget i en overtrædelse af artikel 81 EF og EØS-aftalens artikel 53, at hver af disse personer kan gøres personligt ansvarlige for virksomhedens deltagelse i overtrædelsen. Med henblik på konkurrencerettens anvendelse begrunder virksomhedens optræden på markedet som en enhed, at selskaberne eller, mere generelt, retssubjekterne, som kan gøres personligt ansvarlige herfor, hæfter solidarisk (jf. i denne retning den ovenfor i præmis 134 nævnte dom afsagt af Domstolen i sagen Istituto Chemioterapico Italiano og Commercial Solvents mod Kommissionen, præmis 41, og den af Retten afsagte dom i sagen HFB m.fl. mod Kommissionen, nævnt ovenfor i præmis 66, præmis 54, 524 og 525, og i sagen Tokai Carbon m.fl. mod Kommissionen, nævnt ovenfor i præmis 134, præmis 62). Den solidariske betaling af bøder, som pålægges på grund af en overtrædelse af artikel 81 EF og EØS-aftalens artikel 53, idet den medvirker til at sikre den effektive betaling af de nævnte bøder, er et led i det præventive formål, som konkurrenceretten generelt forfølger (jf. i denne retning den ovenfor i præmis 87 nævnte dom afsagt af Domstolen i sagen ACF Chemiefarma mod Kommissionen, præmis 172 og 173, og dom af 29.6.2006, sag C-289/04 P, Showa Denko mod Kommissionen, Sml. I, s. 5859, præmis 61), og dette under overholdelse af princippet *ne bis in idem*, hvilket er et grundlæggende princip i EU-retten, der er fastslået i artikel 4 i protokol nr. 7 til EMRK, og som i forhold til den samme overtrædelse af konkurrenceretten forbyder, at den samme adfærd, som en virksomhed har udvist på markedet, gennem de retssubjekter, der kan gøres personligt ansvarlige for adfærden, straffes mere end en gang (jf. i denne retning den ovenfor i præmis 61 nævnte dom i sagen Aalborg Portland m.fl. mod Kommissionen, præmis 338, og den i præmis 64 ovennævnte dom i sagen PVC II, præmis 95-99, samt Rettens dom af

13.12.2006, forenede sager T-217/03 og T-245/03, FNCBV m.fl. mod Kommissionen, Sml. II, s. 4987, præmis 340).

206 Den omstændighed, at det personlige ansvar, som flere selskaber ifalder på grund af den samme virksomheds deltagelse i en overtrædelse, ikke er det samme for hvert af dem, er ikke til hinder for, at de kan blive pålagt en bøde til solidarisk betaling, eftersom den solidariske hæftelse for bødens betaling ikke omfatter den periode af overtrædelsen, under hvilken de dannede en enkelt økonomisk enhed og dermed én virksomhed i konkurrencerettens forstand. Under alle omstændigheder fremgår det ikke af den retspraksis, som sagsøgerne har henvist til, at alene sådanne selskaber, som på tidspunktet, da den bødepålæggende beslutning blev vedtaget, danner en enkelt økonomisk enhed, kan blive pålagt solidarisk at betale en bøde. Det er således med rette, at Kommissionen — ved i den anfægtede beslutnings artikel 2, litra c), at have pålagt Alstom og Areva T & D SA en bøde på 53 550 000 EUR til solidarisk betaling — har kunnet undlade at tage hensyn til, at disse to selskaber ikke længere den 24. januar 2007 dannede en enkelt økonomisk enhed.

207 Henset til det ovenstående kunne Kommissionen i den anfægtede beslutnings artikel 2, litra c), pålægge Alstom og Areva T & D SA en bøde på 53 550 000 EUR til solidarisk betaling på grund af den omhandlede virksomheds deltagelse i overtrædelsen i perioden fra den 7. december 1992 til den 8. januar 2004, således at Kommissionen, som det fremgår af præmis 80-141 ovenfor, med rette havde konstateret, at hvert af disse selskaber kunne gøres personligt ansvarlige for denne deltagelse.

208 Følgelig bør de anbringender og klagepunkter, som i det væsentlige vedrører en tilsidesættelse af artikel 81 EF, EØS-aftalens artikel 53 og reglerne om solidarisk betaling af bøder, forkastes.

209 Herefter skal de anbringender og klagepunkter, som vedrører en tilsidesættelse af principperne om retssikkerhed og om forbuddet mod tilbagevirkende kraft, undersøges.

210 Retssikkerheden, der er en almindelig retsgrundsætning i EU-retten, kræver, at alle EU-retlige bestemmelser, især bestemmelser, som pålægger eller gør det muligt at pålægge sanktioner — også af ikke strafferetlig karakter — er klare og utvetydige med henblik på, at de berørte personer utvetydigt kan kende de rettigheder og pligter, som følger heraf, og kan indrette deres handlinger herefter (jf. i denne retning Domstolens dom af 25.9.1984, sag 117/83, Könecke, Sml. s. 3291, præmis 11, og den ovenfor i præmis 61 nævnte dom i sagen Jungbunzlauer mod Kommissionen, præmis 71 og den deri nævnte retspraksis). Dette princip finder anvendelse på både straffenormer og specifikke administrative instrumenter, som pålægger eller gør det muligt at pålægge administrative sanktioner. Det finder ikke kun anvendelse på de normer, som fastlægger de forhold, der udgør en overtrædelse, men ligeledes på de normer, som definerer følgerne af en overtrædelse af de førstnævnte normer (jf. den ovenfor i præmis 61 nævnte dom i sagen Jungbunzlauer mod Kommissionen, præmis 72 og den deri nævnte retspraksis).

211 Desuden er princippet om forbud mod tilbagevirkende kraft, som nævnt ovenfor i præmis 131-133, en integrerende del af de almindelige retsgrundsætninger, som Unionens retsinstanser skal sikre overholdelsen af, og kræver, at reglerne om pålæggelse af ansvar og sanktioner for overtrædelser af konkurrenceretten, der finder anvendelse på beslutninger, hvor artikel 81 EF og EØS-aftalens artikel 53 bringes i anvendelse, svarer til dem, der fandt anvendelse på tidspunktet, da den konstaterede og sanktionerede overtrædelse blev begået. Dette princip er til hinder for, at nye regler om pålæggelse af ansvar finder anvendelse på en overtrædelse, hvis resultatet ikke med rimelighed kunne forudses på tidspunktet, da denne overtrædelse blev begået.

212 Det følger af den ovenfor i præmis 134 og 205 nævnte retspraksis, at de regler om pålæggelse af ansvar og sanktioner for overtrædelser af konkurrenceretten, som Kommissionen i det foreliggende tilfælde har anvendt, allerede var blevet klarlagt på tidspunktet, da overtrædelsen blev begået — nemlig i det foreliggende tilfælde i perioden

fra den 7. december 1992 til den 8. januar 2004 — og at reglerne i hvert fald ikke kan anses for at være blevet fastlagt for første gang i den anfægtede beslutning. Alstom og selskaberne i Areva-koncernen var, eller burde i det mindste have været, bekendt med disse regler på tidspunktet for de faktiske omstændigheder. Desuden var disse regler tilstrækkeligt klare og præcise, således at selskaberne under de i sagen foreliggende omstændigheder med rimelighed havde kunnet forudse resultatet af reglernes anvendelse. Som allerede nævnt i præmis 140 ovenfor, kan dette i øvrigt forklare den i overdragelsesaftalen fastsatte ansvarsfraskrivelsesgarantiklausul for det tilfælde, at Areva T & D SA og Areva T & D AG ville ifalde ansvar på grund af tidligere begåede overtrædelser. Følgelig havde Alstom og selskaberne i Areva-koncernen ikke grundlag for i det foreliggende tilfælde at påberåbe sig en tilsidesættelse af princippet om forbud mod tilbagevirkende kraft eller af retssikkerhedsprincippet som følge af den bøde på 53 550 000 EUR, som Alstom og Areva T & D SA i den anfægtede beslutnings artikel 2, litra c), var blevet pålagt at betale solidarisk.

213 For så vidt som anbringendet vedrørende en tilsidesættelse af retssikkerhedsprincippet kan fortolkes som en ulovlighedsindsigelse, mod reglerne om solidarisk betaling af bøder, fordi disse regler skulle være en kilde til usikkerhed hvad angår betaling af bøden — i forhold til fastsættelsen af, hvem der er debitor for betalingsforpligtelsen og i forhold til den retlige situation for debitorerne, som hæfter solidarisk — indebærer dette anbringende, at der skal tages stilling til selve lovligheden af konkurrencerettens ordning om »solidarisk betaling af bøder«, og at det efterprøves, om de sanktionerede selskaber med tilstrækkelig præcision kan have kendskab til de heraf afledte rettigheder og pligter. På samme måde som begrebet »virksomhed« i konkurrenceretten, som det blot er en virkning af (jf. præmis 205 ovenfor), er begrebet »solidarisk betaling af bøder« et selvstændigt begreb, som skal fortolkes under henvisning til konkurrencerettens formål og opbygning, som det bidrager til, og eventuelt under henvisning til almindelige retsgrundsætninger, som udledes af alle de nationale retssystemer.

214 I skrivelsen, som blev registreret på Rettens Justitskontor den 18. juni 2009 (jf. præmis 42 ovenfor) — og i modsætning til det, der blev fremført under retsmødet (jf. præmis 39 ovenfor) — gjorde Kommissionen gældende, at når den pålægger flere

selskaber en bøde til solidarisk betaling uden at præcisere eller angive andet i beslutningens konklusion, har den ikke i forholdet mellem de forskellige hæftende debitorer til hensigt at regulere, hvor meget hver enkelt bidrager med til betaling af denne bøde. Det skal imidlertid fastslås, at den beslutning, hvorved Kommissionen pålægger flere selskaber at betale en bøde solidarisk, nødvendigvis skaber alle de retsvirkninger, som knytter sig til den retlige ordning for betaling af bøder i konkurrenceretten, og dette gælder både i forholdet mellem kreditor og de solidarisk hæftende debitorer og i det indbyrdes forhold mellem de solidariske hæftende debitorer. Således kan hverken Kommissionen eller sagsøgerne med føje hævde, at den solidariske betaling af bøder regulerer forholdet mellem kreditor og de solidarisk hæftende debitorer, men ikke det indbyrdes forhold mellem de solidarisk hæftende debitorer. Tilsvarende har Kommissionen og sagsøgerne ikke grundlag for at hævde, at selskaberne frit kan aftale, hvordan de mellem sig fordeler det bødebeløb, de i henhold til artikel 15, stk. 2, i forordning nr. 17 eller artikel 23, stk. 2, i forordning nr. 1/2003 er blevet pålagt til solidarisk betaling for tilsidesættelse af artikel 81 EF og EØS-aftalens artikel 53, eftersom alene Kommissionen har beslutningskompetence i denne henseende.

215 Det skal fastslås, at i mangel på modstridende indikationer i den beslutning, hvorved Kommissionen pålægger flere selskaber en bøde til solidarisk betaling på grund af en virksomheds overtrædelse, pålægger den selskaberne ansvar for overtrædelsen på lige fod (jf. i denne retning Domstolens dom af 2.10.2003, sag C-196/99 P, Aristrain mod Kommissionen, Sml. I, s. 11005, præmis 100 og 101). Det er desuden allerede blevet fastslået, at selskaber, som er blevet pålagt solidarisk at betale en bøde, skal betale en enkelt bøde, hvis beløb beregnes med henvisning til den omhandlede virksomheds omsætning (jf. i denne retning dommen i sagen Aristrain mod Kommissionen, præmis 101). Heraf følger, at hver enkelt selskab over for Kommissionen hæfter for bødens samlede beløb, og at betalingen foretaget af et af selskaberne frigør dem alle over for Kommissionen. De selskaber, som pålægges en bøde til solidarisk betaling, og som — medmindre den bødepålæggende beslutning indeholder andre indikationer — ifalder ansvar for overtrædelsen på lige fod, bør i princippet bidrage til betalingen af den for overtrædelsen pålagte bøde i lige andele. Det selskab, som efter eventuelt at være blevet draget til ansvar af Kommissionen, betaler hele bødens beløb, kan følgelig med støtte i selve Kommissionens beslutning rette tilbagesøgningskrav mod sine

solidarisk hæftende meddebitorer for hver deres andel. Hvis den beslutning, hvorved flere selskaber pålægges solidarisk at betale en bøde, således ikke umiddelbart gør det muligt at fastslå, hvilket af disse selskaber der reelt opfordres til at betale bødebeløbet til Kommissionen, er dette ikke til hinder for, at hvert af disse selskaber utvetydigt kan have kendskab til den andel af bødebeløbet, der tilkommer det, og rette tilbagesøgningskrav mod solidarisk hæftende debitorer for sådanne beløb, det måtte have betalt ud over sin andel.

216 Det følger af det ovenstående, at solidarisk betaling af bøder i konkurrenceretten ikke er til hinder for, at hvert sanktioneret selskab utvetydigt kan være bekendt med de økonomiske konsekvenser, som sanktionen kan have for selskabet. I denne forbindelse udgør den omstændighed, at den anfægtede beslutning ikke gør det muligt at vide, hvilket af disse selskaber der opfordres til at betale bøden til Kommissionen, ikke i sig selv en tilsidesættelse af retssikkerhedsprincippet.

217 Desuden er den solidariske betaling af bøder i konkurrenceretten ikke i retlig henseende til hinder for, at hvert af de sanktionerede selskaber anlægger et annullationssøgsmål til prøvelse af den beslutning, hvorved Kommissionen har pålagt en bøde til solidarisk betaling. I det foreliggende tilfælde har både Alstom og Areva T & D SA udøvet deres søgsmålsret ved hver især at anlægge et annullationssøgsmål med hjemmel i artikel 230 EF.

218 De anbringender og klagepunkter, som vedrører en tilsidesættelse af princippet om forbud mod tilbagevirkende kraft og retssikkerhedsprincippet, bør således forkastes i deres helhed.

219 Hvad angår de anbringender og klagepunkter, der vedrører en tilsidesættelse af princippet om individuelle straffe og sanktioner, skal det fastslås, at dette princip, som gælder i enhver administrativ procedure, der kan føre til sanktioner i henhold til konkurrenceretten, indebærer, at en person kun forfølges for omstændigheder, som den pågældende individuelt kritiseres for (Rettens dom af 13.12.2001, forenede sager T-45/98 og T-47/98, Krupp Thyssen Stainless og Acciai speciali Terni mod Kommissionen, Sml. II, s. 3757, præmis 63, af 25.10.2005, sag T-38/02, Groupe Danone mod Kommissionen, Sml. II, s. 4407, præmis 278, og af 30.1.2007, sag T-340/03, France Télécom mod Kommissionen, Sml. II, s. 107, præmis 66).

220 I det foreliggende tilfælde er Alstom og Areva T & D SA blevet forfulgt på grund af den omhandlede virksomheds deltagelse i overtrædelsen i perioden fra den 7. december 1992 til den 8. januar 2004 for omstændigheder, som de individuelt er blevet kritiseret for af Kommissionen. Som allerede bemærket i præmis 127 ovenfor, er det på grund af det ansvar, som disse selskaber ifalder i kraft af, direkte eller indirekte, at have ledet den omhandlede virksomhed, at de holdes personligt ansvarlige for denne virksomheds deltagelse i overtrædelsen i perioden fra den 7. december 1992 til den 8. januar 2004. I den anfægtede beslutnings artikel 2, litra c), pålægges Alstom og Areva T & D SA derfor solidarisk at betale en bøde på 53 550 000 EUR pga. en overtrædelse af artikel 81 EF og EØS-aftalens artikel 53, som de på baggrund af den ledelse, de på daværende tidspunkt havde over den omhandlede virksomhed, anses for personligt at have begået (jf. i denne retning den ovenfor i præmis 134 nævnte dom i sagen Metsä-Serla m.fl. mod Kommissionen, præmis 28).

221 De anbringender og klagepunkter, som vedrører en tilsidesættelse af princippet om individuelle straffe og sanktioner, bør således også forkastes.

222 For så vidt som Alstom i replikken i sag T-127/07 og inden for rammerne af anbringender og klagepunkter vedrørende en tilsidesættelse af princippet om individuelle straffe og sanktioner har gjort gældende, at den manglende individuelle forfølgelse, der var en følge af den solidariske betaling af bøderne, var til skade for formålet om at sikre, at bøder har en afskrækkende virkning, som bl.a. forfølges med artikel 23, stk. 2,

i forordning nr. 1/2003, skal det fastslås, at et sådant klagepunkt, som ikke er baseret på noget retligt eller faktisk forhold, som er kommet frem under retssagen, udgør et nyt klagepunkt, der som omhandlet i procesreglementets artikel 48, stk. 2, ikke kan antages til realitetsbehandling. Under alle omstændigheder er der intet grundlag for dette klagepunkt, eftersom hver af de solidarisk hæftende debitorer, som allerede bemærket i præmis 215 ovenfor, i forhold til de andre debitorer er forpligtet til at betale deres andel af bøden og på denne måde principielt bære byrden ved den af Kommissionen pålagte bøde.

223 Herefter skal de anbringender og klagepunkter, der vedrører en tilsidesættelse af adgangen til effektive retsmidler, ved at Alstoms retlige situation som følge af den solidariske hæftelse i processuel henseende er blevet knyttet til Areva T & D SA's og gensidigt, undersøges.

224 Kravet om domstolsprøvelse er et almindeligt EU-retligt princip, der udspringer af medlemsstaternes fælles forfatningstraditioner og også er hjemlet i EMRK's artikel 6 og 13 (Domstolens dom af 15.5.1986, sag 222/84, Johnston, Sml. s. 1651, præmis 18, og af 25.7.2002, sag C-50/00 P, Unión de Pequeños Agricultores mod Rådet, Sml. I, s. 6677, præmis 39, samt Rettens dom af 5.8.2003, forenede sager T-116/01 og T-118/01, P & O European Ferries (Vizcaya) og Diputación Foral de Vizcaya mod Kommissionen, Sml. II, s. 2957, præmis 209). Retten til en effektiv domstolsprøvelse er desuden bekræftet i artikel 47 i Den Europæiske Unions charter om grundlæggende rettigheder, proklameret i Nice den 7. december 2000 (EFT C 364, s. 1).

225 Kravet om en effektiv domstolsprøvelse finder bl.a. anvendelse på enhver kommissionsbeslutning, hvorved der konstateres en overtrædelse af konkurrenceretten og pålægges sanktioner i anledning heraf (jf. Rettens dom af 14.5.1998, sag T-348/94, Enso Española mod Kommissionen, Sml. II, s. 1875, præmis 60, og af 8.7.2008, sag T-54/03, Lafarge mod Kommissionen, ikke trykt i Samling af Afgørelser, præmis 42).

226 Retten er i henhold til artikel 17 i forordning nr. 17 og artikel 31 i forordning nr. 1/2003 tillagt fuld prøvelsesret med hensyn til klager over beslutninger, hvorved Kommissionen fastsætter eller har fastsat en bøde, og den kan ophæve, nedsætte eller forhøje den pågældende bøde.

227 I forbindelse med sådanne sager anlagt i medfør af artikel 230 EF må prøvelsen af lovligheden af en kommissionsbeslutning, hvorved der konstateres en overtrædelse af konkurrenceretten og pålægges de pågældende fysiske eller juridiske personer en bøde herfor, betragtes som en effektiv domstolsprøvelse af denne beslutning. De anbringender, de pågældende fysiske eller juridiske personer vil kunne påberåbe sig til støtte for deres annullationspåstand, gør det nemlig muligt for Retten at vurdere, om der er det fornødne retlige og faktiske grundlag for enhver konstateret overtrædelse og enhver bøde, som Kommissionen har fastsat på det konkurrenceretlige område (jf. i denne retning den ovenfor i præmis 225 nævnte dom i sagen Lafarge mod Kommissionen, præmis 45). Intensiteten af Unionens retsinstansers kontrol og følgelig den tilsigtede effektive adgang til retsmidler med hensyn til beslutninger, hvorved Kommissionen konstaterer en overtrædelse af konkurrencereglerne og fastsætter en bøde, styrkes yderligere af den fulde prøvelsesret, som Retten er blevet tillagt på dette område. Ud over en simpel legalitetskontrol, som ikke tillader, at annullationssøgsmålet forkastes, eller at den appellerede retsakt annulleres, giver den fulde prøvelsesret Unionens retsinstanser beføjelse til at omgøre den anfægtede retsakt, også selv om den ikke annulleres, under hensyntagen til alle faktiske omstændigheder, f.eks. med henblik på at ændre størrelsen af den pålagte bøde (Domstolens dom af 15.10.2002, forenede sager C-238/99 P, C-244/99 P, C-245/99 P, C-247/99 P, C-250/99 P — C 252/99 P og C-254/99 P, Limburgse Vinyl Maatschappij m.fl. mod Kommissionen, Sml. I, s. 8375, præmis 692).

228 I det foreliggende tilfælde har den omstændighed, at Kommissionen tilregnede Alstom og Areva T & D SA ansvaret for den omhandlede virksomheds deltagelse i overtrædelsen i perioden fra den 7. december 1992 til den 8. januar 2004 og af denne grund i den anfægtede beslutnings artikel 2, litra c), pålagde dem solidarisk at betale en bøde på 53 550 000 EUR, ikke krænket hvert af disse selskabers ret til som adressater for den anfægtede beslutning at underkaste beslutningen en domstolsprøvelse

af dens lovlighed gennem den i EU-retten og EØS-aftalen garanterede adgang til effektive retsmidler. Både Alstom og Areva T & D SA har nemlig med hjemmel i artikel 230 EF kunnet anlægge sag ved Retten, som ikke blot omfatter søgsmål om delvis annullation af den anfægtede beslutning med henblik på at sikre lovligheden heraf — navnlig hvad angår den omstændighed, at de er blevet pålagt solidarisk at betale en bøde — men også en påstand om omgørelse af den anfægtede beslutning hvad angår størrelsen på den bøde, de er blevet pålagt at betale solidarisk. Det følger heraf, at hvert af disse selskaber har kunnet lade spørgsmålet om, hvorvidt det i forhold til EU-retten er lovligt i den anfægtede beslutnings artikel 2, litra c), at pålægge dem en bøde på 53 550 000 EUR, der skal betales solidarisk, underkaste Unionens retsinstansers kontrol. I medfør af den tilbagevirkende kraft (Domstolens dom af 26.4.1988, forenede sager 97/86, 99/86, 193/86 og 215/86, Asteris m.fl. mod Kommissionen, Sml. s. 2181, præmis 30) og den fulde retskraftvirkning (Domstolens dom af 14.9.1999, sag C-310/97 P, Kommissionen mod AssiDomän Kraft Products m.fl., Sml. I, s. 5363, præmis 54, af 15.2.2001, sag C-239/99, Nachi Europe, Sml. I, s. 1197, præmis 26, og af 29.4.2004, sag C-372/97, Italien mod Kommissionen, Sml. I, s. 3679, præmis 36), som gælder for annullationsdomme, vil Alstom eller Areva T & D SA, hvis de skulle få medhold i deres søgsmål, kunne blive friholdt for ethvert ansvar, der følger af den konstaterede overtrædelse, og fritages fra enhver forpligtelse til at betale den bøde, som Kommissionen har pålagt dem på grund af denne overtrædelse, eller fra enhver forpligtelse til i forhold til deres andel at bidrage til betaling af den nævnte bøde, hvis deres solidarisk hæftende debitorer betaler denne bøde.

229 Som Alstom har gjort gældende, bør den omstændighed, at den i overdragelsesaftalen fastsatte ansvarsfraskrivelsesgarantiklausul kan modarbejde den fordel, dette selskab ville kunne have af søgsmålet i sag T-121/07, anses for en retlig virkning af den aftale, der er indgået mellem parterne, og ikke for en virkning af den anfægtede beslutning i sig selv. Som det fremgår af 368. betragtning in fine til den anfægtede beslutning, er det derfor uden relevans for lovligheden af den anfægtede beslutning, at en sådan ansvarsfraskrivning er fastsat i overdragelsesaftalen. Det skal nemlig påpeges, at artikel 81 EF og analogt EØS-aftalens artikel 53 udgør ufravigelige retsgrundsætninger, der er uomgængeligt nødvendige for udførelsen af de opgaver, der er blevet betroet Det Europæiske Fællesskab og EØS (jf. i denne retning Domstolens dom af 4.6.2009, sag C-8/08, T-Mobile Netherland m.fl., Sml. I, s. 4529, præmis 49 og den deri nævnte

retspraksis), således at det ansvar og den sanktion, selskaberne tilregnes og pålægges i tilfælde af, at de tilsidesætter disse bestemmelser, ikke frit kan overlades til disse selskaber.

230 Den anfægtede beslutning kan derfor ikke anses for at tilsidesætte princippet om adgangen til effektive retsmidler, fordi den i sin artikel 2, litra c), pålægger Alstom og Areva T & D SA solidarisk at betale en bøde på 53 550 000 EUR.

231 Anbringenderne og klagepunkterne vedrørende en tilsidesættelse af adgangen til effektive retsmidler bør således forkastes.

232 Endelig skal de anbringender og klagepunkter, der vedrører en tilsidesættelse af artikel 7 samt af principperne om ligebehandling og proportionalitet, undersøges, idet Kommissionen ved at pålægge Alstom og Areva T & D SA at betale en bøde solidarisk har delegeret beføjelsen til at afgøre hvert af de sanktionerede selskabers ansvar for at have begået den konstaterede overtrædelse, og følgelig deres respektive bidrag til betalingen af bøden, til en national domstol eller voldgiftsmand, og idet Kommissionen har pålagt Areva T & D SA at betale beløb til Kommissionen, som i sidste ende skal bæres af Alstom.

233 I henhold til artikel 5 EF handler Det Europæiske Fællesskab inden for rammerne af de beføjelser og mål, der er tillagt det ved traktaten. Det har således kun tildelte kompetencer (jf. i denne retning Domstolens udtalelse 2/94 af 28.3.1996, Sml. I, s. 1759, præmis 23). I overensstemmelse med artikel 7, stk. 1, EF handler de institutioner, der som Kommissionen bidrager til at sikre varetagelsen af de opgaver, der påhviler Fællesskabet, selv inden for rammerne af de beføjelser, som de er tillagt ved traktaten. En

institution kan ikke fraskrive sig sine beføjelser uden at tilsidesætte den rolle, den i henhold til artikel 7, stk. 1, EF har i at varetage de opgaver, der påhviler Fællesskabet.

234 Når Kommissionen som i det foreliggende tilfælde indleder en procedure med henblik på at vedtage en beslutning om en tilsidesættelse af artikel 81 EF og EØS-aftalens artikel 53, er den ifølge artikel 15, stk. 2, i forordning nr. 17 eller artikel 7, stk. 1, og artikel 23, stk. 2, i forordning nr. 1/2003 alene kompetent til at fastslå denne overtrædelse og pålægge virksomheder, som forsætligt eller uagtsomt har deltaget heri, bøder. Kommissionen kan ikke uden at tilsidesætte princippet om tildelte kompetencer delegere de beføjelser, den således er blevet tillagt ved de ovennævnte bestemmelser, til en tredjepart (jf. hvad angår undersøgelsesbeføjelser, som Kommissionen har i henhold til artikel 3 i forordning nr. 17, Rettens dom af 17.9.2007, sag T-201/04, Microsoft mod Kommissionen, Sml. II, s. 3601, præmis 1264).

235 Det skal desuden bemærkes, at hver gang Kommissionen beslutter sig for at pålægge bøder i medfør af konkurrenceretten, skal den overholde de almindelige retsprincipper, herunder principperne om ligebehandling og proportionalitet som fortolket af Unionens retsinstanser (Rettens dom af 27.9.2006, sag T-59/02, Archer Daniels Midland mod Kommissionen, Sml. II, s. 3627, præmis 315). Det følger af fast retspraksis, at princippet om forbud mod forskelsbehandling indebærer, at ensartede situationer ikke må behandles forskelligt, og forskellige situationer ikke behandles ens, medmindre en sådan behandling er objektivt begrundet (Domstolens dom af 13.12.1984, sag 106/83, Sermide, Sml. s. 4209, præmis 28, og af 28.6.1990, sag C-174/89, Hoche, Sml. I, s. 2681, præmis 25, samt Rettens dom af 14.5.1998, sag T-311/94, BPB de Eendracht mod Kommissionen, Sml. II, s. 1129, præmis 309). Hvad angår proportionalitetsprincippet indebærer det, at institutionernes retsakter ikke må gå videre end nødvendigt og passende for gennemførelsen af det med de pågældende retsforskrifter lovligt tilsigtede formål, hvorved det forudsættes, at såfremt det er muligt at vælge mellem flere egnede foranstaltninger, skal den mindst bebyrdende foranstaltning vælges, og byrderne må herved ikke være uforholdsmæssige i forhold til de tilsigtede mål (Domstolens dom af 13.11.1990, sag C-331/88, Fedesa m.fl., Sml. I, s. 4023, præmis 13, og af

5.5.1998, sag C-180/96, Det Forenede Kongerige mod Kommissionen, Sml. I, s. 2265, præmis 96).

236 I modsætning til det, selskaberne i Areva-koncernen har gjort gældende, har Kommissionen i det foreliggende tilfælde i den anfægtede beslutning fastsat den respektive andel af Areva T & D SA's og Alstoms ansvar for den omhandlede virksomheds deltagelse i overtrædelsen i perioden fra den 7. december 1992 til den 8. januar 2004, og følgeligt fastsat deres respektive andel af det bødebeløb, de solidarisk hæfter for i forhold til Kommissionen. Som allerede konstateret i præmis 215 ovenfor, skal det nemlig fastslås, at i mangel på modstridende indikationer i den anfægtede beslutning ifalder Areva T & D SA og Alstom ansvar på lige fod for den omhandlede virksomheds deltagelse i overtrædelsen i perioden fra den 7. december 1992 til den 8. januar 2004, idet det heraf følger, at deres respektive andel af det bødebeløb, de solidarisk skal betale, i princippet er 50 %. Da disse forhold udledes af selve den anfægtede beslutning, kan Kommissionen ikke i det foreliggende tilfælde anses for at have delegeret en del af de beføjelser, den er blevet tillagt til at fastslå og sanktionere overtrædelser af artikel 81 EF og EØS-aftalens artikel 53, til en national domstol eller voldgiftsmand.

237 Da de anbringender og klagepunkter, som her undersøges, således hviler på en fejlagtig antagelse, skal de forkastes.

238 Følgelig skal alle de anbringender og klagepunkter, som Alstom og selskaberne i Areva-koncernen har fremført angående den bøde på 53 550 000 EUR, som Alstom og Areva T & D SA i den anfægtede beslutnings artikel 2, litra c), var blevet pålagt at betale solidarisk, vedrørende tilsidesættelsen af reglerne om solidarisk betaling af bøder, som følger af artikel 81 EF og af EØS-aftalens artikel 53, tilsidesættelsen af

artikel 7 EF, tilsidesættelsen af principperne om retssikkerhed, om ligebehandling, om proportionalitet, om adgangen til effektive retsmidler og om individuelle straffe, samt tilsidesættelsen af begrundelsespligten, forkastes.

239 For det andet skal anbringendet om tilsidesættelse af reglerne om solidarisk betaling af bøder, som følger af artikel 81 EF og af EØS-aftalens artikel 53, undersøges i forhold til det beløb på 25 500 000 EUR, som selskaberne i Areva-koncernen skal betale solidarisk i henhold til den anfægtede beslutnings artikel 2, litra c).

240 I 370. betragtning og 371. betragtning, litra c), til den anfægtede beslutning konstaterede Kommissionen, at selskaberne i Areva-koncernen kunne holdes personligt ansvarlige for den omhandlede virksomheds deltagelse i overtrædelsen i perioden fra den 9. januar til den 11. maj 2004, eftersom de direkte eller indirekte ledte den nævnte virksomhed i den omhandlede periode, da overtrædelsen fandt sted, og at de således udgjorde en og samme virksomhed i konkurrencerettens forstand.

241 Det følger af den ovenfor i præmis 134 og 205 nævnte retspraksis, at Kommissionen ikke har begået en fejl ved at vurdere, at de selskaber, som direkte eller indirekte ledte en virksomhed på det tidspunkt, da den deltog i en overtrædelse, kan holdes personligt ansvarlige for denne virksomheds overtrædelse. Selskaberne i Areva-koncernen har ikke inden for rammerne af nærværende anbringende bestridt, at Areva T & D SA og Areva T & D AG direkte ledte den omhandlede virksomhed mellem den 9. januar og den 11. maj 2004, men alene bestridt, at Areva og Areva T & D Holding indirekte ledte selv samme virksomhed gennem sine helejede datterselskaber, som var aktive i T & D-branchen. Det fremgår imidlertid af betragtningerne i præmis 144-152 ovenfor, at Kommissionen ikke har begået en fejl, da den vurderede, at Areva og Areva T & D Holding udøvede reel kontrol over Areva T & D SA og Areva T & D AG i perioden fra den 9. januar til den 11. maj 2004, og at de bestemte de sidstnævntes adfærd på markedet.

242 Det kan således ikke hævdes, at Kommissionen tilsidesatte reglerne om solidarisk betaling af bøder, som følger af artikel 81 EF og af EØS-aftalens artikel 53 hvad angår beløbet på 25 500 000 EUR, som Kommissionen i den anfægtede beslutnings artikel 2, litra c), holder selskaberne i Areva-koncernen solidarisk ansvarlige for.

243 Følgelig skal de anbringender og klagepunkter, hvormed sagsøgerne har villet anfægte den bøde, de i den anfægtede beslutnings artikel 2, litra c), er blevet pålagt at betale solidarisk, forkastes.

Om tilsidesættelsen af princippet om overholdelse af retten til forsvar og af artikel 27, stk. 1, i forordning nr. 1/2003

— Parternes argumenter

244 Inden for rammerne af sit syvende anbringende kritiserer Alstom Kommissionen for i den anfægtede beslutning at have tilsidesat princippet om overholdelse af retten til forsvar og artikel 27, stk. 1, i forordning nr. 1/2003 med den begrundelse, at de klagepunkter i den anfægtede beslutning, der vedrører Alstom, ikke stemmer overens med klagepunkterne i klagepunktsmeddelelsen. Alstom mener ikke at have kunnet fremkomme med sit synspunkt vedrørende det »eneansvar«, selskabet i den anfægtede beslutning er blevet pålagt for den omhandlede virksomheds deltagelse i overtrædelsen i perioden fra den 15. april 1988 til den 6. december 1992, for så vidt som Kommissionen i klagepunktsmeddelelsens punkt 337 havde anført, at det i denne henseende ifaldt et »solidarisk ansvar« sammen med Areva T & D SA og Areva T & D AG.

245 Kommissionen bestrider sagsøgerens argumenter og har påstået dette klagepunkt forkastet.

— Rettens bemærkninger

246 Det er et grundlæggende princip i fællesskabsretten, at der skal indrømmes ret til forsvar i enhver procedure, som kan føre til, at der pålægges sanktioner, navnlig bøder eller tvangsbøder, og dette princip skal overholdes, også når der er tale om en procedure af administrativ karakter (Domstolens dom af 13.2.1979, sag 85/76, Hoffmann-La Roche mod Kommissionen, Sml. s. 461, præmis 9, og af 2.10.2003, sag C-176/99 P, ARBED mod Kommissionen, Sml. I, s. 10687, præmis 19, samt den ovenfor i præmis 87 nævnte dom i sagen BASF mod Kommissionen, præmis 44).

247 Overholdelsen af retten til forsvar indebærer, at den pågældende virksomhed under den administrative procedure gives lejlighed til at tage stilling dels til, om de fremførte faktiske forhold og andre omstændigheder faktisk foreligger, og hvilken betydning de har, dels til de dokumenter, som Kommissionen påberåber sig til støtte for, at der foreligger en overtrædelse af konkurrenceretten (Domstolens dom af 7.6.1983, forenede sager 100/80-103/80, Musique Diffusion française m.fl. mod Kommissionen, Sml. s. 1825, præmis 10, og den ovenfor i præmis 61 nævnte dom i sagen Aalborg Portland m.fl. mod Kommissionen, præmis 66).

248 Med henblik herpå foreskriver forordning nr. 1/2003 — ligesom forordning nr. 17 før denne — at der skal tilstilles parterne en klagepunktsmeddelelse, der klart skal angive alle de væsentlige faktiske forhold, som Kommissionen støtter sig på i denne fase af proceduren. Dog kan denne angivelse være summarisk, og beslutningen skal ikke nødvendigvis være en kopi af fremstillingen af klagepunkterne (jf. den ovenfor i præmis 247 nævnte dom i sagen Musique Diffusion française m.fl. mod Kommissionen, præmis 14, og den ovenfor i præmis 61 nævnte dom i sagen Aalborg Portland m.fl. mod Kommissionen, præmis 67), da klagepunktsmeddelelsen er et forberedende dokument, hvis faktiske og retlige bedømmelser alene er af foreløbig karakter (jf. den ovenfor i præmis 61 nævnte dom i sagen Aalborg Portland m.fl. mod Kommissionen,

præmis 67 og den deri nævnte retspraksis; jf. også i denne retning Domstolens dom af 10.7.2008, sag C-413/06 P, Bertelsmann og Sony Corporation of America mod Impala, Sml. I, s. 4951, præmis 63 og den deri nævnte retspraksis). Dette er begrundelsen for, at Kommissionen kan — og endog skal — tage hensyn til resultatet af den administrative procedure, bl.a. med henblik på at frafalde klagepunkter, der viser sig ikke at være tilstrækkeligt begrundede (jf. den ovenfor i præmis 247 nævnte dom i sagen Musique Diffusion française m.fl. mod Kommissionen, præmis 14, og den ovenfor i præmis 61 nævnte dom i sagen Aalborg Portland m.fl. mod Kommissionen, præmis 67).

249 Inden for rammerne af dette klagepunkt har Alstom gjort gældende, at Kommissionen tilsidesatte princippet om overholdelse af retten til forsvar, idet den i den anfægtede beslutning frafaldt et klagepunkt, som den tidligere i klagepunktsmeddelelsens punkt 337 havde fastholdt over for Areva T & D SA og Areva T & D AG, hvori disse selskaber blev holdt personligt ansvarlige for den omhandlede virksomheds deltagelse i overtrædelsen i perioden fra den 15. april 1988 til den 6. december 1992.

250 Kommissionen, som har bestridt Alstoms påstand om, at den ikke skulle have anført, at den alene holdt Alstom ansvarlig for overtrædelsen i perioden fra den 15. april 1988 til den 6. december 1992, har gjort gældende, at det af klagepunktsmeddelelsens punkt 337, sammenholdt med dens punkt 331, fremgår, at Kommissionen havde til hensigt kun at holde Alstom ansvarlig for den omhandlede virksomheds deltagelse i overtrædelsen i perioden fra den 15. april 1988 til den 6. december 1992. Henset til denne indsigelse, skal der indledningsvis tages stilling til, om denne påstand er velbegrundet.

251 I klagepunktsmeddelelsens punkt 331 henledte Kommissionen opmærksomheden på Domstolens og Rettens retspraksis vedrørende formodningen for moderselskabers ansvar for deres datterselskabs konkurrencebegrænsende adfærd, hvilket skyldes, at moderselskaberne ejer hele eller næsten hele aktiekapitalen i datterselskabet.

252 I klagepunktsmeddelelsens punkt 336 bemærkede Kommissionen, at Alstom og selskabets juridiske og økonomiske forgængere ejede hele eller næsten hele aktiekapitalen i de juridiske enheder, der havde deltaget i den i klagepunktsmeddelelsen beskrevne hemmeligt aftalte adfærd, nemlig på den ene side Alsthom SA (France), GEC Alsthom SA, Kléber Eylau, GEC Alsthom T & D SA og Alstom T & D SA, som Areva T&D SA er den juridiske og økonomiske efterfølger til, og på den anden side Sprecher Energie, GEC Alsthom T&D, Alstom T & D AG, Alstom Power (Schweiz) og Alstom AG (Suisse), som Areva T & D AG er den juridiske og økonomiske efterfølger til.

253 I klagepunktsmeddelelsens punkt 337 anførte Kommissionen, at den af de i klagepunktsmeddelelsens punkt 331 anførte grunde havde til hensigt at holde Alstom, Areva T & D SA og Areva T & D AG solidarisk ansvarlige for den omhandlede virksomheds deltagelse i overtrædelsen i perioden fra og med den 15. april 1988, hvilket var den dato, da virksomheden efterkom GQ-aftalen og EQ-aftalen, til og med den 8. januar 2004, hvilket var den dato, da Alstom-koncernen overdrog sin »T & D-sektor« til Areva-koncernen.

254 Henset til den klare affattelse af klagepunktsmeddelelsens punkt 337, skal det fastslås, at Alstom med rette har gjort gældende, at klagepunktsmeddelelsen udtrykte Kommissionens hensigt om at holde Areva T & D SA og Areva T & D AG personligt ansvarlige for den omhandlede virksomheds deltagelse i overtrædelsen bl.a. i perioden fra den 15. april 1988 til den 6. december 1992. I det omfang Kommissionen i den anfægtede beslutning kun holder Alstom ansvarlig for overtrædelsen i samme periode, frafalder den dermed i det væsentlige et i klagepunktsmeddelelsen oprindeligt formuleret klagepunkt mod Areva T & D SA og Areva T & D AG, og i dette omfang stemmer den anfægtede beslutning ikke overens med klagepunktsmeddelelsen.

255 Det fremgår af sagen, at selskaberne i Areva-koncernen i deres svar på klagepunktsmeddelelsen fremlagde supplerende oplysninger for Kommissionen, som godtgjorde,

at det mod Areva T & D SA og Areva T & D AG rettede klagepunkt ikke var velbegrundet. Det fremgår nemlig af 344. betragtning til den anfægtede beslutning, som Kommissionen har påberåbt sig, at den tog hensyn til, at selskaberne i Areva-koncernen i deres svar på klagepunktsmeddelelsen havde erklæret, at alene Alstom burde holdes ansvarlig for overtrædelsen, i hvert fald indtil 1993, eftersom det, som nu udgør Alstom-koncernen, direkte kontrollerede aktiviteterne på T & D-området i perioden fra 1988 til 1993, indtil stiftelsen af Areva T & D SA's forgænger, nemlig GEC Alsthom T & D SA. I 20., 357. og 366. betragtning til den anfægtede beslutning konstaterede Kommissionen, at Areva T & D SA og Areva T & D AG under deres daværende betegnelse ikke havde eksisteret før henholdsvis den 7. december 1992, hvilket var den dato, da Alstom-koncernens aktiviteter på GIS-området i Frankrig blev tillagt Kléber Eylau, og den 22. december 2003, hvilket var den dato, da Alstom-koncernens aktiviteter på GIS-området i Schweiz blev tillagt Alstom (Schweiz) Services, for heraf i 358. og 371. betragtning til den anfægtede beslutning at udlede, at disse selskaber ikke kunne holdes personligt ansvarlige for den omhandlede virksomheds deltagelse i overtrædelsen i perioden fra den 15. april 1988 til den 6. december 1992.

256 Det skal derfor undersøges, hvorvidt det ansvar, som Alstom har ifaldet, er vokset som følge af den omstændighed, at Kommissionen i den anfægtede beslutning afstod fra at holde Areva T & D SA og Areva T & D AG personligt ansvarlige for den omhandlede virksomheds deltagelse i overtrædelsen i perioden fra den 15. april 1988 til den 6. december 1992.

257 Henset til de virkninger, som den solidariske betaling af bøder skaber — sådan som anført i præmis 205 og 215 ovenfor — skal det fastslås, at den omstændighed, at alene Alstom i anfægtede beslutning er blevet anset for ansvarlig for den omhandlede virksomheds deltagelse i overtrædelsen i perioden fra den 15. april 1988 til den 6. december 1992, ændrede Alstoms juridiske situation, og at uoverensstemmelsen mellem klagepunktsmeddelelsen og den anfægtede beslutning, som påpeget i præmis 254 ovenfor, således belastede Alstom. Ved at afstå fra at gøre Areva T & D SA's og Areva T & D AG's personlige ansvar gældende for den omhandlede virksomheds deltagelse i overtrædelsen i perioden fra den 15. april 1988 til den 6. december 1992, og ved

følgelig at afstå fra at pålægge dem at betale en bøde solidarisk med Alstom for denne periode, lod Kommissionen nemlig endegyldigt hele ansvaret — og dermed betalingen af bøden — falde over på Alstom, uanset at hver af de solidarisk hæftende debitorer i henhold til den solidariske betaling af bøder i sidste ende og i forhold til de andre kun var forpligtet i forhold til deres andel af det bødebeløb, der skulle betales solidarisk.

258 Klagepunktsmeddelelsens foreløbige karakter gør det ganske vist i det foreliggende tilfælde muligt for Kommissionen at frafalde et heri formuleret klagepunkt vedrørende Areva T & D SA og Areva T & D AG under hensyntagen til de supplerende oplysninger, som Areva fremlagde under den administrative procedure, som begrundede, at Kommissionen frafaldt klagepunktet. I det omfang denne handling imidlertid lægges Alstom til last, kan det ikke ske, medmindre selskabet har været i stand til at gøre sine synspunkter gældende.

259 Henset til de bemærkninger, som selskaberne i Areva-koncernen havde formuleret i deres svar på klagepunktsmeddelelsen, hvorefter alene Alstom burde holdes ansvarlig for den omhandlede virksomheds deltagelse i overtrædelsen i perioden fra den 15. april 1988 til den 6. december 1992 (jf. præmis 255 ovenfor), bemærkede Kommissionen i 344. betragtning til den anfægtede beslutning, at Alstom i sit svar på klagepunktsmeddelelsen udtrykkeligt anerkendte at have haft adgang til Areva-koncernens selskabers svar på klagepunktsmeddelelsen i overensstemmelse med de betingelser, som var aftalt mellem Alstom-koncernen og Areva-koncernen i deres overdragelsesaftale, og detaljeret at have behandlet Areva-koncernens forsikringer vedrørende ansvaret. Kommissionen har tilføjet, at høringen den 18. og 19. juli 2006 for såvel Alstom som for selskaberne i Areva-koncernen havde givet lejlighed til at gentage deres respektive argumenter og at tage til genmæle i forhold til den anden parts argumenter. I 345.-347. betragtning til den anfægtede beslutning noterede Kommissionen sig de argumenter, Alstom havde fremført i sit svar på klagepunktsmeddelelsen. Navnlig i 347. betragtning bemærkede Kommissionen, at Alstom nægtede at have taget aktiv del i aktiviteterne på GIS-området eller i det dertil knyttede kartel før 1993, eftersom »T & D-afdelingen«, der senere fik betegnelsen »T & D-sektoren« (hvortil

Alstom T & D SA og Alstom T & D AG hørte), altid havde opført sig som en selvstændig virksomhed på markedet — både før og efter, at den var en juridisk person — og den gjorde gældende, at alene »T & D-sektoren«, og følgelig Areva T & D SA og Areva T & D AG, burde holdes ansvarlig for overtrædelsen.

260 Alstom har ikke bestridt indholdet af 344., 345. og 347. betragtning til den anfægtede beslutning. Indholdet heraf viser i tilstrækkelig grad, både at Alstom, også inden den anfægtede beslutning blev vedtaget, havde kunnet tage stilling til princippet om selskabets eneansvar som følge af den omhandlede virksomheds deltagelse i overtrædelsen i perioden fra den 15. april 1988 til den 6. december 1992, og at det havde kendskab til de argumenter, som selskaberne i Areva-koncernen fremførte i deres svar på klagepunktsmeddelelsen. Heraf følger også, at Alstom var i stand til at fremføre grundene til, at selskabet ikke mente, at det i klagepunktsmeddelelsen oprindeligt formulerede klagepunkt vedrørende Areva T & D SA og Areva T & D AG skulle frafaldes.

261 Dette bekræftes i høringskonsulentens endelige rapport, der blev udarbejdet den 15. januar 2007, hvoraf fremgår, at overtrædelsens varighed, sådan som den var blevet beskrevet i klagepunktsmeddelelsen, henset til de skriftlige svar på klagepunktsmeddelelsen og til den efterfølgende udveksling af skrivelser, samt til resultatet af høringen, navnlig var blevet reduceret for Areva T & D SA og Areva T & D AG, og at alle procesparternes ret til at blive hørt i det foreliggende tilfælde var blevet overholdt.

262 Eftersom det er godtgjort, at Alstom har været i stand til at gøre sine synspunkter gældende, før den anfægtede beslutning blev vedtaget, skal det fastslås, at Alstoms ret til forsvar ikke er blevet tilsidesat ved det forhold, at der ikke var overensstemmelse mellem klagepunktsmeddelelsen og den anfægtede beslutning, fordi Areva T & D SA og Areva T & D AG ikke i sidstnævnte var blevet holdt personligt ansvarlige for den omhandlede virksomheds deltagelse i overtrædelsen i perioden fra den 15. april 1988 til den 6. december 1992.

263 Følgelig skal det klagepunkt, som Alstom inden for rammerne af sit syvende anbringende har fremført, vedrørende en tilsidesættelse af princippet om overholdelse af retten til forsvar og af artikel 27, stk. 1, i forordning nr. 1/2003 forkastes.

Om forhøjelsen på 50 % af grundbeløbet for de bøder, Alstom og selskaberne i Arevakoncernen var blevet pålagt i den anfægtede beslutnings artikel 2, litra b) og c)

— Parternes argumenter

264 Alstom har med sit femte anbringende, der består af tre led, kritiseret Kommissionen for i den anfægtede beslutnings artikel 2, litra b) og c), at have forhøjet grundbeløbet for de bøder, det var blevet pålagt, med 50 % med henvisning til den skærpende omstændighed, at den omhandlede virksomhed som kartellets »europæiske sekretær« havde haft en ledende rolle.

265 Det første led af det femte anbringende, som Alstom har gjort gældende, vedrører en fejl, som den af Kommissionen anlagte vurdering af, at den omhandlede virksomhed som kartellets »europæiske sekretær« havde haft en ledende rolle, er behæftet med.

266 Alstom har erkendt, at den omhandlede virksomhed havde påtaget sig rollen som kartellets »europæiske sekretær« »i perioden, der begyndte omkring år 2000 og indtil 2004«. Alstom erkender også, at»rollen som [kartellets«europæiske sekretær, »som

den omhandlede virksomhed havde påtaget sig,] har kunnet tildele virksomheden en central rolle eller gøre den til »kontaktled«« inden for kartellet, og at »det er åbenbart, at centraliseringen af oplysninger og/eller fordelingen heraf har medført, at kartellet fungerede mere effektivt«. Alstom bestrider ikke, at rollen som »europæisk sekretær« indebar »ansvaret for centraliseringen, for at samle og udveksle meddelelser mellem de europæiske deltagere samt mellem disse deltagere og de [japanske] deltagere, fordelingen af [GIS-]projekter gennem notifikationsformularer, som den modtog fra deltagerne, og gennem anvendelsen af mekaniske principper (kvoter), eller endog gennem den egentlige styring af visse, men ikke alle, møder«. Endelig indrømmer Alstom, at virksomheden som kartellets »europæiske sekretær« »har […] ført regnskab med udviklingen i hver deltagers kvoter, dels efter fordelingen af [GIS-]projekter, dels efter opnåelsen af bestillinger fra kunder«.

267 Alligevel mener Alstom ikke, at virksomheden kan tilregnes en ledende rolle for at have fungeret som »europæisk sekretær«, eftersom virksomheden var blevet pålagt denne rolle af de andre kartelmedlemmer — sådan som det fremgår af den anfægtede beslutning og af beviserne i Kommissionens sagsakter — først midlertidigt mellem år 2000 og marts måned 2002, derefter på permanent basis efter sidstnævnte tidspunkt. Desuden fremgik det af klagepunktsmeddelelsen, af den anfægtede beslutning samt af Kommissionens sagsakter, at opgaven som »europæisk sekretær« havde haft en ren administrativ karakter, og at den ikke havde tillagt den omhandlede virksomhed en vigtigere rolle end de andre kartelmedlemmer ved at lede eller tilskynde til overtrædelsen.

268 Det femte anbringendes andet led, som Alstom har gjort gældende, vedrører i det væsentlige en tilsidesættelse af retningslinjernes punkt 2, tredje led, samt en tilsidesættelse af begrundelsespligten. De forhold, der normalt tages i betragtning for at karakterisere en ledende rolle som omhandlet i retningslinjernes punkt 2, tredje led, var i det foreliggende tilfælde enten ikke-eksisterende eller fælles for alle kartelmedlemmerne. For det første manglede der i det foreliggende tilfælde visse af de afgørende

forhold, for at en virksomhed kvalificerer sig som den, der har ledt en overtrædelse. Alstom hverken truede konkurrenter, som ikke deltog i kartellet, eller traf beslutning vedrørende kartellets udvidelse eller dets forhold til tredjeparter. Selskabet havde heller ikke haft ansvar for at føre tilsyn med kartelmedlemmernes overholdelse af kartellet. Dets position på det relevante marked havde ikke været mere fremtrædende end andre selskabers såsom Siemens og ABB, som havde haft større markedsandele end Alstom, og Alstoms position på markedet havde ikke gjort det muligt for selskabet at lægge pres på konkurrenterne. Henset til retspraksis, kunne Alstom endvidere ikke anses for at have tilskyndet til eller skabt kartellet eller reglerne om dets funktionsmåde, idet den første aftale, som blev indgået i 1988, var blevet underskrevet af ni europæiske selskaber, og idet kartellet var blevet organiseret af disse selskaber i fællesskab. For det andet havde visse af de forhold, der karakteriserer en ledende rolle, ikke været specifikke for Alstom, men havde været fælles for alle eller visse andre kartelmedlemmer. Forberedelsen af og deltagelsen i kartellets strategiske møder samt deltagelsesfrekvensen var således forhold, der var fælles for Alstom, Siemens og ABB hvad angår de såkaldte »ledelsesmøder« angående kartellets styring og møderne i den samlede Europa/Japan-bestyrelse. Hvad angik arbejdsgrupperne og hver gruppes forberedende møder til de samlede Europa/Japan-bestyrelsesmøder bragte de alle kartelmedlemmerne sammen. Det er ikke godtgjort, at Alstom inden for rammerne af kartellet tog flere initiativer end de andre, eller at det handlede selvstændigt eksempelvis hvad angik regelmæssige ændringer af koder inden for kartellet. Endelig var overholdelsen af instruktionerne, kontrollen og disciplinen inden for kartellet blevet sikret af hvert kartelmedlem, som ville beskytte sine egne interesser deri, eller hvad angik de japanske kartelmedlemmers overholdelse af deres forpligtelser var den sikret af Europa-bestyrelsen. I denne forbindelse kunne Kommissionen ikke alene af det forhold, at Alstom havde status som »europæisk sekretær«, udlede en skærpende omstændighed, fordi det havde haft en vigtigere rolle end de andre i kartellets funktion, eller endog en afgørende rolle for dets videreførelse. I øvrigt har Kommissionen ikke i tilstrækkelig grad begrundet sine konklusioner om, at kartellets »europæiske sekretær« spillede en meget vigtig rolle, som i realiteten var afgørende for kartellets funktion, idet sekretæren brugte anseelige ressourcer og tog initiativer inden for kartellet.

269 Det tredje led af det femte anbringende, som Alstom har gjort gældende, vedrører en tilsidesættelse af principperne om ligebehandling og proportionalitet. Ifølge Alstom

tilsidesatte Kommissionen ligebehandlingsprincippet, idet den i forhold til den skærpende omstændighed for den, der har haft en ledende rolle, behandlede den omhandlede virksomhed på samme måde som Siemens, uanset at de ikke befandt sig i en sammenlignelig situation, og behandlede den omhandlede virksomhed på en anden måde end ABB og de japanske virksomheder, der havde deltaget i den konstaterede overtrædelse, uanset at de befandt sig i en sammenlignelig situation. Alstom har også påstået, at proportionalitetsprincippet er blevet tilsidesat som følge af, at den omhandlede virksomhed blev behandlet på samme måde som Siemens.

270 Selskaberne i Areva-koncernen har i deres sjette anbringende, som falder i fire led, bestridt den forhøjelse af grundbeløbet for den bøde, som de var blevet pålagt i den anfægtede beslutnings artikel 2, litra c), som følge af den omhandlede virksomheds ledende rolle som kartellets »europæiske sekretær«.

271 Det første led af det sjette anbringende, som selskaberne i Areva-koncernen har gjort gældende, vedrører en tilsidesættelse af artikel 23, stk. 2, litra a), i forordning nr. 1/2003 og af retningslinjernes punkt 2, eftersom Kommissionen kvalificerede dem som leder uden at påvise, at de havde haft en ledende funktion eller været en drivende kraft i gennemførelsen af kartellet. Uanset at den omhandlede virksomhed som »europæisk sekretær« fra udgangen af 1999 og indtil maj måned 2004 påtog sig udøvende funktioner af administrativ karakter, havde den aldrig haft ledende funktioner eller været den drivende kraft inden for kartellet. Som det fremgår af Kommissionens sagsakt, overdrog sekretariatet for arbejdsgruppemøderne ikke den omhandlede virksomhed nogen afgørende indflydelse på de strategiske spørgsmål for kartellet. Disse spørgsmål blev behandlet på møder vedrørende kartellets styring, som blev ledet af ABB. Desuden mistede rollen som kartellets europæiske sekretær betydning med tiden i en sådan grad, at der til sidst ikke blev ydet nogen godtgørelse herfor. I modsætning til Siemens og ABB havde den omhandlede virksomhed under alle omstændigheder ikke den nødvendige indflydelse på markedet til, at den kunne have en ledende rolle i overtrædelsen.

272 Det sjette anbringendes andet led, som selskaberne i Areva-koncernen har gjort gældende, vedrører Kommissionens fejlagtige bedømmelse af beskaffenheden af de funktioner, som den omhandlede virksomhed udfyldte som kartellets »europæiske sekretær«.

273 Selskaberne i Areva-koncernen anerkender, at den omhandlede virksomhed »ganske vist var kartellets europæiske sekretær fra udgangen af 1999 og indtil maj 2004«, og at den i denne henseende havde en »administrativ […] rolle« eller var et »værktøj«, som »uden tvivl havde været befordrende for kartellets funktion«. Hvad angår indholdet af denne rolle indrømmer selskaberne, at kartellets »europæiske sekretær« »lettede udveksling af oplysninger« inden for kartellet, idet sekretæren centraliserede, samlede og udvekslede visse oplysninger vedrørende kartellets funktion. Desuden erkender selskaberne, at kartellets »europæiske sekretær« »organisere[de]« og »fungerede som sekretariat for arbejdsgruppernes møder« i kartellet, og at sekretæren i denne forbindelse skulle udarbejde »dagsordenen« i overensstemmelse med »det, der var resultatet af diskussioner og af alle kartelmedlemmernes forslag«, og »sammenfatte […] kartelmedlemmernes krav og forslag samt […] resultatet af diskussionerne«, navnlig hvad angik tildeling af GIS-projekter. Endelig fremgår det af selskabernes skrivelser, at kartellets »europæiske sekretær« indtil »2002« spillede en rolle i »fordelingen af [GIS-]projekter«.

274 Alligevel mener selskaberne i Areva-koncernen ikke, at de på nogen måde kan tilregnes en ledende rolle på grund af deres rolle som »europæisk sekretær«. Ifølge disse selskaber var det forkert af Kommissionen i 512. betragtning til den anfægtede beslutning at udtale, at den »europæiske sekretær« tjente som redskab til kommunikation mellem kartelmedlemmerne, og at sekretæren indkaldte til og ledte møder, der tjente til kartellets gennemførelse. Hvad angår udveksling af oplysninger inden for kartellet kunne den »europæiske sekretær« ikke som udgangspunkt anses for mellemled for udvekslingen mellem de europæiske kartelmedlemmer, eftersom næsten halvdelen af de mellem medlemmerne udvekslede oplysninger skete på bilateralt niveau, og idet den udveksling af oplysninger, som den europæiske sekretær formidlede, totalt set var faldende efter september 1999. Efter udløbet af den ordning, der var en følge af GQ-aftalen, havde den »europæiske sekretær« ikke længere haft opgaven at indkalde

til møder. Desuden var sekretæren ikke ene om at bære omkostninger (opfølgning, udfærdigelse af referat osv.) og finansiere møderne, idet det var blevet fordelt efter et turnusordningsprincip. Endelig var det urigtigt at anse den »europæiske sekretær« for at lede møderne i den forstand, at denne skulle have haft ledelsesfunktioner eller været drivkraften inden for kartellet, eftersom sekretæren i denne forbindelse begrænsede sig til at indhente anmodninger og forslag fra hvert enkelt medlem og sammenfatte både disse og resultatet af diskussioner. Selskaberne i Areva-koncernen har under alle omstændigheder gjort gældende, at Kommissionen har begået en fejl, da den i 513. betragtning til den anfægtede beslutning konstaterede, at sekretærrollen havde været meget vigtig og reelt havde været afgørende for kartellets funktion. Efter at Siemens udtrådte af kartellet i 2002, ophørte GQ- og EQ-aftalerne med at finde anvendelse, og rollen som kartellets »europæiske sekretær« blev meget forenklet. Navnlig mistede den europæiske sekretær funktionen som den eneste, der organiserede møder, og den var ikke længere ansvarlig for tildelingen af markeder. Rollen som den »europæiske sekretær« blev således begrænset til alene at udføre kartelmedlemmernes beslutninger, idet sekretæren skulle forenkle kartellets funktion, uden at denne i øvrigt var uundværlig.

275 Det tredje led af det sjette anbringende, som selskaberne i Areva-koncernen har gjort gældende, vedrører en tilsidesættelse ligebehandlingsprincippet, idet Kommissionen havde behandlet den omhandlede virksomhed på samme måde som Siemens, uanset at denne ikke havde befundet sig i en sammenlignelig situation, og på en anden måde end ABB og de japanske virksomheder, der deltog i kartellet, uanset at disse virksomheder havde befundet sig i en sammenlignelig situation. Det fjerde led vedrører en tilsidesættelse af proportionalitetsprincippet, idet alvoren af den overtrædelse, den omhandlede virksomhed havde begået, og alvoren af de overtrædelser, som de andre kartelmedlemmer havde begået, ikke var tilstrækkelig til at begrunde en forhøjelse på 50 % af grundbeløbet for de bøder, de var blevet pålagt.

276 Kommissionen bestrider de argumenter, som Alstom og selskaberne i Areva-koncernen har fremført, og har påstået deres anbringender og klagepunkter forkastet.

— Rettens bemærkninger

277 I 514. betragtning til den anfægtede beslutning udtalte Kommissionen bl.a., at den omhandlede virksomhed på grund af sin funktion som kartellets »europæiske sekretær« havde haft en ledende rolle i overtrædelsen som omhandlet i retningslinjernes punkt 2, tredje led. Kommissionen fandt i 514. og 522. betragtning til den anfægtede beslutning, at grundbeløbet på de bøder, som Alstom skulle pålægges, burde forhøjes med 50 %, hvilket ledte frem til dette beløb på 65 020 000 EUR, og at grundbeløbet for de bøder, som Areva T & D SA og de andre selskaber i Areva-koncernen skulle pålægges, burde forhøjes med 50 %, hvilket ledte frem til beløb på henholdsvis 53 550 000 EUR og 25 500 000 EUR.

278 Når visse selskaber ifalder ansvar på grund af flere virksomheders deltagelse i en overtrædelse af artikel 81 EF og/eller af EØS-aftalens artikel 53, skal Kommissionen ved udmålingen af grundbeløbet for den bøde, der skal pålægges disse selskaber, i henhold til artikel 15, stk. 2, i forordning nr. 17 eller artikel 23, stk. 2, i forordning nr. 1/2003, foretage en undersøgelse af den relative grovhed af den virksomheds deltagelse i overtrædelsen, som selskabet ledte (jf. i denne retning den ovenfor i præmis 87 nævnte dom i sagen Suiker Unie m.fl. mod Kommissionen, præmis 623, den ovenfor i præmis 61 nævnte dom i sagen Aalborg Portland m.fl. mod Kommissionen, præmis 92, og den ovenfor i præmis 219 nævnte dom af 25.10.2005 i sagen Groupe Danone mod Kommissionen, præmis 277). Dette indebærer, at det skal fastslås, hvilken rolle hvert selskab havde spillet i overtrædelsen i den periode, hvorunder det deltog i den (jf. i denne retning den ovenfor i præmis 65 nævnte dom i sagen Kommissionen mod Anic Partezipacioni, præmis 150, den ovenfor i præmis 63 nævnte dom i sagen Enichem Anic mod Kommissionen, præmis 264, og den ovenfor i præmis 219 nævnte dom af 25.10.2005 i sagen Groupe Danone mod Kommissionen, præmis 277) under ledelsen af det ene eller det andet af de omhandlede selskaber. Dette er den logiske konsekvens af princippet om, at straffe og sanktioner kun kan pålægges individuelle personer, sådan som påpeget i præmis 219 ovenfor (jf. den ovenfor i præmis 219 nævnte dom af 25.10.2005 i sagen Groupe Danone mod Kommissionen, præmis 278 og den deri nævnte retspraksis).

279 I overensstemmelse med princippet om, at straffe og sanktioner kun kan pålægges individuelle personer, bestemmes det i retningslinjernes punkt 2 og 3, at bødens beløb kan varieres under hensyn til en række skærpende eller formildende omstændigheder, som er særlige for hver virksomhed, der har deltaget i overtrædelsen, og for hvert selskab, som denne deltagelse efterfølgende kan tilregnes. Navnlig indeholder punkt 2 en ikke-udtømmende liste over skærpende omstændigheder, som kan tages i betragtning.

280 Ved beregningen af bødens størrelse skal der tages hensyn til, om en eller flere virksomheder har spillet en førende rolle i kartellet, da de virksomheder, som har spillet en sådan rolle, har et særligt ansvar i forhold til de øvrige virksomheder (den ovenfor i præmis 134 nævnte dom i sagen Tokai Carbon m.fl. mod Kommissionen, præmis 316, og den ovenfor i præmis 87 nævnte dom i sagen BASF mod Kommissionen, præmis 281; jf. også i denne retning Rettens dom af 14.5.1998, sag T-347/94, Mayr-Melnhof mod Kommissionen, Sml. II, s. 1751, præmis 291). Den ikke-udtømmende liste over omstændigheder, der kan begrunde en forhøjelse af bødens grundbeløb, og som er fastsat i retningslinjernes punkt 2, omfatter bl.a. i dets tredje led »en førende rolle eller tilskyndelse til overtrædelsen«, som virksomheden har spillet.

281 Det følger således af selve ordlyden af retningslinjernes punkt 2, tredje led, at der skal sondres mellem begrebet »leder« og begrebet »tilskyndende part« i forhold til en overtrædelse. Rollen som en, der har tilskyndet til et kartel, vedrører således det tidspunkt, hvor kartellet blev dannet eller udvidet, mens rollen som leder vedrører dets funktion (den ovenfor i præmis 87 nævnte dom i sagen BASF mod Kommissionen, præmis 316). Eftersom den anfægtede beslutning kun anfører, at den omhandlede virksomhed havde en ledende rolle, skal Alstoms argumenter, der hviler på begrebet »tilskyndende part«, forkastes.

282 De klagepunkter, der vedrører en fejlvurdering og en tilsidesættelse af retningslinjernes punkt 2, tredje led, kræver herefter, at det undersøges, hvorvidt Kommissionen

ud fra den foreliggende sags kontekst med rette har kunnet mene, at den omstændighed, at den omhandlede virksomhed har haft rollen som kartellets europæiske sekretær, kunne sidestilles med, at den spillede en rolle som leder af overtrædelsen som omhandlet i retningslinjernes punkt 2, tredje led. Inden for rammerne af prøvelsen af lovligheden af vurderingen af den omhandlede virksomheds rolle som leder af overtrædelsen og af det særlige ansvar, som Alstom og selskaberne i Areva-koncernen af denne grund har ifaldet, bør Retten begrænse sin prøvelse til de faktiske omstændigheder, der som bevis for en sådan rolle er anført i den anfægtede beslutning.

283 For at blive kvalificeret som leder af et kartel skal en virksomhed have været en væsentlig drivende kraft bag kartellet (den ovenfor i præmis 87 nævnte dom i sagen BASF mod Kommissionen, præmis 374, og Rettens dom af 18.6.2008, sag T-410/03, Hoechst mod Kommissionen, Sml. II, s. 881, præmis 423) eller have haft et særligt og konkret ansvar for dettes funktion (jf. i denne retning den ovenfor i præmis 87 nævnte dom i sagen BASF mod Kommissionen, præmis 300). Denne omstændighed bør vurderes ud fra den foreliggende sags kontekst i sin helhed (jf. i denne retning den ovenfor i præmis 87 nævnte dom i sagen BASF mod Kommissionen, præmis 299 og 373). Denne omstændighed kan bl.a. udledes deraf, at virksomheden gennem ad hoc-initiativer spontant har givet kartellet en fundamental drivkraft (jf. i denne retning den ovenfor i præmis 87 nævnte dom i sagen BASF mod Kommissionen, præmis 348, 370-375 og 427, samt dommen i sagen Hoechst mod Kommissionen, præmis 426). Denne omstændighed kan også udledes af en flerhed af indicier, som afslører virksomhedens offervilje i forhold til at sikre kartellets stabilitet og succes (jf. i denne retning den i præmis 87 ovennævnte dom i sagen BASF mod Kommissionen, præmis 351). Dette er tilfældet, når det er godtgjort, at virksomheden har udøvet funktioner som koordinator inden for kartellet og navnlig har organiseret og sørget for personalet til det sekretariat, som har ansvar for den egentlige gennemførelse af kartellet (jf. i denne retning Rettens dom af 9.7.2003, sag T-224/00, Archer Daniels Midland og Archer Daniels Midland Ingredients mod Kommissionen, Sml. II, s. 2597, præmis 246 og 247). Tilsvarende er dette også tilfældet, når det godtgøres, at den nævnte virksomhed har spillet en central rolle i kartellets egentlige funktion, eksempelvis ved at organisere en række møder, ved at samle og formidle oplysninger inden for kartellet, ved at tage ansvaret for at repræsentere visse medlemmer inden for rammerne af kartellet eller ved hyppigst at være den, der fremsætter forslag vedrørende kartellets funktion (jf. i denne retning Domstolens dom af 8.11.1983, forenede sager 96/82-102/82, 104/82, 105/82, 108/82 OG 110/82, IAZ International Belgium

m.fl. mod Kommissionen, Sml. s. 3369, præmis 57 og 58, og den ovenfor i præmis 87 nævnte dom i sagen BASF mod Kommissionen, præmis 404, 439 og 461).

284 Det er derimod ikke en nødvendig forudsætning for at anse en virksomhed for leder af et kartel, at den øver pression over for de øvrige karteldeltagere eller endog dikterer deres adfærd (den ovenfor i præmis 87 nævnte dom i sagen BASF mod Kommissionen, præmis 374). En virksomheds position på markedet eller de ressourcer, den råder over, kan heller ikke udgøre indicier for en rolle som leder af overtrædelsen, uanset at de er en del af den kontekst, i forhold til hvilken sådanne indicier skal vurderes (jf. i denne retning den ovenfor i præmis 283 nævnte dom i sagen Archer Daniels Midland og Archer Daniels Midland Ingredients mod Kommissionen, præmis 241, og den ovenfor i præmis 87 nævnte dom i sagen BASF mod Kommissionen, præmis 299).

285 Som det fremgår af 511.-513. betragtning til den anfægtede beslutning, har Kommissionen i det foreliggende tilfælde taget hensyn til, at kartellets »europæiske sekretariat« var det samme under hele kartellets varighed, og at dette på trods af ændringer af mange organisatoriske kendetegn ved kartellet forblev stabilt gennem tiden. Dette sekretariat havde haft mange opgaver. Med henvisning til 121.-123., 131., 132., 142., 147.-149., 157.-161., 173., 185. og 191.-198. betragtning til den anfægtede beslutning har Kommissionen gjort gældende, at kartellets »europæiske sekretariat« havde tjent som kommunikationsled mellem de europæiske virksomheder, der var medlemmer af kartellet, samt mellem disse virksomheder og det japanske sekretariat, der havde indkaldt til og ledet møderne, og som havde været ansvarlig for at føre regnskab med kvoterne. Ifølge Kommissionen fremgår det klart af dette sekretariats meddelelser, af indholdet af henholdsvis GQ-aftalen og EQ-aftalen, samt af kartellets egentlige funktion, at rollen som kartellets »europæiske sekretær« var afgørende. Den »europæiske sekretær« havde ved at tage initiativ til og afsætte væsentlige ressourcer til kartellet præsteret anseelige ydelser for kartellet og havde på en helt særlig måde bidraget til, at kartellet fungerede godt.

286 Det skal for det første — alene ud fra de faktiske omstændigheder, som fremgår af den anfægtede beslutning, og som Alstom og selskaberne i Areva-koncernen ikke har bestridt (jf. bl.a. præmis 266 og 273 ovenfor) — undersøges, om Kommissionen uden at tilsidesætte artikel 23, stk. 2, litra a), i forordning nr. 1/2003 og retningslinjernes punkt 2, tredje led, og også uden at anlægge nogen fejlvurdering kunne konkludere, at den omhandlede virksomhed spillede en ledende rolle i overtrædelsen ved fra udgangen af 1999 til den 11. maj 2004 at have påtaget sig funktionen som kartellets »europæiske sekretær«, sådan som det fremgår af 147. betragtning til den anfægtede beslutning.

287 Det skal i denne henseende konstateres, at de af kartellets »europæiske sekretær« udførte opgaver gav sekretæren en førende rolle i kartellet koordinering og under alle omstændigheder i dets egentlige funktion. Som Kommissionen med rette har konstateret i den anfægtede beslutning, var denne »europæiske sekretær« nemlig kontaktleddet mellem kartelmedlemmerne og spillede en afgørende rolle i kartellets egentlige funktion, idet den inden for kartellet lettede udvekslingen af oplysninger, idet den centraliserede, samlede og udvekslede oplysninger, som var afgørende for kartellets funktion, og navnlig oplysninger, der vedrørte GIS-projekter, med andre kartelmedlemmer, idet den organiserede og fungerede som sekretariat for arbejdsgruppernes møder, og idet den lejlighedsvis ændrede de koder, der skulle dække over disse møder eller disse kontakter. Desuden har Kommissionen i 147. og 513. betragtning til den anfægtede beslutning med rette kunnet mene, at kartellets »europæiske sekretær« var et vigtigt ansvar, som indebar væsentlige ressourcer, hvad enten det var i forhold til tid eller personale, som blev afsat hertil. Uden den centrale koordinering og organisation, som dette sekretariat sikrede, havde kartellet uden tvivl ikke kunnet fungere så effektivt, når henses til dets kompleksitet. Når henses til den omstændighed, at det er ubestridt, at den omhandlede virksomhed udførte de nævnte opgaver på permanent basis fra udgangen af 1999 til den 8. januar 2004, har Kommissionen i øvrigt med rette kunnet konkludere, at den nævnte virksomhed i det foreliggende tilfælde udgjorde en betydningsfuld drivkraft i kartellet, og at det på denne måde har haft en ledende rolle i overtrædelsen som omhandlet i retningslinjernes punkt 2, tredje led.

288 Denne konklusion anfægtes ikke af de øvrige argumenter, som Alstom og selskaberne i Areva-koncernen har fremført.

289 Det skal indledningsvis bemærkes, at Alstom ikke har noget grundlag for at kritisere den anfægtede beslutning ved at støtte sig på visse faktiske og retlige vurderinger, der fremgår af klagepunktsmeddelelsen (jf. præmis 264 ovenfor). Det er i denne henseende tilstrækkeligt at påpege, at klagepunktsmeddelelsen udgør et forberedende dokument, hvis faktiske og retlige bedømmelser alene er af foreløbig karakter (jf. præmis 248 ovenfor).

290 Hvad herefter angår de kriterier, der vedrører kvalificeringen som leder af en overtrædelse, som angiveligt ikke foreligger i det foreliggende tilfælde, nemlig trusler mod virksomheder, som ikke deltog i kartellet, eller beslutningstagning vedrørende kartellets udvidelse eller dets forhold til tredjeparter, eller endog rollen som den, der har tilskyndet til eller skabt kartellet, skal det fastslås, at disse forhold vedrører tidspunktet, da et kartel skabes eller udvides, og følgelig rollen som »tilskyndende part«, som det er blevet påpeget i præmis 281 ovenfor. Uanset at sådanne forhold kan være afgørende med henblik på at fastslå, at virksomheden har overtalt eller tilskyndet andre virksomheder til at danne kartellet eller til at tilslutte sig det, og følgelig i forhold til at kvalificere virksomheden som en »tilskyndende part« som omhandlet i retningslinjernes punkt 2, tredje led (jf. i denne retning den ovenfor i præmis 87 nævnte dom i sagen BASF mod Kommissionen, præmis 316 og 321), er disse forhold ikke afgørende, når det drejer sig om at kvalificere en virksomhed som leder af overtrædelsen, i hvilket tilfælde det som i det foreliggende er tilstrækkeligt at fastslå, at den omhandlede virksomhed har været en væsentlig drivende kraft bag kartellet (jf. præmis 283 ovenfor).

291 Selv hvis det antages, at den omhandlede virksomhed ikke har haft en tilstrækkelig økonomisk styrke eller stilling med overordnede magtbeføjelser til at kunne overvåge og sikre kartellets efterlevelse, er dette i øvrigt ikke tilstrækkeligt til at udelukke, at det har kunnet spille en ledende rolle i overtrædelsen som omhandlet i retningslinjernes punkt 2, tredje led. Som det fremgår af den ovenfor i præmis 283 og 284 nævnte retspraksis, udelukker den omstændighed, at den omhandlede virksomhed ikke nødvendigvis har været i stand til at påtvinge de andre kartelmedlemmer en vis adfærd, ikke på forhånd, at den på den ene eller den anden måde — i det foreliggende tilfælde

ved på permanent basis at have udfyldt funktionen som kartellets »europæiske sekretær«, uanset at denne funktion havde en administrativ karakter — repræsenterede en væsentlig drivende kraft bag kartellet, som gjorde det muligt for kartellet at fungere på en kontinuerlig og effektiv måde.

292 Hvad angår Alstoms påstande om, at rollen som kartellets »europæiske sekretær« var blevet pålagt den omhandlede virksomhed »omkring år 2000«, støttes dette ikke af nogen beviser i den foreliggende procedures sagsakter og heller ikke af erklæringen af 15. september 2006 fra S. (jf. præmis 23 ovenfor) eller af 147. og 191. betragtning til den anfægtede beslutning, som Alstom har påberåbt sig i denne henseende. Alstoms argumenter om, at den omhandlede virksomhed ikke spontant påtog sig funktionen som kartellets »europæiske sekretær«, eller at den i udførelsen af denne funktion skulle følge visse forudfastsatte regler inden for kartellet, udelukker desuden ikke, at den havde spillet en rolle som leder af kartellet. Det, der er vigtigt i den henseende, er, at den omhandlede virksomhed rent faktisk udøvede funktionerne som kartellets »europæiske sekretær« på permanent basis fra udgangen af 1999 indtil den 8. januar 2004, hvilket er en periode på ca. fire år og to måneder, samt at den på denne måde spillede en førende rolle i kartellets koordinering og i dets egentlige funktion.

293 Argumenterne om, at funktionerne som kartellets »europæiske sekretær« ikke alle alene var blevet udført af den omhandlede virksomhed, men at andre virksomheder i henhold til kartellets regler direkte kunne udveksle visse oplysninger indbyrdes, organisere kartelmøder, navnlig møder vedrørende kartellets styring, eller gennemføre kartellet, navnlig i forhold til tildelingen af GIS-projekter, uden at referere til kartellets »europæiske sekretær«, er tilsvarende ikke af en sådan beskaffenhed, at de kan rejse tvivl om Kommissionens opfattelse, hvorefter den omhandlede virksomhed spillede en ledende rolle i overtrædelsen inden for kartellet, ved på permanent basis at påtage sig alle de funktioner, som var blevet tildelt kartellets »europæiske sekretær«. Hverken 120., 122., 149., 152., 157., 162., 180., 182., 185., 194., 197., 205. og 207. betragtning til den anfægtede beslutning, som Alstom har citeret, eller beviserne i

sagsakten til nærværende procedure gør det muligt at konkludere, at ABB eller de andre virksomheder, der deltog i kartellet, og som ikke formelt har spillet rollen som »europæiske sekretær«, på en i alt væsentligt identisk måde som den omhandlede virksomhed greb ind i kartellets funktion, hverken i forhold til frekvens, varighed, betydning eller intensitet. Hvis det antages, at de andre virksomheder, der deltog i kartellet, navnlig ABB, også havde spillet en væsentlig rolle i at fastlægge kartellets generelle strategi eller ved at indtage en stilling med overordnede magtbeføjelser inden for kartellet, ville dette desuden så meget desto mere begrunde, at deres ansvar i kartellets funktion også blev undersøgt, fordi de havde spillet en ledende rolle i overtrædelsen, men det ville under ingen omstændigheder rejse tvivl om Kommissionens opfattelse, hvorefter den omhandlede virksomhed har spillet en rolle som »leder af overtrædelsen« inden for kartellet ved at på permanent basis at påtage sig funktioner, som var blevet tildelt kartellets »europæiske sekretær« (jf. i denne retning den ovenfor i præmis 87 nævnte dom i sagen BASF mod Kommissionen, præmis 376).

294 Det skal derfor fastslås, at Kommissionen uden hverken at tilsidesætte artikel 23, stk. 2, litra a), i forordning nr. 1/2003 og retningslinjernes punkt 2, tredje led, eller anlægge en fejlvurdering har kunnet fastslå, at den omhandlede virksomhed ved at udøve funktionerne som kartellets »europæiske sekretær« på permanent basis fra udgangen af 1999 indtil den 8. januar 2004 har spillet en ledende rolle i overtrædelsen.

295 I det omfang 512. og 513. betragtning til den anfægtede beslutning klart lader det ræsonnement fremgå — som Kommissionen har anlagt for at kvalificere den omhandlede virksomhed som leder af overtrædelsen, hvilket bygger på de koordineringsfunktioner, som den nævnte virksomhed har udøvet, samt på dens centrale rolle i kartellets egentlige funktion — er den anfægtede beslutning blevet tilstrækkeligt begrundet som omhandlet i den retspraksis, der er nævnt i præmis 283 ovenfor. Alstoms klagepunkt vedrørende en manglende begrundelse i den anfægtede beslutning på dette punkt bør følgelig forkastes. Som Kommissionen med rette har påpeget, fremgår det i øvrigt af Alstoms egne skrivelser, at selskabet har været i stand til at forstå det af

Kommissionen anlagte ræsonnement i den anfægtede beslutning for at kvalificere den omhandlede virksomhed som leder af overtrædelsen.

296 Hvad angår klagepunktet om en tilsidesættelse af principperne om ligebehandling og proportionalitet består dette nærmere bestemt i at bestride det rimelige i forhøjelsen på 50 % af grundbeløbet for bøder, Alstom og selskaberne i Areva-koncernen var blevet pålagt.

297 Det følger af retspraksis, at overholdelsen af ligebehandlingsprincippet eller af princippet om forbud mod forskelsbehandling som anført i præmis 235 ovenfor skal forenes med overholdelsen af legalitetsprincippet, hvilket indebærer, at ingen til egen fordel kan påberåbe sig en ulovlighed, der er begået til fordel for andre (jf. i denne retning Domstolens dom af 4.7.1985, sag 134/84, Williams mod Revisionsretten, Sml. s. 2225, præmis 14 og den deri nævnte retspraksis, og Rettens dom af 14.5.1998, sag T-308/94, Cascades mod Kommissionen, Sml. II, s. 925, præmis 259, samt den ovenfor i præmis 131 nævnte dom i sagen LR AF 1998 mod Kommissionen, præmis 367).

298 I øvrigt kræver overholdelsen af proportionalitetsprincippet, som anført i præmis 235 ovenfor, at bøderne ikke er uforholdsmæssige i forhold til de tilsigtede mål, hvilket vil sige i forhold til overholdelsen af konkurrenceretten, og at størrelsen af den bøde, der pålægges for en overtrædelse af konkurrenceretten, står i forhold til overtrædelsen, når denne bedømmes i sin helhed, hvorved der navnlig skal tages hensyn til dennes grovhed (Rettens dom af 6.10.1994, sag T-83/91, Tetra Pak mod Kommissionen, Sml. II. s. 755, præmis 240, af 8.7.2004, forenede sager T-67/00, T-68/00, T-71/00 og T-78/00, JFE Engineering m.fl. mod Kommissionen, Sml. II, s. 2501, præmis 532, og af 12.9.2007, sag T-30/05, Prym og Prym Consumer mod Kommissionen, ikke trykt i Samling af Afgørelser, præmis 224).

299 For at vurdere en overtrædelses grovhed er det nødvendigt at tage hensyn til en lang række forhold, hvis art og betydning varierer alt efter den pågældende overtrædelse og de særlige omstændigheder i forbindelse hermed (den ovenfor i præmis 247 nævnte dom i sagen Musique Diffusion française m.fl. mod Kommissionen, præmis 120, og den ovenfor i præmis 298 nævnte dom i sagen JFE Engineering m.fl. mod Kommissionen, præmis 532).

300 Det skal desuden påpeges, at de virksomheder, som deltager i en længerevarende overtrædelse, på forskellige tidspunkter kan have haft den ledende rolle, hvorfor det ikke kan udelukkes, at hver virksomhed samt de selskaber, som deres adfærd kan tilregnes, lægges den skærpende omstændighed til last, som beror på den ledende rolle i overtrædelsen (den ovenfor i præmis 87 nævnte dom i sagen BASF mod Kommissionen, præmis 460).

301 Med henblik på at efterprøve, hvorvidt lighedsprincippet er blevet tilsidesat, skal behandlingen af Alstom og af selskaberne i Areva-koncernen på den ene side — i forhold til den skærpende omstændighed at have haft en rolle som »leder af overtrædelsen« — sammenlignes med behandlingen af henholdsvis Siemens, ABB og de selskaber, som ledte de japanske virksomheder, som deltog i kartellet, på den anden side.

302 Det skal indledningsvis fastslås, at når henses til denne skærpende omstændighed, finder forhøjelsen på 50 % af grundbeløbet for deres bøder anvendelse på Alstom og selskaberne i Areva-koncernen på tilsvarende måde, som den finder anvendelse på Siemens af den grund, at den omhandlede virksomhed på samme måde som den af Siemens ledte virksomhed på permanent basis havde påtaget sig funktionerne som kartellets »europæiske sekretær«. Alstom har specifikt kritiseret denne identiske behandling ved at gøre gældende, at den omhandlede virksomheds situation adskilte sig fra situationen for den af Siemens ledte virksomhed derved, at den omhandlede virksomhed havde påtaget sig funktionerne som kartellets »europæiske sekretær« i en periode, der var halvt så lang som den af Siemens ledte virksomheds.

303 Som allerede anført, følger det af 147. og 178. betragtning til den anfægtede beslutning, at den af Siemens ledte virksomhed påtog sig funktionerne som kartellets »europæiske sekretær« i en periode, der var halvt så lang som den af Siemens ledte virksomheds funktionerne som kartellets »europæiske sekretær« fra kartellets begyndelse den 15. april 1988 indtil september 1999, dvs. en periode på ca. elleve år og fem måneder, og at den omhandlede virksomhed efter den af Siemens ledte virksomheds udtrædelse af kartellet havde påtaget sig de samme funktioner fra udgangen af 1999. indtil kartellets aktiviteter ophørte den 11. maj 2004. Da teorien om økonomisk succession ikke er blevet anvendt på dem (præmis 111 ovenfor), kan Alstom og selskaberne i Areva-koncernen desuden kun i det foreliggende tilfælde holdes personligt ansvarlige for rollen som den drivende kraft, som denne omhandlede virksomhed har spillet i kartellets funktion, i den periode, da de direkte eller indirekte ledte denne virksomheds aktiviteter. Det følger af artikel 1, litra b)-f), i den anfægtede beslutning, sammenholdt med 358. og 371. betragtning hertil, at den rolle som leder af kartellet, som den omhandlede virksomhed har spillet, kun kan tilregnes

— Alstom fra udgangen af 1999 indtil den 8. januar 2004, dvs. en periode på ca. fire år og to måneder

— Areva T & D SA fra udgangen af 1999 indtil den 11. maj 2004, dvs. en periode på ca. fire år og to måneder

— Areva T & D AG fra den 22. december 2003 indtil den 11. maj 2004, dvs. en periode på ca. fem måneder

— og Areva og Areva T & D Holding fra den 9. januar til den 11. maj 2004, dvs. en periode på ca. fire måneder.

304 Ud fra enhver betragtning er der derfor en væsentlig forskel på varigheden af udøvelsen af funktionerne som kartellets »europæiske sekretær« udøvet af en virksomhed under Siemens ledelse og varigheden af udøvelsen af samme funktioner af den omhandlede virksomhed under Alstoms og Areva-koncernens selskabers ledelse.

305 I den anfægtede beslutning fokuserede Kommissionen på det forhold, at både den af Siemens ledte virksomhed og den omhandlede virksomhed var kartellets eneste »europæiske sekretær«, og at det var en kontinuerlig og varig indsats. Det skal i denne forbindelse fastslås, at uanset at Alstom med rette har anført, at den omhandlede virksomhed i 147. og 191. betragtning til den anfægtede beslutning kun er identificeret som kartellets »midlertidige europæiske sekretær« ved udgangen af 1999 eller begyndelsen af 2002, har Alstom ikke bestridt, at det i marts 2002 blev besluttet, at virksomheden påtog sig ansvaret for dette sekretariat alene, på ubestemt tid og dermed kontinuerligt og varigt. Betragtningen, hvorefter den omhandlede virksomhed påtog sig kartellets »europæiske sekretariat« alene, kontinuerligt og varigt, drages desuden ikke i tvivl af det af Alstom påberåbte forhold, hvorefter den omhandlede virksomhed kun påtog sig funktionerne som kartellets »europæiske sekretær« i en begrænset periode på ca. fire år og to måneder, eftersom denne faktiske omstændighed er uafhængig af Alstoms vilje og alene var en følge af, at Kommissionen — efter ABB's redegørelse (præmis 10 ovenfor) — greb ind for at bringe overtrædelsen til ophør.

306 Det rejser spørgsmålet, hvorvidt den væsentlige forskel på varigheden af udøvelsen af funktionerne som kartellets »europæiske sekretær«, som kan tilregnes forskellige af de omhandlede virksomheder, har relevans i forhold til den skærpende omstændighed, som beror på den ledende rolle i overtrædelsen, eller om der i det foreliggende tilfælde kan ses bort fra en sådan forskel i lyset af, at de nævnte virksomheder påtog sig det europæiske sekretariat alene, kontinuerligt og varigt.

307 Under de i sagen foreliggende omstændigheder, nemlig hvor forskellige virksomheder i en længere periode og under forskellige selskabers ledelse successivt og i klart fastlagte perioder har spillet rollen som leder af overtrædelsen, kræver principperne om ligebehandling og proportionalitet, at selskaber, der har ledet en eller flere virksomheder, som under deres ledelsen har spillet rollen som »leder af overtrædelsen«, bliver pålagt en forskellig forhøjelse af grundbeløbet for deres bøde, når der er væsentlig forskel på den periode, hvorunder den eller de nævnte virksomheder under deres ledelse spillede den pågældende rolle. Det skal påpeges, at rollen som leder vedrører kartellets funktion (jf. præmis 281 ovenfor), og at den — i modsætning til rollen som den tilskyndende part til kartellet — nødvendigvis strækker sig over en vis tid. Der bør således tages hensyn til, at et selskab, som ledte en af de virksomheder, der deltog i kartellet, kan blive tilregnet den rolle som drivkraft, som den pågældende virksomhed har spillet i kartellets funktion i en periode på maksimalt lidt over en fjerdedel af den periode, da overtrædelsen fandt sted, sådan som det er tilfældet for Alstom og selskaberne i Areva-koncernen, mens et andet selskab, som ledte en anden virksomhed, der deltog i kartellet, kan blive tilregnet den rolle som drivkraft, som denne anden virksomhed har spillet i kartellets funktion, i en periode på næsten tre fjerdedele af den omhandlede periode, sådan som det er tilfældet for Siemens. I øvrigt har Kommissionen selv under retsmødet erkendt, at den periode, hvorunder en virksomhed spillede en rolle som »leder af overtrædelsen«, er et kriterium, der skal tages hensyn til med henblik på at vurdere skærpelsen af det ansvar, der bør følge af en sådan rolle (jf. præmis 39 ovenfor).

308 Det følger heraf, at Kommissionen ved i den anfægtede beslutning at pålægge en identisk forhøjelse af grundbeløbet for Alstoms og Areva-koncernens selskabers bøde på den ene side og af grundbeløbet for Siemens bøde på den anden side — på trods af at der var en væsentlig forskel på de perioder, hvorunder den eller de omhandlede virksomheder under deres ledelse havde udøvet funktionerne som kartellets »europæiske sekretær« — tilsidesatte principperne om ligebehandling og proportionalitet.

309 Det skal herefter fastslås, at hvad angår den skærpende omstændighed, som beror på den ledende rolle i overtrædelsen, er ABB blevet behandlet anderledes end Alstom og selskaberne i Areva-koncernen, fordi ABB i modsætning de sidstnævnte ikke er blevet kvalificeret som »leder af overtrædelsen« og følgelig ikke er blevet pålagt en

forhøjelse af grundbeløbet for bøden som følge af denne skærpende omstændighed. Alstom og selskaberne i Areva-koncernen kritiserer denne forskellige behandling, idet de har gjort gældende, at ABB's situation var sammenlignelig med deres hvad angik den skærpende omstændighed, som beror på rollen som leder af overtrædelsen.

310 Det er imidlertid ikke blevet godtgjort, og end ikke blevet påstået, at ABB har påtaget sig funktionerne som kartellets »europæiske sekretær« eller at det alene, kontinuerligt og varigt har udøvet de funktioner, som normalt tilfalder den pågældende sekretær. Selv om det generelt antages — også af Kommissionen — at ABB spillede en »væsentlig rolle« inden for kartellet, er det desuden ikke blevet påvist, at denne rolle i forhold til kartellets funktion havde været sammenlignelig med den, som den omhandlede virksomhed og den af Siemens ledte virksomhed havde spillet som kartellets »europæiske sekretær«. Det er således ikke blevet godtgjort, at ABB har befundet sig i en situation, som kunne sammenlignes med Alstoms, Areva-koncernens selskabers eller Siemens' situation.

311 Selv hvis det antages, at Kommissionen havde foretaget en ulovlig anvendelse af kriterier vedrørende kvalificeringen af lederen af overtrædelsen, som påpeget i præmis 283 ovenfor, ved ikke at anvende denne kvalificering i forhold til ABB på trods af den væsentlige rolle, denne virksomhed spillede inden for kartellet, ville en sådan ulovlighed, der er begået til fordel for andre, ikke kunne begrunde, at der gives medhold i nærværende klagepunkter om annullation, som Alstom og selskaberne i Areva-koncernen har gjort gældende, hvilket er i overensstemmelse med den ovenfor i præmis 297 nævnte retspraksis.

312 Heraf følger det, at klagepunkterne vedrørende en tilsidesættelse af princippet om forbud mod forskelsbehandling, fordi Alstom og selskaberne i Areva-koncernen ikke er blevet behandlet på samme måde som ABB, uanset at de befandt sig i en sammenlignelig situation, bør forkastes.

313 Endelig skal det fastslås, at Alstom og selskaberne i Areva-koncernen også er blevet behandlet anderledes end de selskaber, som ledte de japanske virksomheder på tidspunktet for deres deltagelse i den i den anfægtede beslutnings artikel 1 konstaterede overtrædelse hvad angår den skærpende omstændighed, der beror på udøvelsen af rollen som leder af overtrædelsen. I 511. betragtning til den anfægtede beslutning fastslog Kommissionen i denne henseende, at »rollen som japansk sekretær […] i det væsentlige vedrørte udvekslinger mellem de japanske karteldeltagere og udvekslinger med den europæiske sekretær vedrørende [GIS-]projekter uden for EØS«, og at denne rolle »på grund af en turnusordning med korte perioder blev udfyldt af Hitachi, Toshiba og Melco« for i det væsentlige heraf at udlede, at det ikke kunne sammenlignes med en rolle som »leder af overtrædelsen« som omhandlet i retningslinjernes punkt 2, tredje led. Alstom og selskaberne i Areva-koncernen kritiserer denne forskellige behandling, idet de har gjort gældende, at i det omfang den virksomhed, som de successivt havde ledet, havde udøvet funktionerne som kartellets »europæiske sekretær« i en periode på ca. fire år, befandt de sig i en situation, som i det væsentlige var sammenlignelig med situationen for de selskaber, som hver især havde ledet en japansk virksomhed, der havde udøvet funktionerne som »japansk sekretær« i en tilsvarende periode.

314 I den anfægtede beslutning fandt Kommissionen inden for rammerne af sin vurdering af den skærpende omstændighed, der beror på rollen som leder af overtrædelsen, at udøvelsen af funktionerne som kartellets »europæiske sekretær« og udøvelsen af funktionerne som kartellets »japanske sekretær« ikke var sammenlignelige. Kommissionen tog hensyn til, at »rollen som japansk sekretær […] i det væsentlige vedrørte udvekslinger mellem de japanske karteldeltagere og udvekslinger med den europæiske sekretær vedrørende projekter uden for EØS«. I denne henseende anførte Kommissionen i 127., 128. og 246. betragtning til den anfægtede beslutning, at de japanske virksomheders deltagelse i den i den anfægtede beslutnings artikel 1 konstaterede overtrædelse hovedsageligt var knyttet til eksistensen af en »fælles ordning« (jf. præmis 29 ovenfor), hvorefter de japanske virksomheder afstod fra at afgive bud på GIS-projekter i EØS. Det fremgår nemlig af denne »fælles ordning«, at det »japanske sekretariat« i modsætning til det »europæiske sekretariat« ikke havde haft rollen som drivkraft for kartellets funktion inden for EØS, og at de selskaber, der ledte de japanske virksomheder med ansvar for dette sekretariat, ikke pådrager sig særligt ansvar i denne henseende. De af Alstom og selskaberne i Areva-koncernen

formulerede klagepunkter om, at de er blevet behandlet anderledes end de japanske selskaber, for så vidt som Kommissionen ikke i forhold til disse japanske selskaber har anvendt forhøjelsen af bødebeløbet som følge af den skærpende omstændighed, der beror på rollen som leder af overtrædelsen, som de af disse japanske selskaber ledte virksomheder har spillet, bør derfor forkastes, eftersom deres situation ikke er sammenlignelig med de omhandlede japanske selskabers situation.

315 Selv hvis det antages, at Kommissionen havde foretaget en ulovlig anvendelse af kriterier vedrørende kvalificeringen af lederen af overtrædelsen, sådan som påpeget i præmis 283 ovenfor, ved ikke at anvende denne kvalificering i forhold til de japanske selskaber, som ledte de virksomheder, der successivt havde udøvet funktionerne som kartellets »japanske sekretær« i perioder af to år, ville en sådan ulovlighed, der er begået til fordel for andre, ikke kunne begrunde, at der gives medhold i de i præmis 314 ovennævnte klagepunkter, hvilket er i overensstemmelse med den i præmis 297 ovennævnte retspraksis.

316 Heraf følger det, at Alstoms og Areva-koncernens selskabers klagepunkter vedrørende en tilsidesættelse af princippet om forbud mod forskelsbehandling, fordi Alstom og selskaberne i Areva-koncernen er blevet behandlet anderledes end de japanske selskaber, uanset at de befandt sig i en sammenlignelig situation, bør forkastes.

317 Det følger af det ovenstående, at den anfægtede beslutnings artikel 2, litra b) og c), tilsidesætter proportionalitetsprincippet samt ligebehandlingsprincippet eller princippet om forbud mod forskelsbehandling, idet den i forhold til den skærpende omstændighed, som beror på den ledende rolle i overtrædelsen, pålægger Alstom og selskaberne i Areva-koncernen en forhøjelse på 50 % af grundbeløbet for deres bøder, hvilket er identisk med forhøjelsen, der er blevet pålagt Siemens. Følgelig annulleres den anfægtede beslutnings artikel 2, litra b) og c).

318 I overensstemmelse med Alstoms og Areva-koncernens selskabers påstande om omgørelse af den anfægtede beslutning skal Retten således gøre brug af sin fulde prøvelsesret i henhold til artikel 229 EF, artikel 17 i forordning nr. 17 og artikel 31 i forordning nr. 1/2003, og inden for rammerne heraf selv vurdere de relevante omstændigheder i det foreliggende tilfælde med henblik på at fastsætte den forhøjelse af grundbeløbet for de bøder, som de omhandlede selskaber skal pålægges for den skærpende omstændighed, der beror på den ledende rolle i overtrædelsen, som den omhandlede virksomhed har spillet (jf. i denne retning Domstolens dom af 9.11.1983, sag 322/81, Nederlandsche Banden-Industrie-Michelin mod Kommissionen, Sml. s. 3461, præmis 111, og den ovenfor i præmis 88 nævnte dom af 18.9.2003 i sagen Volkswagen mod Kommissionen, præmis 149 og 151, samt den ovenfor i præmis 87 nævnte dom afsagt af Retten i sagen BASF mod Kommissionen, præmis 303, 394 og 455). I denne henseende skal det fastslås, at Unionens retsinstanser som følge af den fulde prøvelsesret, som de er tillagt ved artikel 17 i forordning nr. 17 og artikel 31 i forordning nr. 1/2003, har beføjelse til, ud over en simpel legalitetskontrol af sanktionen, at sætte deres egen vurdering i stedet for Kommissionens og derfor ophæve, nedsætte eller forhøje den pålagte bøde, når spørgsmålet om bødens størrelse forelægges dem til vurdering (præmis 226 og 227 ovenfor; den ovenfor i præmis 126 nævnte dom i sagen Groupe Danone mod Kommissionen, præmis 61 og 62, og Rettens dom af 12.12.2007, forenede sager T-101/05 og T-111/05, BASF og UCB mod Kommissionen, Sml. II, s. 4949, præmis 213).

319 Det skal sikres, at forhøjelsen, som knytter sig til rollen som leder af overtrædelsen, som den omhandlede virksomhed har spillet, fastsættes på et niveau, der sikrer, at bøden har en afskrækkende virkning (jf. i denne retning analogt den ovenfor i præmis 87 nævnte dom i sagen ACF Chemiefarma mod Kommissionen, præmis 173, og den ovenfor i præmis 235 nævnte dom i sagen Archer Daniels Midland mod Kommissionen, præmis 141), hvilket vil sige på et niveau, der afskrækker virksomheder fra at påtage sig væsentlige funktioner, for at et kartel fungerer godt.

320 I det foreliggende tilfælde skal der tages hensyn til, at den omhandlede virksomhed under Alstoms og Areva-koncernens selskabers ledelse påtog sig kartellets »europæiske sekretariat« alene, kontinuerligt og varigt. Der skal desuden tages hensyn til, at uanset at virksomheden direkte eller indirekte var ledet af Alstom og Areva T & D SA (tidligere benævnt Alstom T & D SA), overtog den det nævnte »europæiske sekretariat« på et tidspunkt, da kartellet var særligt destabiliseret fra et europæisk perspektiv

på grund af den af Siemens ledte virksomheds udtræden, idet sidstnævnte virksomhed havde været kartellets »europæiske sekretær« siden 1988 og var en hovedaktør på markedet, både uden for og inden for Europa, som det fremgår af 178. betragtning til den anfægtede beslutning. Det skal desuden fastslås, at Alstom selv i sine skrivelser har anerkendt, at »[den] mellem 2000 og 2004 var den eneste virksomhed, der kunne påtage sig rollen [som kartellets »europæiske sekretær«] på grund af de interesser, der var på spil på europæisk plan«.

321 Det følger af alle disse forhold, at den omhandlede virksomhed spillede en afgørende rolle i kartellets fortsættelse og funktion mellem udgangen af 1999 og den 8. januar 2004.

322 Som det fremgår af denne doms præmis 303, skal der desuden tages hensyn til, at den periode, hvorunder den af Siemens ledte virksomhed under Siemens ledelse udøvede funktionerne som kartellets »europæiske sekretær«, var væsentlig længere end de perioder, hvorunder den omhandlede virksomhed under Alstoms og Areva T & D SA's ledelse udfyldte funktionerne som kartellets »europæiske sekretær« og væsentligt meget længere end de perioder, hvorunder den omhandlede virksomhed under Areva T & D AG's Arevas eller Areva T & D Holdings ledelse udfyldte funktionerne som kartellets »europæiske sekretær«.

323 I lyset af alle disse omstændigheder var der anlagt en rigtig vurdering af den omhandlede virksomheds rolle som leder af overtrædelsen, der kunne tilregnes Alstom og selskaberne i Areva-koncernen ved at pålægge:

— Alstom en forhøjelse på 35 % af grundbeløbet for den pålagte bøde, således at den bøde, som dette aktieselskab skal betale, fastsættes til et beløb på 58 522 500 EUR, hvoraf 48 195 000 EUR skal betales solidarisk med Areva T & D SA

— Areva T & D SA en forhøjelse på 35 % af grundbeløbet for den pålagte bøde, således at den bøde, som dette selskab skal betale solidarisk med Alstom, fastsættes til et beløb på 48 195 000 EUR, hvoraf 20 400 000 EUR skal betales solidarisk med Areva T & D AG og Areva T & D Holding

— Areva T & D AG, Areva og Areva T & D Holding en forhøjelse på 20 % af grundbeløbet for den pålagte bøde, således at den bøde, som disse selskaber skal betale solidarisk med Areva T & D SA, fastsættes til et beløb på 20 400 000 EUR.

Det syvende anbringende, som selskaberne i Areva-koncernen har gjort gældende, vedrørende en åbenbar fejlagtig bedømmelse og en tilsidesættelse af artikel 81 EF og af EØS-aftalens artikel 53, stk. 1, samt af samarbejdsmeddelelsen, idet Kommissionen har nægtet at indrømme dem en nedsættelse af deres bøde som følge af, at de har samarbejdet under den administrative procedure

— Parternes argumenter

324 Selskaberne i Areva-koncernen har med deres syvende anbringende, som falder i to led, bestridt Kommissionens afslag på i henhold til samarbejdsmeddelelsen at indrømme dem en nedsættelse af deres bøde, fordi de oplysninger, de havde fremlagt, ikke repræsenterede betydelig merværdi. Det første led vedrører en åbenbar fejlagtig bedømmelse af udstrækningen af deres samarbejde. Det var med urette, at Kommissionen antog, at erklæringerne fra selskaberne i Areva-koncernen, sådan som de fremgår af deres erklæring i henhold til samarbejdsmeddelelsen og i deres var på klagepunktsmeddelelsen, var selvmodsigende og tvetydige, og at de således manglede troværdighed. Det andet led vedrører en tilsidesættelse af artikel 81 EF og af EØS-aftalens artikel 53 samt af samarbejdsmeddelelsen, idet Kommissionen har nægtet

at indrømme dem en nedsættelse af beløbet på deres bøde. Selskaberne i Areva-koncernen har gjort gældende, at de ved i løbet af den administrative procedure at have bekræftet den af Siemens ledte virksomheds deltagelse i mødet i september 1999 har givet Kommissionen bevismateriale, som i betydelig grad øgede værdien af det materiale, Kommissionen allerede var i besiddelse af. Deres vidnesbyrd havde nemlig spillet en afgørende rolle, idet den havde gjort det muligt for Kommissionen at udelukke muligheden af, at den af Siemens ledte virksomheds deltagelse i overtrædelsen i perioden fra den 15. april 1988 til den 24. april 1999 var forældet, og gjorde det endog muligt at forlænge varigheden af denne deltagelse i overtrædelsen frem til den 1. september 1999.

325 Kommissionen bestrider selskaberne i Areva-koncernens argumenter og har påstået dette anbringende forkastet.

— Rettens bemærkninger

326 Det følger af retspraksis, at begrundelsen for nedsættelsen af bøder, som skal være pålagt for en overtrædelse af konkurrenceretten, i tilfælde af samarbejde fra virksomheders side, som har deltaget i overtrædelsen, beror på den betragtning, at et sådant samarbejde gør det lettere for Kommissionen at konstatere denne overtrædelse og i givet fald bringe den til ophør (den ovenfor i præmis 131 nævnte dom i sagen Dansk Rørindustri m.fl. mod Kommissionen, præmis 399, og den ovenfor i præmis 235 ovennævnte dom afsagt af Retten i sagen BPB de Eendracht mod Kommissionen, præmis 325, samt Rettens dom af 14.5.1998, sag T-338/94, Finnboard mod Kommissionen, Sml. II, s. 1617, præmis 363).

327 Følgende fremgår af punkt 20-23 i samarbejdsmeddelelsen:

»20. Virksomheder, der ikke opfylder betingelserne i [afsnit A »Bødefritagelse«], kan være berettiget til en nedsættelse af bøder, de ellers ville være blevet pålagt.

21. For at være berettiget hertil skal en virksomhed forsyne Kommissionen med bevismateriale vedrørende den formodede overtrædelse, som repræsenterer en betydelig merværdi i forhold til det bevismateriale, Kommissionen allerede er i besiddelse af, og bringe sin deltagelse i den formodede ulovlige aktivitet til ophør senest på det tidspunkt, hvor den fremlægger bevismaterialet.

22. Begrebet »merværdi« betegner, i hvor høj grad det fremlagte bevismateriale i sig selv og/eller på grund af sin detailrigdom styrker Kommissionens muligheder for at bevise de pågældende forhold. I sin vurdering vil Kommissionen normalt anse skriftligt bevismateriale, der stammer fra det tidsrum, som forholdene vedrører, for at have større værdi end bevismateriale, der fremkommer senere. Bevismateriale, der er direkte relevant for de pågældende forhold, vil ligeledes normalt blive anset for at have større værdi end bevismateriale, som kun har indirekte relevans.

23. Kommissionen afgør i de endelige beslutninger, der vedtages ved afslutningen af den administrative procedure:

a) om det bevismateriale, som en virksomhed fremlagde på et bestemt tidspunkt, repræsenterede en betydelig merværdi i forhold til det bevismateriale, som Kommissionen var i besiddelse af på samme tidspunkt

b) hvor stor en nedsættelse en virksomhed vil få fordel af […].

For at kunne fastsætte nedsættelsens størrelse […] vil Kommissionen tage tidspunktet for fremlæggelsen af det fremlagte bevismateriale, som falder ind under betingelserne fastlagt under [punkt] 21, i betragtning, foruden hvorvidt det repræsenterer betydelig merværdi. Kommissionen kan også tage omfanget og varigheden af samarbejde tilvejebragt af virksomheden efter datoen for fremlæggelsen i betragtning.

Det gælder endvidere, at såfremt en virksomhed indsender bevismateriale vedrørende forhold, som Kommissionen ikke tidligere har haft kendskab til, og som er af direkte betydning for alvoren eller varigheden af det formodede kartel, tager Kommissionen ikke disse elementer i betragtning, når den fastsætter en eventuel bøde, som skal pålægges den virksomhed, der har indsendt dette bevismateriale.«

328 Som anført i samarbejdsmeddelelsens punkt 29, har meddelelsen skabt berettigede forventninger, som de virksomheder, der ønsker at underrette Kommissionen om eksistensen af et kartel eller ønsker at samarbejde med Kommissionen, kan påberåbe sig. På grund af den berettigede forventning, som meddelelsen kan give virksomheder grund til at nære, påhviler det Kommissionen at efterleve meddelelsen, når den vurderer den omhandlede virksomheds samarbejde i forbindelse med fastsættelsen af den bøde, der skal pålægges (jf. analogt Rettens dom af 15.3.2006, sag T-26/02, Daiichi Pharmaceutical mod Kommissionen, Sml. II, s. 713, præmis 147 og den deri nævnte retspraksis).

329 Inden for samarbejdsmeddelelsens grænser har Kommissionen imidlertid et vidt skøn med hensyn til, om det af en virksomhed fremlagte bevismateriale repræsenterer betydelig merværdi som omhandlet i samarbejdsmeddelelsens punkt 22, og om der er grundlag for at indrømme en nedsættelse til en virksomhed i henhold til denne meddelelse (den ovenfor i præmis 131 nævnte dom i sagen Dansk Rørindustri m.fl.

mod Kommissionen, præmis 393 og 394). Denne vurdering er genstand for en begrænset retlig efterprøvelse.

330 I 530.-532. betragtning til den anfægtede beslutning har Kommissionen bemærket følgende hvad angår Arevas samarbejde:

»(530) [Areva] var den anden virksomhed, der kontaktede Kommissionen i henhold til [samarbejds]meddelelsen. Den 14. maj 2004 bebudede Areva sin vilje til at samarbejde. Den 18. og 25. maj 2004 indgav selskabet en erklæring, hvori det anerkendte eksistensen af et kartel og gav en generel beskrivelse af de konkurrencebegrænsende aktiviteter.

(531) Mens den generelle beskrivelse i [Arevas] erklæring i sin helhed stemte overens med de beviser, ABB havde fremlagt, indeholdt den få oplysninger, der kunne anses for at repræsentere en »betydelig merværdi«. Den eneste oplysning, der repræsenterede en merværdi, var erklæringen om, at den 26. marts 2002 var datoen, da Siemens genoptog sin deltagelse i kartellets møder. Skønt denne oplysning vedrørte en forlængelse af Siemens deltagelse i kartellet på tre måneder, styrkede den dog ikke i væsentlig grad Kommissionens evne til at bevise disse faktiske omstændigheder, og den kan derfor ikke anses for at repræsentere en væsentlig merværdi. Endvidere blev visse erklæringer [fra Areva] i nærværende beslutning afvist på grund af deres manglede troværdighed (jf. eksempelvis 290. og 291. betragtning til den anfægtede beslutning), hvilket ikke gjorde det lettere for Kommissionen at drage konklusioner i nærværende sag.

(532) Sammenfattende repræsenterer de af [Areva] fremlagte oplysninger ikke nogen betydelig merværdi, som vil gøre det muligt for Kommissionen at indrømme selskabet en bødenedsættelse i henhold til [samarbejds]meddelelsen.«

331 Det skal for det første efterprøves, hvorvidt Kommissionen har foretaget en åbenbar fejlagtig bedømmelse, da den fandt, at de i 531. betragtning til den anfægtede beslutning nævnte erklæringer fra selskaberne i Areva-koncernen var selvmodsigende og tvetydige og derfor manglede troværdighed.

332 Kommissionen har anført følgende i 290.-291. betragtning til den anfægtede beslutning:

»(290) Kommissionen kan ikke støtte ret på erklæringerne fra [Areva], Melco, Hitachi/JAEPS og Toshiba hvad angår deres respektive påstande om, at kartellet første gang ophørte i løbet af 1997 ([Areva]), eller i september 1999 (Melco […] og Toshiba), eller i løbet af 1999, efter at Siemens var udtrådt, (Hitachi/JAEPS […]), eller endog omkring september 2000 (Fuji […]). På dette punkt er deres erklæringer ikke troværdige, eftersom de indbyrdes modsiger hverandre, og […] de beviser, der fremgår af sagen. Melco, Toshiba, Fuji, ABB, Alstom, Reyrolle/VA Tech og Magrini/Schneider (nu efterfølgende VAS og dermed VA Tech) fortsatte med at deltage i de multilaterale møder i 2000 og/eller 2001 [jf. 191.-198. betragtning til den anfægtede beslutning]. Desuden er de tvetydige og lidet overbevisende.

(291) [Areva] har afgivet selvmodsigende og tvetydige erklæringer. [Selskabet] har [i erklæringen i henhold til samarbejdsaftalen] påstået, at det, som det anser som det første kartel, blev bragt til ophør i 1997, mens det derimod i sit svar på klagepunktsmeddelelsen […] har erklæret, at perioden fra september 1999 til marts 2002 udgjorde en overgangsperiode, hvorunder møderne havde været sjældnere forekommende, og om end de bevarede deres konkurrencebegrænsende karakter, havde de ikke haft nogen nævneværdig konkurrencebegrænsende virkninger.«

333 Hvad angår erklæringerne fra selskaberne i Areva-koncernen i henhold til samarbejdsmeddelelsen af 18. og 25. maj 2004, som blev tilført sagsakterne i den foreliggende sag, er det ikke mellem parterne bestridt, at Kommissionen i 291. betragtning til den anfægtede beslutning henviste til følgende erklæring:

»Et første kartel eksisterede mellem slutningen af 1980'erne og 1997, da det blev afbrudt. [Fra] og med 1997 fortsatte deltagerne med at mødes, men de blev ikke enige om hverken opdeling af markeder eller om priser, og møderne vedrørende dette kartel ophørte i september 1999, da Siemens endegyldigt trak sig ud.«

334 Hvad angår Areva-koncernens selskabers svar på klagepunktsmeddelelsen af 30. juni 2006 fremgår det af fodnoten på s. 353 vedrørende 291. betragtning til den anfægtede beslutning, at Kommissionen henviste til følgende erklæring:

»Uanset at medlemmerne af kartellet, bortset fra Siemens og Hitachi, ganske vist fortsatte med at mødes, fandt disse møder kun sted med den halve frekvens i forhold til den foregående periode, og de havde ikke længere mærkbare konkurrencebegrænsende virkninger […] Hvad angår de anvendte metoder var perioden mellem september 1999 og marts 2002 en overgangsperiode, hvor der i kartellet var en »slingrekurs« mellem sammenbruddet af ordningen i henhold til GQ-aftalen og opbygningen af en ny ordning, som blev anvendt efter marts 2002 […]. Mens disse møder nok bevarede deres konkurrencebegrænsende karakter i visse henseender, havde de dog samlet set i perioden fra september 1999 til marts 2002 en mindre konkurrencebegrænsende virkning, hvilket skyldtes det lave antal [GIS-]projekter, der blev fordelt (hvilket gjorde anvendelsen af mekanismerne [i GQ-aftalen] overflødige), og den teoretiske karakter af diskussioner om en anderledes organisering af kartellet [end den under GQ-aftalen] […]«

335 Henset til indholdet af disse erklæringer, skal det fastslås, at Kommissionen ikke foretog en åbenbar fejlagtig bedømmelse, da den anførte, at de var selvmodsigende og tvetydige. Mens selskaberne i Areva-koncernen nemlig ved deres erklæring i henhold til samarbejdsmeddelelsen syntes at henvise til successive særskilte overtrædelser, eftersom et første kartel var ophørt med at eksistere i 1997 eller i hvert fald i september 1999, syntes de i deres svar på klagepunktsmeddelelsen at indrømme, at der forelå en enkelt og fortsat overtrædelse, eftersom perioden fra september 1999 til marts 2002 udgjorde en overgangsperiode, hvor der var en »slingrekurs« i kartellets funktion. Der skal desuden tages hensyn til, at Kommissionen i 290. betragtning til den anfægtede beslutning anførte, at Areva-koncernens selskabers erklæringer, hvorefter kartellet eller et første kartel første gang ophørte med at eksistere i løbet af 1997, er blevet modsagt af erklæringerne fra andre kartelmedlemmer samt af visse beviser, som fremgår af sagen. Det af selskaberne i Areva-koncernen fremlagte materiale kan i dette omfang ikke anses for at have gjort det lettere for Kommissionen at konstatere eksistensen af et kartel, og de opfylder følgelig ikke den i punkt 21 i samarbejdsmeddelelsen anførte betingelse.

336 Uden at det har været nødvendigt at undersøge de grunde, der kan begrunde det omhandlede materiales manglende troværdighed, skal det således fastslås, at den anfægtede beslutning ikke er behæftet med en åbenbar fejlagtig bedømmelse, idet den nægter at indrømme en nedsættelse af de bøder, som selskaberne i Areva-koncernen er blevet pålagt, i medfør af samarbejdsmeddelelsen.

337 For det andet er det nødvendigt at efterprøve, hvorvidt Kommissionen har tilsidesat artikel 81 EF og EØS-aftalens artikel 53 samt punkt 21 i samarbejdsmeddelelsen, idet den ikke, da den bekræftede, at den af Siemens ledte virksomhed først trak sig ud af kartellet i september 1999, tog hensyn til, at Areva-koncernens selskabers erklæring i medfør af samarbejdsmeddelelsen indeholdt materiale, der repræsenterede en betydelig merværdi.

338 Kommissionen konkluderede følgende i 186. betragtning til den anfægtede beslutning:

»Siemens hævder at have ophørt med at deltage i kartellets møder efter topmødet i Sydney den 24. april 1999. ABB har anført, at Siemens ophørte med at deltage i kartellets møder fra udgangen af 1999 […] Kommissionen har godtgjort, at Siemens' udtrædelse af kartellet ikke fandt sted tidligere end september 1999. Et dokument, der blev fundet i VA Techs forretningslokaler, som er citeret i sin fulde længde i fodnoten [nr. 94] ovenfor, bekræfter, at Siemens i september 1999 ophørte med at deltage i møderne. Af dokumentet fremgår følgende: »Stop 3 = = > 09/99« (»3« betegner Siemens), og opregner herefter markedsandele fra 1988 til 1998. [Dette] bekræftes af [Areva], Melco […], Fuji […] og Hitachi/JAEPS […]«

339 Det fremgår desuden af fodnote 94 i den anfægtede beslutning, som ikke er bestridt af selskaberne i Areva-koncernen, at »nummer [3] var Siemens' kode, da dokumentet af 10. juni 2003 blev udfærdiget«.

340 I 142. betragtning til den anfægtede beslutning har Kommissionen hertil anført følgende:

»I hvert fald fra og med juli 2002 (jf. tabel II) blev et andet sæt koder anvendt af kartellets medlemmer, sådan som ABB har forklaret […], idet erklæringerne i denne henseende bekræftes af samtidige beviser […] og af parters erklæringer efter kontrolbesøg ([Areva], VA Tech […], Hitachi/JAEPS […] og Siemens […]«

341 Tabel II, som er indsat i 142. betragtning til den anfægtede beslutning, gentager de »koder, som i hvert fald fra og med juli 2002 blev brugt«. Heraf fremgår det, at koden for alle de europæiske parter var tallet »0«, ABB's kode »1«, Alstoms kode »2«,

Siemens' kode »3«, VA Techs kode»4«, koden for alle de japanske parter »5«, JAEPS' kode »6« og TM T & D's kode »7«.

342 Følgende er anført i fodnote 128 i den anfægtede beslutning:

»[D]en omstændighed, at [andre koder er blevet brugt i hvert fald fra og med juli 2002], bekræftes af et dokument fra Z (VA Tech) fra omkring august 2002, som bekræfter, at kartellets medlemmer havde til hensigt at kommunikere via en »tap«. De ville undgå ethvert møde og enhver skriftlig kommunikation og ville bruge koderne 1, 2, 3, 4, 6, 7 for at betegne henholdsvis ABB, [Alstom], Siemens, VA Tech, Hitachi/JAEPS og TM T & D og angive det omtrentlige prisniveau, de ønskede at anvende.«

343 Det følger af det ovenstående, at Kommissionen også inden erklæringerne fra selskaberne Areva-koncernen rådede over ABB's erklæring i medfør af samarbejdsmeddelelsen, hvorefter Siemens var ophørt med at deltage i kartellets møder fra udgangen af 1999 og fra og med juli 2002 blev betegnet med nummeret »3«. Kommissionen rådede også over skriftlige beviser, der stammede fra overtrædelsesperioden, hvoraf det fremgik eller kunne udledes, at Siemens'kode i sommeren 2002 var nummeret »3«, og at det havde indstillet sin deltagelse i kartellet i september 1999. Bevisværdien af disse dokumenter, som Kommissionen påberåber sig i den anfægtede beslutning, er ikke blevet bestridt af selskaberne i Areva-koncernen, og de kan følgelig ikke drages i tvivl inden for rammerne af sag T-117/07. Inden for rammerne af sag T-117/07 kan Areva-koncernens selskabers erklæring i medfør af samarbejdsmeddelelsen i dette omfang ikke anses for at have været afgørende for, at Kommissionen kunne konstatere, at Siemens havde deltaget i overtrædelsen indtil september 1999. Videre kan Areva-koncernens selskabers erklæring i sag T-117/07 ikke anses for at have gjort Kommissionens opgave lettere, og i dette omfang heller ikke at opfylde den i punkt 21 i samarbejdsmeddelelsen anførte betingelse, der gør det muligt for Areva T & D SA,

Areva T & D AG, Areva og Areva T & D Holding at være berettiget til en nedsættelse beløbet på deres bøder.

344 Følgelig har Kommissionen ikke tilsidesat hverken artikel 81 EF, EØS-aftalens artikel 53 eller punkt 21 i samarbejdsmeddelelsen, da den nægtede at lade Areva-koncernens selskabers erklæring danne grundlag for at indrømme dem en nedsættelse af de bøder, som de var blevet pålagt, i medfør af samarbejdsmeddelelsen.

Det ottende anbringende, som Alstom har gjort gældende, vedrører principalt en tilsidesættelse af retningslinjerne og subsidiært en tilsidesættelse af proportionalitetsprincippet

— Parternes argumenter

345 Alstom har med sit ottende anbringende principalt gjort gældende, at den anfægtede beslutnings artikel 2, litra b) og c), er behæftet med en retlig fejl, idet den for at fastsætte størrelsen af den bøde, som selskabet er blevet pålagt på grund af den omhandlede virksomheds deltagelse i overtrædelsen i perioden fra den 15. april 1988 til den 1. januar 2004, lagde den omsætning til grund, som denne virksomhed havde haft inden for det samlede EØS-område, uanset at EØS-aftalen først trådte i kraft den 1. januar 1994. Subsidiært har Alstom gjort gældende, at proportionalitetsprincippet er til hinder for, at størrelsen af den pålagte bøde kunstigt forhøjes ved at inddrage den omsætning, som er opnået inden for et område, som ikke eksisterede på

tidspunktet for de faktiske omstændigheder, nemlig mellem den 15. april 1988 og den 1. januar 1994.

346 Kommissionen bestrider Alstoms argumenter og har påstået dette anbringende forkastet som åbenbart ugrundet.

— Rettens bemærkninger

347 Nærværende anbringende rejser nærmere bestemt spørgsmålet, om Kommissionen i den anfægtede beslutning fastsatte størrelsen af den bøde, som Areva er blevet pålagt på grund af den omhandlede virksomheds deltagelse i overtrædelsen i perioden fra den 15. april 1988 til den 1. januar 2004, på grundlag af en omsætning, som denne virksomhed havde haft inden for EØS-området, og i bekræftende fald, om Kommissionen dermed har begået en retlig fejl.

348 Som allerede anført i præmis 298 ovenfor, kræver proportionalitetsprincippet, at størrelsen af den bøde, en virksomhed pålægges for en overtrædelse af konkurrenceretten, står i forhold til overtrædelsen, når denne bedømmes i sin helhed.

349 Artikel 15, stk. 2, i forordning nr. 17 og artikel 23, stk. 2, i forordning nr. 1/2003 udgør det relevante retsgrundlag, i henhold til hvilket Kommissionen kan pålægge virksomheder og sammenslutninger af virksomheder bøder for overtrædelser af artikel 81 EF (jf. analogt den ovenfor i præmis 126 nævnte dom af 8.2.2007 i sagen Groupe Danone mod Kommissionen, præmis 24) og i givet fald af EØS-aftalens artikel 53. Disse artikler fastsætter, at bøden, som hver virksomhed, der har deltaget i en overtrædelse, pålægges, ikke kan overstige 10 % af den samlede omsætning i det foregående

regnskabsår. Dette loft tilsigter netop at undgå, at de af Kommissionen pålagte bøder ikke står i forhold til den omhandlede virksomheds betydning (Domstolens dom af 7.6.2007, sag C-76/06 P, Britannia Alloys & Chemicals mod Kommissionen, Sml. I, s. 4405, præmis 24). Desuden følger det af artikel 15, stk. 2, i forordning nr. 17 og artikel 23, stk. 2, i forordning nr. 1/2003, at der ved fastsættelsen af bødens størrelse inden for denne grænse skal tages hensyn til overtrædelsens grovhed og varighed.

350 Bødens udgangsbeløb fastsættes på grundlag af overtrædelsen, mens overtrædelsens grovhed bestemmes på grundlag af en række andre forhold, med hensyn til hvilke der tilkommer Kommissionen et vist skøn (den ovenfor i præmis 126 nævnte dom af 8.2.2007 i sagen Groupe Danone mod Kommissionen, præmis 25). Blandt de forhold, der skal tages hensyn til ved bedømmelsen af en overtrædelses grovhed, kan f.eks. være antallet og værdien af de varer, som overtrædelsen omfatter, virksomhedens størrelse og dens økonomiske betydning og dermed den indflydelse, den har kunnet udøve på markedet. Det følger heraf, at Kommissionen ved fastsættelsen af bødens lovlige størrelse kan tage hensyn dels til virksomhedens samlede omsætning, der giver et, ganske vist omtrentligt og ufuldstændigt, indtryk af virksomhedens størrelse og økonomiske styrke, dels til den del af denne omsætning, som vedrører de varer, der er genstand for overtrædelsen, og som således kan give en indikation af overtrædelsens omfang (jf. den ovenfor i præmis 247 nævnte dom i sagen Musique Diffusion française m.fl. mod Kommissionen, præmis 120 og 121; jf. Rettens dom af 20.3.2002, sag T-28/99, Sigma Technologie mod Kommissionen, Sml. II, s. 1845, præmis 86 og den deri nævnte retspraksis).

351 Det følger desuden af retspraksis, at når en virksomheds størrelse og økonomiske styrke på overtrædelsestidspunktet skal bedømmes, må man nødvendigvis henholde sig til omsætningen på tidspunktet for denne overtrædelse (Domstolens dom af 16.11.2000, sag C-291/98 P, Sarrió mod Kommissionen, Sml. I, s. 9991, præmis 86). Alene den omstændighed, at Kommissionen principielt henviser til det sidste hele år i overtrædelsesperioden med henblik på at vurdere den økonomiske situation, sådan

som den forelå i denne periode, er ikke i strid med proportionalitetsprincippet (jf. i denne retning den ovenfor i præmis 215 nævnte dom i sagen Aristrain mod Kommissionen, præmis 128 og 129).

352 Selv om retningslinjerne ikke udgør retsgrundlaget for de beslutninger, Kommissionen vedtager på dette område, garanterer de ikke desto mindre retssikkerheden for virksomheder ved at fastlægge den metode, som Kommissionen har forpligtet sig til at anvende ved fastsættelse af størrelsen af bøder (jf. den ovenfor i præmis 126 nævnte dom af 8.2.2007 i sagen Groupe Danone mod Kommissionen, præmis 23 og den deri nævnte retspraksis).

353 Ifølge retningslinjerne fastlægges overtrædelsens grovhed ud fra forskellige forhold, hvoraf nogle altid skal tages i betragtning af Kommissionen.

354 Retningslinjerne fastsætter i den sammenhæng, at det ud over overtrædelsens art, dens reelle virkning på markedet samt markedets geografiske udstrækning, er nødvendigt at tage hensyn til de overtrædende virksomheders faktiske økonomiske muligheder for at påføre andre økonomiske beslutningstagere, herunder forbrugerne, alvorlig skade, og at fastsætte bødens størrelse på et niveau, der har en tilstrækkelig afskrækkende virkning (punkt 1 A, fjerde afsnit).

355 Der kan i øvrigt også tages hensyn til, at store virksomheder for det meste bedre er i stand til at vurdere, om deres adfærd er ulovlig, og konsekvenserne af adfærden (punkt 1 A, femte afsnit).

356 I tilfælde, hvor der er flere virksomheder involveret, som f.eks. karteller, kan det generelle udgangsbeløb tilpasses for at fastlægge et specifikt udgangsbeløb, der tager hensyn til den specifikke vægt og dermed de faktiske konkurrencemæssige konsekvenser af den rolle, som hver enkelt virksomhed har spillet som led i overtrædelsen, navnlig når der er tale om betydelige størrelsesforskelle mellem virksomheder, der har begået en overtrædelse af samme art (punkt 1 A, sjette afsnit).

357 Det bemærkes, at retningslinjerne ikke bestemmer, at bødernes størrelse skal beregnes på grundlag af de pågældende virksomheders samlede omsætning eller deres omsætning på det pågældende marked. Retningslinjerne er imidlertid heller ikke til hinder for, at sådanne omsætningstal tages i betragtning ved fastsættelsen af bødens størrelse med henblik på at overholde EU-rettens almindelige principper, og når omstændighederne gør det påkrævet. Navnlig kan der tages hensyn til omsætningen ved bedømmelsen af de forskellige forhold, der er nævnt i præmis 354-356 ovenfor (den ovenfor i præmis 131 nævnte dom i sagen LR AF 1998 mod Kommissionen, præmis 283 og 284, og den ovenfor i præmis 283 nævnte dom i sagen Archer Daniels Midland og Archer Daniels Midland Ingredients mod Kommissionen, præmis 187).

358 Efter at Kommissionen i den foreliggende sag i 474.-479. betragtning til den anfægtede beslutning fastsætte overtrædelsens grovhed som sådan, idet den blev kvalificeret som »meget grov«, tog Kommissionen i henhold til den i retningslinjernes punkt 1 A fastsatte metode hensyn til omstændigheder, som kunne differentiere behandlingen af de enkelte virksomheder.

359 Det fremgår i denne henseende af 480.-491. betragtning til den anfægtede beslutning, at Kommissionen tog hensyn til hver overtrædende virksomheds faktiske økonomiske muligheder for at påføre andre økonomiske beslutningstagere alvorlig skade, samt til den specifikke vægt og dermed de faktiske konkurrencemæssige konsekvenser af den rolle, som hver enkelt virksomhed har spillet som led i overtrædelsen, med henblik på at sikre en tilstrækkelig afskrækkende virkning af de pålagte bøder.

360 I 481. og 482. betragtning til den anfægtede beslutning fandt Kommissionen, at man, henset til kartellets globale karakter, skulle lægge hver enkelt virksomheds andel af den globale omsætning vedrørende GIS-projekter i løbet af det sidste fulde år af virksomhedens deltagelse i den konstaterede overtrædelse til grund for sammenligningen af hver virksomheds relative betydning. Ifølge Kommissionen var dette sammenligningsgrundlag af en beskaffenhed, så det gav et troværdigt billede af hver enkelt virksomheds evne til at påføre andre økonomiske beslutningstagere på EØS-området alvorlig skade, og var en indikator for den pågældende virksomheds bidrag til effektiviteten af kartellet som helhed eller omvendt den mangel på stabilitet, som ville have præget kartellet, hvis virksomheden ikke havde deltaget.

361 Med henblik på at beregne grundbeløbet for den bøde, som Alstom blev pålagt, henviste Kommissionen derfor til den omhandlede virksomheds globale omsætning vedrørende GIS-projekter i løbet af det sidste fulde år af overtrædelsen og ikke, som Alstom påstår, til omsætningen vedrørende GIS-projekter i løbet af hele overtrædelsens varighed på EØS-området. Det følger heraf, at det anbringende, Alstom har gjort gældende, savner faktisk grundlag.

362 Det følger under alle omstændigheder af det ovenstående, at Kommissionen i den anfægtede beslutning ikke fraveg den i retningslinjerne fastsatte beregningsmetode, ikke gik ud over den retlige ramme for sanktionerne som fastsat i artikel 15, i forordning nr. 17 og artikel 23 i forordning nr. 1/2003 og ikke tilsidesatte proportionalitetsprincippet, da den besluttede generelt at henvise til hver enkelt virksomheds globale omsætning vedrørende GIS-projekter i løbet af det sidste fulde år af overtrædelsen med henblik på at vurdere virksomhedens relative størrelse og økonomiske styrke på tidspunktet for overtrædelsen.

363 Det følger heraf, at anbringendet, der principalt vedrører en tilsidesættelse af retningslinjerne og subsidiært en tilsidesættelse af proportionalitetsprincippet, bør forkastes.

Sagens omkostninger

364 Retten kan ifølge procesreglements artikel 87, stk. 3, fordele sagens omkostninger eller bestemme, at hver part skal bære sine egne omkostninger, hvis hver af parterne henholdsvis taber eller vinder på et eller flere punkter.

365 Da sagsøgerne har fået delvis medhold i sag T-117/07, findes Kommissionen efter sagens omstændigheder at burde betale en tiendedel af de omkostninger, som er afholdt af Areva, Areva T & D Holding, Areva T & D SA og Areva T & D AG, og bære en tiendedel af sine egne omkostninger. Areva, Areva T & D Holding, Areva T & D SA og Areva T & D AG bør bære ni tiendedele af deres egne omkostninger og betale ni tiendedele af de omkostninger, som er afholdt af Kommissionen.

366 Da sagsøgerne har fået delvis medhold i sag T-121/07, findes Kommissionen efter sagens omstændigheder at burde betale en tiendedel af de omkostninger, som er afholdt af Alstom, og bære en tiendedel af sine egne omkostninger. Alstom bør bære ni tiendedele af sine egne omkostninger og betale ni tiendedele af de omkostninger, som er afholdt af Kommissionen.

På grundlag af disse præmisser

udtaler og bestemmer

RETTEN (Anden Afdeling):

1) Sagerne T-117/07 og T-121/07 forenes med henblik på dommen.

2) Artikel 2, litra b) og c), i Kommissionens beslutning K(2006) 6762 endelig af 24. januar 2007 om en procedure i henhold til artikel 81 EF og EØS-aftalens artikel 53 (sag COMP/F/38.899 — Gasisoleret koblingsudstyr) annulleres.

3) For de overtrædelser, der er konstateret i artikel 1, litra b)-f), i beslutning K(2006) 6762 endelig, pålægges følgende bøder:

— **Alstom aktieselskab: 10 327 500 EUR**

— **Alstom: 48 195 000 EUR til solidarisk betaling med Areva T & D SA, idet 20 400 000 EUR af det beløb, som Areva T & D SA skal betale, betales af dette in solidum med Areva T & D AG, aktieselskabet Areva og Areva T & D Holding SA.**

4) I øvrigt frifindes Europa-Kommissionen.

5) I sag T-117/07 betaler Kommissionen en tiendedel af de omkostninger, som er afholdt af Areva, Areva T & D Holding, Areva T & D SA og Areva T & D AG, og bærer en tiendedel af sine egne omkostninger. Areva, Areva T & D Holding, Areva T & D SA og Areva T & D AG bærer ni tiendedele af deres egne omkostninger og betaler ni tiendedele af de omkostninger, som er afholdt af Kommissionen.

6) I sag T-121/07 betaler Kommissionen en tiendedel af de omkostninger, som er afholdt af Alstom, og bærer en tiendedel af sine egne omkostninger. Alstom bærer ni tiendedele af sine egne omkostninger og betaler ni tiendedele af de omkostninger, som er afholdt af Kommissionen.

Pelikánová Jürimäe Soldevila Fragoso

Afsagt i offentligt retsmøde i Luxembourg den 3. marts 2011.

Underskrifter

Indhold

Tvistens baggrund ..... II - 651

Det omhandlede produkt ..... II - 651

De omhandlede virksomheder ..... II - 652

Den administrative procedure ..... II - 654

Den anfægtede beslutning ..... II - 657

Retsforhandlinger og parternes påstande ..... II - 660

Retlige bemærkninger ..... II - 664

Påstandene om annullation af den anfægtede beslutnings artikel 1, litra b), c), d), e) og f) ..... II - 666

Indledende bemærkninger ..... II - 667

Om overførelsen på Areva T & D SA og Areva T & D AG af det personlige ansvar, som Alstom ifaldt som følge af dennes med GIS-området beskæftigede afdelings deltagelse i overtrædelsen i perioden fra den 15. april 1988 til den 6. december 1992 ..... II - 669

— Parternes argumenter ..... II - 669

— Rettens bemærkninger ..... II - 670

Om det personlige ansvar, som Alstom som moderselskab, der fuldt ud ejer Alstom T & D SA og Alstom T & D AG, ifaldt som følge af den omhandlede virksomheds deltagelse i overtrædelsen i perioden fra den 7. december 1992 til den 8. januar 2004 ..... II - 677

— Parternes argumenter ..... II - 677

— Rettens bemærkninger ..... II - 678

Om overførelsen af det personlige ansvar, som Alstom ifaldt på grund af den omhandlede virksomheds deltagelse i overtrædelsen i perioden fra den 15. april 1988 til den 8. januar 2004, på selskaberne i Areva-koncernen på baggrund af salget af denne virksomhed til Areva-koncernen ..... II - 690

— Parternes argumenter..... II - 690

— Rettens bemærkninger..... II - 691

Om det personlige ansvar, som Areva T & D SA og Areva T & D AG har pådraget sig for den omhandlede virksomheds deltagelse i overtrædelsen i perioderne henholdsvis fra den 7. december 1992 til den 8. januar 2004 og fra den 22. december 2003 til den 8. januar 2004 ..... II - 693

— Parternes argumenter..... II - 693

— Rettens bemærkninger..... II - 694

Om det personlige ansvar, som Areva og Areva T & D Holding i deres egenskab af moderselskaber, der fuldt ud ejede Areva T & D SA og Areva T & D AG, har pådraget sig for den omhandlede virksomheds deltagelse i overtrædelsen i perioden fra den 9. januar til den 11. maj 2004 ..... II - 700

— Parternes argumenter..... II - 700

— Rettens bemærkninger..... II - 701

Om den mulige afbrydelse af den overtrædelse, som tilregnes Alstom, mellem september 1999 og marts 2002..... II - 706

— Parternes argumenter..... II - 706

— Rettens bemærkninger..... II - 708

Påstandene om annullation eller omgørelse af den anfægtede beslutnings artikel 2, litra b) og c)..... II - 717

Om tilsidesættelse af forældelsesreglerne i forhold til den individuelle bøde, som Alstom er blevet pålagt i den anfægtede beslutnings artikel 2, litra b)..... II - 718

— Parternes argumenter ..... II - 718

— Rettens bemærkninger ..... II - 719

Om tilsidesættelse af reglerne om solidarisk betaling af bøder, som følger af artikel 81 EF og af EØS-aftalens artikel 53, tilsidesættelsen af artikel 7 EF, tilsidesættelse af principperne om retssikkerhed, om forbuddet mod tilbagevirkende kraft, om ligebehandling, om proportionalitet, om adgangen til effektive retsmidler og om individuelle straffe samt tilsidesættelse af begrundelsespligten hvad angår de bøder, Alstom og selskaberne i Areva-koncernen er blevet pålagt i den anfægtede beslutnings artikel 2, litra c) ..... II - 720

— Parternes argumenter ..... II - 720

— Rettens bemærkninger ..... II - 723

Om tilsidesættelsen af princippet om overholdelse af retten til forsvar og af artikel 27, stk. 1, i forordning nr. 1/2003 ..... II - 739

— Parternes argumenter ..... II - 739

— Rettens bemærkninger ..... II - 740

Om forhøjelsen på 50 % af grundbeløbet for de bøder, Alstom og selskaberne i Areva-koncernen var blevet pålagt i den anfægtede beslutnings artikel 2, litra b) og c) II - 746

— Parternes argumenter ..... II - 746

— Rettens bemærkninger ..... II - 752

Det syvende anbringende, som selskaberne i Areva-koncernen har gjort gældende, vedrørende en åbenbar fejlagtig bedømmelse og en tilsidesættelse af artikel 81 EF og af EØS-aftalens artikel 53, stk. 1, samt af samarbejdsmeddelelsen, idet Kommissionen har nægtet at indrømme dem en nedsættelse af deres bøde som følge af, at de har samarbejdet under den administrative procedure ..... II - 770

— Parternes argumenter ..... II - 770

— Rettens bemærkninger ..... II - 771

Det ottende anbringende, som Alstom har gjort gældende, vedrører principalt en tilsidesættelse af retningslinjerne og subsidiært en tilsidesættelse af proportionalitetsprincippet. . . . . II - 780

— Parternes argumenter. . . . . II - 780

— Rettens bemærkninger. . . . . II - 781

Sagens omkostninger. . . . . II - 786